

631
A

PRISLÆRE

Den professor R. Mohr 631
Med venlig hilsen A
fra forfatteren.

O. Aresvik

FORELESNINGER I LANDBRUKSÖKONOMI
PRISLÆRE.

Institutt for Driftslære og Landbruksökonomi
N.L.H. 1951.

Forord.

Disse forelesninger er blitt stensilert og utdelt til studentene etter hvert som en har forelest faget. Stoffet er derfor ikke så grundig og systematisk gjennomarbeidet som ønskelig kunne være. Denne framgangsmåte ble valgt på grunn av den knappe tid som ved min tiltreden sto til rådighet for undervisningen for nåværende J III og for å lette arbeidet for studentene.

Vollebekk, 14. mars 1951.

Oddvar Aresvik.

I n n h o l d .

	Side
I. Innledning	1
II. Forskjellige slags prisvariasjoner	4
A. Prisvariasjoner som skyldes forskjell i produktkvalitet	4
B. Prisvariasjoner som beror på forskjellen i omsetningstrinn	6
C. Prisvariasjoner som beror på forskjellig omsetningssted	6
D. Prisnoteringer	12
E. Prisenes variasjoner i tiden	16
1. Generell oversikt	16
2. Sesongbevegelser	19
a. Beregning av sesongindekstall	19
a.1. Enkel middeltallsberegning	20
a.2. Avvikelse fra 2 av 12 måneders bevegelig gjennomsnitt	20
b. Sesongsvingningene for noen viktige produkter	25
3. Trendbevegelser	31
a. Utskillelse av trendbevegelsen	31
4. Konjunkturbevegelser	35
a. Isolering av konjunkturbevegelser	35
b. Eksempler på jordbruksprodukter med typiske konjunkturbevegelser	36
5. De forskjellige prisbevegelsers betydning for driftsordningen	37
III. Prisindekser	39
A. Frivariabelmetoden	40
a. Den stokastiske tilnærmelse	40
b. Prøvetilnærmelse	41
B. Den funksjonsbundne metode	42
C. Inndeling av godene i grupper	48
D. Indeksberegninger når det foreligger rasjonering	50
E. Geografiske prisjammføringer	51
F. Noen indeksformler som gir resultater noenlunde i samsvar med teorien	52
G. Visse andre forhold av interesse i forbindelse med beregning og bruk av prisindekser for jordbruket	56
1. Basisperiode	56
2. Noteringsstedet	57
a. Markedene	57
b. Prisene netto garden eller prisene på markedet ?	59
3. Beregning av månedlige sesongindekstall	60
H. De viktigste indeksserier i vårt land	61
1. Engrosprisindekser	61
2. Levekostnadsindekser (leveprisindekser)	62
3. Jordbrukets prisindeks	63
4. Byggekostnadsindekser (byggeprisindekser)	63

	Side
5. Omsetningsindekser	63
6. Produksjonsindekser	64
I. Bruken av prisindekser	64
1. Deflatering	64
2. Jordbruksproduktene bytteverdi	64
3. Paritetspriser	66
4. Indeksregulering	67
IV. Modeller for prisdannelse	68
A. Markedsområdets utstrekning	68
1. Lokale markeder	68
2. Nasjonale markeder	68
3. Verdensmarkedet	69
B. Overskudds- og underskuddsområder	70
1. Lokale markeder	70
2. Nasjonale markeder	71
C. Organisert omsetning og regulerte priser (bunden prisdannelse)	74
D. Problemer i forbindelse med en regulering av jordbrukets produksjon	80
1. Generell oversikt	80
2. Ulike former av produksjonsregulering	82
3. Ulike veier for gjennomføring av en pro- duksjonsregulering	84
V. Prisfastsettingen på jordbruksprodukter i for- skjellige land	86
A. Norge	86
1. Utviklingen i 1930-årene	86
2. Utviklingen under og etter siste verdens- krig	88
3. Organer som deltar ved fastsettingen av prisene	91
4. Totalbudsjettet og hvordan dette har vært brukt	98
5. Den någjeldende prisavtale	104
B. Sverige	108
C. Danmark	111
D. England	112
E. U.S.A.	116

I. INNLEDNING.

Så lenge jordbrukerne levde under såkalt naturalhusholdning, gikk produktene stort sett med til dekning av familiens eget behov. Jordbrukets lønnsomhet var den tid lite avhengig av de prisvariasjoner som fant sted. Variasjoner i lønnsomhet og behovsdekning skyldtes først og fremst svingningene mellom gode og dårlige år. Ut fra denne tilstand har det foregått en lang utvikling til våre dagers jordbruk som stort sett er trukket fullstendig med inn i penge- og kreditthusholdningen. Jordbrukerne produserer idag bare noen få av de produkter og tjenester de trenger til eget forbruk. Resten bytter de til seg fra andre samfundsgrupper i bytte mot jordbruksprodukter. Slik bytter alle samfundsgrupper og samfundsborgere varer og tjenester seg imellom, og på tilsvarende måte skjer et bytte av varer og tjenester mellom de enkelte land. Derved skapes en gjensidig økonomisk avhengighet mellom de økonomiske sektorer som står i forbindelse med hverandre. Jordbrukets økonomi vil således i hög grad være avhengig av kjøpekraften hos de forbrukergrupper som skal avta produktene. Dette er et meget viktig forhold. På grunn av denne gjensidige økonomiske avhengighet mellom sektorene, kan en nemlig ikke gi noen forklaring på de økonomiske forhold innen jordbrukssektoren uten samtidig å klarlegge hvordan den økonomiske mekanisme som styrer resten av samfundsøkonomien fungerer. For å få klarlagt de avgjørende økonomiske spørsmål er det således som Frisch har uttrykt det "helt utilstrekkelig å bruke dengamle, hyggelige, makelige analysemetoden som består i å studere en ting om gangen". Det blir stadig mer nødvendig å venne seg til å se alle økonomiske forhold i sammenheng. En må så å si gå manngard over hele problemkomplekset. Alle de viktigere økonomisk-politiske foranstaltninger som er under diskusjon, burde helst uttrykkes i et felles analyseapparat av en slik beskaffenhet at en ved hjelp av det kunne registrere den samtidige nettovirkning på alle andre viktigere økonomiske faktorer når en enkelt faktor ble endret. Det er dette som kalles generell sammenhengsanalyse. Et slikt analyseapparat kan tenkes oppbygget av et nettverk av økonomiske relasjoner. En sammenstilling av disse relasjoner kaller Frisch en desisjonsmodell. Ved Universitetets Socialøkonomiske Institutt arbeider de med å sette opp en slik modell for den norske økonomi. Totalregnskaper og totalbudsjetter

for de enkelte næringssektorer og for hele den nasjonale økonomi tar også bl.a. sikte på å belyse samspillet mellom alle økonomiske forhold.

Bytte av varer og tjenester mellom de ymse individer og sektorer formidles ved hjelp av penger. Pengene gjør samtidig tjeneste som verdimåler. Prisene er de pengebeløp som varer og tjenester omsettes for i byttemarkedet og som uttrykker deres omsetningsverdi. I og med at jordbruket er blitt trukket inn i penge- og kreditthusholdningen, er prisene og deres variasjoner blitt en av de mest avgjørende lønnsomhetsfaktorer. Spesielt er prisforholdet mellom produksjonsfaktorer og produkter av stor betydning. For en bonde, for bøndenes veiledere og for lederne av deres organisasjoner er det derfor av stor interesse å ha kjennskap til utviklingen av alle priser som er av betydning for jordbruksnæringen og til den mest sannsynlige utvikling av disse framover.

Det går fram av det som foran er sagt at prisen på en vare vil være resultatet av et samspill mellom en lang rekke faktorer av nærmere eller fjernere orden. I første rekke beror prisene på den alminnelige pengeverdi. De prisvariasjoner som skyldes endringene i pengeverdien betegnes som monetære prisbevegelser. Endringene i det alminnelige prisnivå henger også sammen med en lang rekke forhold. Om en forutsetter at prisnivået ikke holdes nede gjennom kvantitative reguleringer, er forholdet mellom varemengden og pengemengden det viktigste. Mere generelt kan utviklingen av det alminnelige prisnivå forklares ut fra begrepene total etterspørsel og totalt tilbud. Dersom ved gjeldende prisnivå den totale etterspørsel er større enn det totale tilbud, snakker vi om et positivt kjøpepress, og i den motsatte situasjon om et negativt kjøpepress. Slike press vil i større eller mindre grad til enhver tid eksistere i systemet, og det er disse press som karakteriserer den utviklingstendens som gjelder. Om det er et positivt kjøpepress, vil dette øve et press oppover på prisene og omvendt med et negativt kjøpepress. Skal prisnivået forbli det samme på tross av slike press, må det være låst fast ved direkte kontrolltiltak av ymse art som kan danne som en demning. Blir presset stort, blir spørsmålet om "demningen" vil tåle presset. Også uten direkte kontrolltiltak vil det være friksjon og tregheter av forskjellig art som virker bremsende på prisnivåets bevegelser. De viktigste faktorer som bestemmer kjøpepresset er inntekts- og **førtjenestemuligheter** (spesielt den disponible inntekt): inntekten etter fradrag av skatt), formuesforholdene, likviditeten, bedømmelsen av konjunkturutviklingen, rentefoten etc. Slike press som kan oppstå i det økonomiske system, vil undertiden kunne virke kumulativt, idet det forhold at bevegelsen kommer igang kan utløse nye drivende krefter.

Prisen på en enkelt vare som f.eks. melk kan også forklares ut fra begrepene etterspørsel og tilbud. Bestemmende for etterspørsel og tilbud er igjen forbruk og produksjon, inntekter og produksjonskostnader, substitusjonsforholdet til andre varer etc. Å gi en fullstendig forklaring på prisdannelsen for de enkelte varer er ofte meget vanskelig da det kan være et meget stort antall faktorer som spiller inn. Dypset sett er prisen på enhver vare i større eller mindre utstrekning avhengig av alle de øvrige økonomiske forhold. Forventningene om framtiden virker også inn, og disse er igjen avhengig av det som har hendt i fortiden. Som regel vil det dog være mulig å gi en tilnærmet forklaring på prisdannelsen for en vare på grunnlag av en forenklet modell hvor bare de viktigste faktorer går inn.

Under en liberalistisk samfunnsordning med fri konkurranse har prisene de viktige oppgaver

- 1) å virke inn på fordelingen av produksjonsfaktorene mellom de ymse produksjoner slik at produksjonen blir tilpasset etter behovene. og
- 2) å bestemme hvordan utbyttet av produksjonen skal bli fordelt mellom dem som tar del i produksjonen, altså inntektsfordelingen.

De tre siste mannsaldre har bydd på sterke tendenser til innskrenkning av den frie konkurranse. Tendensene kom først fra de private næringsdrivende selv i form av private avtaler og sammenslutninger. Siden har også i så og si alle land statsmakten grepet regulerende inn i større eller mindre utstrekning. Motpolene er fri konkurranse og ren planøkonomi. Fri konkurranse er imidlertid et grensetilfelle som neppe noen gang har vært fullt realisert. En sammenligning mellom slike økonomiske systemer er meget vanskelig. Om en tar som mål høgst mulig økonomisk velferdsnivå, vil dette f.eks. ikke avhenge bare av tilgangen på materielle goder, men også av de betingelser som disse fremkommer under. Det totale velferdsnivå vil også avhenge av en lang rekke faktorer, som ikke er av økonomisk art, men som kanskje likevel ikke er uavhengige av de økonomiske faktorer.

.....

II. FORSKJELLIGE SLAGS PRISVARIASJONER.

Det er nødvendig å skille mellom flere typer av prisvariasjoner. En har for det første de prisvariasjoner som henger sammen med produktkvalitet, omsetningstrin og omsetningssted. Disse prisvariasjoner kan være viktige å studere i og for seg. Dessuten er det viktig å være merksam på dem ved undersøkelser av den fjerde type av prisvariasjoner, variasjonene i tiden. En kan også snakke om prisvariasjoner som skyldes bruken av produktene. Det en her skal behandle er salgsprisen. Men spesielt i forbindelse med kalkulasjon vil en også få bruk for begrepene erstatningspris og foredlingspris. Disse begreper skal behandles nærmere i en annen forbindelse.

A. PRISVARIASJONER SOM SKYLDES FORSKJELL I PRODUKTKVALITET.

Slike variasjoner er meget alminnelige og spiller driftsøkonomisk en stor rolle. Betaling etter kvalitet til produsentene har dog ikke alltid vært gjennomført i samme utstrekning. Forbrukerne reagerer på kvaliteten slik at de i alminnelighet bare er villige til å kjøpe de dårligere kvalitetene til lavere priser enn de som samtidig på samme sted oppnås for de bedre kvaliteter. Slik som omsetningen av mange jordbruksprodukter foregikk i eldre tider, f.eks. gjennom landhandlere eller omreisende oppkjøpere, ble det imidlertid ofte betalt samme priser til produsentene for god og dårlig vare. Kvalitetsgraderingen kom da først fram på et senere omsetningsledd. Dette var en for produsentene dårlig omsetningsmåte som ikke stimulerte til kvalitetsproduksjon. Utviklingen i den senere tid har ført til en stadig sterkere kvalitetsgradering av jordbruksproduktene, og for de fleste produkter er det innført kvalitetsbetaling til produsent. I mange tilfelle anvendes prisdifferensiering etter kvalitet målbevisst for å stimulere til større produksjon av de beste kvalitetene. Ved regulert omsetning (f.eks. omsetningen av melk og melkeprodukter) kan det da gis større overpris for de beste kvalitetene enn markedsforholdene egentlig tilsier. En kan heller ikke regne med at publikum alltid følger samme prioritetsrekkefølge ved sin vurdering som den fagmessige klassifisering. Smak og spisevaner varierer mellom de forskjellige grupper av kjøpere. Videre er det stor treghet i folks spisevaner. I en viss utstrekning har forbrukerne måttet oppdras gjennom reklame og propaganda til å sette tilbørlig pris på de beste kvalitetene. Som eksempler på forskjell mellom den fagmessige klassifisering og forbrukernes vurdering kan nevnes at en undersøkelse i Chicago over sammenhengen mellom smørets kvalitet og detaljpris, viste at det var atskillige tilfelle hvor et fagmessig mindre godt smør oppnådde høyere pris enn smør av høyere kvalitetsstandard.

I denne gruppe av prisvariasjoner kommer også de som beror på mer merkantile forhold såsom pen innpakning (merkevarer), god service ellers fra selgerens side, sikker tilførsel året rundt og salgsorganenes effektivitet i det hele tatt.

Som eksempel på prisdifferensiering etter kvalitet for jordbruksprodukter skal nedenfor gis en oversikt over den kvalitetsgradering som foretas ved den samvirkemessige omsetning av okseslakt.

Norges Kjøtt- og Fleskesentral bruker følgende klassifiserings-skjema:

Slaktene fordeles på fire klasser ut fra følgende egenskaper ved klassifiseringen dagen etter slaktingen:

- Klasse I, omfatter okseslakt som har god kjøttfylde og som i det vesentlige er dekket av en fetthinne.
- Klasse II omfatter andre okseslakt som minst har middels kjøttfylde og en fetthinne over storparten av rygg- og mankeparti.
- Klasse III omfatter andre okseslakt, dog ikke slakt som antas å veie mindre enn 75 kg.
- Klasse IV omfatter okseslakt som antas å veie mindre enn 75 kg og som ikke hører til kl. I eller II (okserempling).

Ved sammenligning mellom prisene på forskjellige tidspunkter, er det meget viktig å kontrollere om prisene refererer seg til de samme kvaliteter, slik at de virkelig er sammenlignbare. For de ymse kjøttslags vedkommende kan en ikke uten videre forutsette at dette er tilfelle. Som det går fram av reglene ovenfor, må nemlig klassifiseringen foregå på et nokså skjønnsmessig grunnlag.

Før siste krig benyttet Norges Kjøtt- og Fleskesentral et noe annet klassifiserings-skjema for okse enn det som er gjengitt foran, idet nåværende klasse I for okseslakt den gang var delt i to klasser, Ia og Ib. Klasse Ia representerte da den absolutte toppklasse med omkring 5 öre høyere kilopris enn klasse Ib. Med remplingklassen ble det da ialt 5 okseklasser. Dette klassifiserings-skjema svarte helt ut til det som ble brukt ved Fellesslakteriet, inntil juli 1936, da slakteriet ble overtatt av Sentralen. Men Fellesslakteriet benyttet en noe avvikende betegnelse for klassene idet klassene her både betegnet med romertallene I til V istedenfor av Sentralen Ia, Ib, II, III og IV. Klasse II etter Fellesslakteriets klassifisering svarte således til klasse Ib etter Sentralens klassifisering.

Eksemplet viser at det ofte er innviklede forhold som må klarlegges før en kan føle seg sikker på at en prisserie refererer seg til samme kvalitet på de ulike tidspunkter.

Selv om klassifiseringsskjemaet er det samme over hele det tidsrom en betrakter og for forskjellige byer, kan en likevel ikke være helt sikker på at prisene refererer seg til samme kvaliteter. Dette forutsetter nemlig at graderingen har vært foretatt etter de samme prinsipper og den samme grad av strenghet i hele perioden. Dette har f.eks. ikke vært tilfelle med kjøtt om en sammenligner prisene før og etter siste verdenskrig. Klassifiseringen av kjøttet har nemlig i etterkrigsårene vært mildere enn før krigen. Dette har i realiteten samme virkning for produsentene som en prisforhøyelse på vedkommende vare. Forholdet lar seg imidlertid vanskelig belyse tallmessig. Men det er nødvendig skjønnsmessig å ta hensyn til det ved en sammenligning av prisene.

B. PRISVARIASJONER SOM BEROR PÅ FORSKJELLEN I OMSETNINGSTRIN.

Prisene stiger normalt etter som produktene vandrer over fra produsent til forbruker. Det er derfor nødvendig ved enhver prisanalyse og ved enhver avslutning av kjøp og salg å ha omsetningstrinnet klart for seg.

En kan tenke seg pris til:

1. Produsent
 - a) netto gården
 - b) opplastet på jernbane, dampskip (fob.)
 - c) levert mottakerens jernbanestasjon eller dampshipsstoppested of, cif
 - d) hos mottaker - fritt
2. grossist, (engros-prisen) under ulike leveringsvilkår som ovenfor
3. detaljist (detaljpris).

Prisene kan også gjelde for salg direkte fra produsent til detaljist eller forbruker slik at noen av de ovenfor anførte trin hoppes over. Prisene til produsent ved levering direkte til detaljist er da som regel noe høyere enn ved levering til grossist, og høyere ved direkte levering til forbruker enn ved levering til detaljist.

Det danner seg gjerne sedvaner eller kutymmer med hensyn til omsetningsformen for de ulike varegrupper og dessuten normer eller offentlig fastsatte regler for de avanser som kan tas av de enkelte omsetningsledd. I dag bestemmes avansene av Prisdirektoratet.

C. PRISVARIASJONER SOM BEROR PÅ FORSKJELLIG OMSETNINGSSTED.

På samme tidspunkt kan prisene for en bestemt varekvalitet angitt for samme omsetningstrin være forskjellig fra sted til sted. For den enkelte bonde som skal planlegge sin bedrift, er det prisen netto gården som er av størst interesse. Denne pris bestemmes, for de produkter en har å selge, av

markedsprisen ÷ transport og omsetningskostnader, og for de produksjonsmidler en kjøper av markedsprisen + transport og omsetningskostnader.

Om en betrakter f.eks. kjøttprisene, varierte disse under fri prisdannelse fra sted til sted. Det var en utpreget tendens til at prisene ellers i landet innstilte seg etter prisene på Oslomarkedet med fradrag for kostnadene med forsendelsen til dette marked. Disse kostnader varierte etter avstanden, hvilke kommunikasjoner som kunne benyttes etc.

Variasjonene i prisene netto gården etter avstanden fra hovedmarkedet har stor prinsipiell interesse. På grunn av denne variasjon får en også tendens til forskjellig driftsmåte etter avstanden fra markedet. Den første som utredet spørsmålet teoretisk var von Thünen i sitt verk "Der isolierte Staat". Forholdet fikk økende betydning i og med overgangen til handelsjordbruk. Så lenge produksjonen var innrettet på eget forbruk, og lite av produksjonsmidler ble innkjøpt til gården, spilte den driftsmessige avstand ikke så stor rolle. I motsatt retning har utviklingen i kommunikasjonene og i den senere tid de mange utjevningsordninger virket.

Som eksempel på ulike fraktkostnader etter avstanden gjengis nedenfor fraktkostnadene ved forsendelse av slakt til Oslo fra endel bygder i 1939.

Tabell 1. Fraktkostnader i 1939 for slakt ved sending på billigste måte til Oslo.

Ås	30 km.	kr. 1,30	pr. 100 kg.
Gjøstal (Ålgård st.)	593	"	5,39 " " "
Bjerkreim (Holland st.)	511	"	5,26 " " "
Ringsaker	153	"	3,17 " " "
Løten	143	"	3,05 " " "
Lom over Otta	362	"	7,70 " " "
Sjåk over Otta	373	"	8,30 " " "
Opdal (Sør-Trøndelag)	430	"	4,92 " " "
Alvdal	324	"	4,43 " " "
Os, Hedmark	385	"	4,72 " " "
Melhus	533	"	5,29 " " "
Skatval	595	"	5,39 " " "
Hadsel (Nordland)		"	12,- " " "

Oversikten viser at frakten i øre pr. kg ikke varierte svært mye i forhold til slaktets verdi for de bygder som har direkte jernbaneforbindelse med Oslo. Der er derfor først og fremst de distrikter som ikke har direkte jernbaneforbindelse med avsetningsstedet, og spesielt de distrikter som har lange båtfrakter, som har nydt de største fordeler ved den fullstendige fraktutjevning for kjøtt og fleisk som vi har hatt under og etter krigen.

Tabell 2 nedenfor viser den ulike prisutvikling for oksekjøtt etter avstanden fra markedet som fraktutjevningen har medført. Her er for oksekjøtt

regnet med frakt bare for hjemmeslaktet vare. For okse med slaktevekt 200 kg var nemlig frakten i 1939 ved sending med jernbane omtrent den samme for slaktet vare som for sending i full vogn på dyredag.

Tabell 2. Utviklingen av prisene for prima oksekjøtt i en del herreder, nettoavregningspris til produsent.

	Pris på oksekjøtt, kr.pr.kg.						Rel. oksekjøttpris 1939=100					
	1939	1945	1946	1947	1948	1949	1939	1945	1946	1947	1948	1949
Oslo omland	1,47	2,89	3,23	3,50	3,86	3,95	100	196,6	219,7	238,1	262,6	268,7
Ås	1,46	"	"	"	"	"	100	197,9	221,2	239,7	264,4	270,5
Ringsaker	1,44	"	"	"	"	"	100	200,7	224,3	243,1	268,1	274,3
Löten	"	"	"	"	"	"	100	"	"	"	"	"
Gjestal	1,42	"	"	"	"	"	100	203,5	227,5	246,5	271,8	278,2
Bjerkreim	"	"	"	"	"	"	100	"	"	"	"	"
Lom	1,38	"	"	"	"	"	100	209,4	234,0	253,6	279,7	286,2
Sjåk	1,39	"	"	"	"	"	100	207,9	232,4	251,8	277,7	284,2
Opdal	1,42	"	"	"	"	"	100	203,5	227,5	246,5	271,8	278,2
Alvdal	1,43	"	"	"	"	"	100	202,9	225,8	244,8	269,9	276,2
Os, Hedmark	1,42	"	"	"	"	"	100	203,5	227,5	246,5	271,8	278,2
Melhus	"	"	"	"	"	"	100	"	"	"	"	"
Skatval	"	"	"	"	"	"	100	"	"	"	"	"
Hadsel	1,35	"	"	"	"	"	100	214,1	239,3	259,3	285,9	292,6

Når prisene i 1939 settes lik 100, varierer relativtallene for 1949 mellom 269 for Oslo omland og til 293 for Hadsel i Nordland fylke.

Fraktutjevninger sammen med spesielle tillegg for de merø markedsfjerne distrikter kan således i høy grad forskyve de tidligere herskende forhold med hensyn på nettoprisenes variasjon etter markedsavstanden. Mest tydelig er dette for melkeprisenes vedkommende. Etter melkesentralenes grunnprisberegning før krigen, lå melkeprisen høyest ved de store byer og falt med 2 å 3 øre pr. liter ut i fra disse og til de mere perifere distrikter. På grunn av lavere konsummelksalg o.l. lå dessuten melkeprisene i enkelte sentraldistrikter lavere enn i andre. Ved gjennomføringen av riksoppgjøret under krigen fikk alle meierier i landet samme grunnpris. Dette betydde en prisforbedring på 3 å 4 øre pr. liter for de markedsfjerne distrikter. Enkelte av disse distrikter fikk ytterligere en prisforhøyelse på 3 øre pr. liter ved gjennomføringen av fjord- og fjellbygdtillegget. Enkelte grønder i disse strøk har også fått særlige fordeler gjennom frakttilskott til lange kjøreruter. Fra Østlandets Melkesentral har en hentet inn oppgaver over sentralens grunnpriser for en del meierier. Disse priser refererer seg til samme fettprosent, nemlig 3,7, og er den pris meieriene skulde kunne utbetale sine leverandører hvis de hadde hatt "normale" driftsutgifter og "normale" utbytteforhold ved sin produksjon. Til grunnprisene er lagt fjord og fjellbygdtillegget for de meierier som har vært berettiget

til dette og småbrukertillegget i gjennomsnitt pr. liter for hele den innveide melkemengde for de øvrige. De således beregnede priser er gjengitt i tabell 3 nedenfor:

Tabell 3. Östlandets Melkesentrals grunnpriser ved en del meierier, tillagt fjord- og fjellbygdtilllegg og småbrukertillegg.

	Melkepris öre pr. liter					Relativ melkepris 1939-100				
	1939	1946	1947	1948	1949	1939	1946	1947	1948	1949
Fellesmeieriet	19,61	37,95	40,95	43,25		100	194	209	221	
Ås meieri	18,11	37,95	40,95	43,29	43,28	100	210	226	239	239
Løiter meieri	17,31	37,85	41,05	43,48	43,76	100	219	237	252	253
Brumunddal "	17,31	37,75	40,95	43,47	43,54	100	218	237	252	252
Moelven "	17,21	37,65	40,95	43,59	43,78	100	219	238	253	254
Alvdal "	16,61	40,35	44,05	46,00	46,00	100	243	265	277	277
Os meieri	16,51	41,25	44,05	46,20	46,10	100	250	267	280	279
Lom og Skjåk "	16,51	40,35	43,95	46,00	46,00	100	244	266	279	279

Oversikten viser at stigningen i melkeprisen er sterkere til fjernere en kommer fra Oslo-markedet. Om en betrakter relativtallene for året 1948 (når prisen i 1939 er satt lik 100) dannes yttergrensene av Fellesmeieriet med et relativtall på 221 og av Os meieri oppe i Österdalen med et relativtall på 280.

Von Thünen tok utgangspunkt i et marked (f.eks. en storby) som lå i et lavlandsområde. Dersom markedet bare fikk tilførsler fra landet omkring, mente han det ville danne seg karakteristiske produksjonsbelter. "thünenske ringer" omkring dette sentrum på grunn av nettoprisenes variasjon etter markedsavstanden. Han bygget på iakttagelser og beregninger over forholdene omkring Rostock, og mente å skulle skille ut følgende soner etter stigende avstand fra markedet.

Sone 1: Produksjon av varer med forholdsvis liten verdi pr. vektenhet og som bare tålte forsendelse over korte avstander (melk, grønnsaker).

Sone 2: Skogsonen.

Sone 3: Kornsonen. Større verdi pr. vektenhet. Tåler forsendelse over store avstander.

Sone 4: Foredlede produkters sone (smør, ost, fleisk). Større verdi pr. vektenhet, tåler forsendelse over relativt lange avstander.

Sone 5: Kjøttsonen. Kveget vandret selv til markedet.

Sone 6: Ullproduksjon.

Nettoprisenes variasjon etter avstanden fra markedet kunne på Thünens tid medføre tendenser til en slik soneinndeling. Den sterke utvikling av transportmidlene, jernbaner, biler etc. har gjort at en idag ikke kan vente å finne noe tilsvarende. Ved gjennomføring av fullstendige fraktutjevninger, vil grunnlaget for grupperingen av produksjonen i soner etter avstanden fra markedet fullstendig forrykkes.

De viktigste utslag av tendensene til slik soneinndeling vil en idag antakelig finne om en betrakter forholdene internasjonalt. Her vil i alle tilfelle både fraktkostnadene og varenes egnethet til forsendelse være faktorer som det må regnes med. Fersk melk tåler f.eks. bare kort forsendelse. Det samme gjaldt ferskt kjøtt før den moderne kjøleteknikk ble utviklet. Nedfrysningen av kjøtt og fleisk har gitt fjerntliggende land muligheter for å konkurrere på kjøtt- og fleiskemarkedet. Selv om den sterke utvikling av teknikken har endret forholdene, vil det dog fremdeles gjøre seg tendenser gjeldende til en gruppering av produksjonen etter avstanden fra markedet selv om grensene mellom de ulike soner vil være flytende. Kommer en over en viss avstand fra markedet, blir mjølken foredlet til smør og ost. Sammen med melkeproduksjonen i denne sone finner en gjerne en viss fleskeproduksjon. Lengere ute fra markedet blir hovedvekten lagt på kjøttproduksjon, og lengst borte får gjerne produksjonen av ull stigende betydning i forhold til kjøttproduksjonen. Fraktdifferensene har således fremdeles stor innflytelse. For varer som er voluminøse i forhold til sin verdi, vil transportkostnadene også sette bestemte grenser for hvor langt det overhodet går an å sende dem med økonomisk fordel.

De lovmessigheter som Thünen har påvist gjelder således i en viss utstrekning også idag, om de ikke er satt ut av kraft gjennom spesielle utjevningsordninger slik en kan finne det på enkelte nasjonale markeder. Derfor må en studere hvordan nettoprisene avviker fra markedsprisene når en vil vurdere driftsbetingelsene for et land, et distrikt eller en gård. Nettoprisene kan skille seg meget fra markedsprisene (bto.prisene). De faktorer som i første rekke er bestemmende for nettoprisene er stedets driftsmessige avstand og foredlings- og omsetningsorganenes utvikling. Om en f.eks. betrakter Danmark, er avstandene små, kyststrekningen relativt stor med kort avstand til gode utskipningshavner. Videre er det relativt kort avstand til hovedmarkedet England. I vårt langstrakte land med til dels dårlige kommunikasjoner og Oslo som hovedmarked for de fleste produkter, vil de nettopriser på gården som kan oppnås i de enkelte distrikter være sterkt varierende etter den driftsmessige avstand, om ikke ulikhetene er opphevet gjennom utjevningsordninger.

Ved siden av at transportkostnadene i alminnelighet vil øke med økende avstand, vil også transporten ta lengere tid slik at det vil være vanskeligere å få produktene inn på markedet i den best konkurransedyktige stand.

Når en skal vurdere forholdene ut fra et økonomisk synspunkt, må en med den driftsmessige avstand forstå den virkelige avstand sett i sammen-

heng med transportkostnadene, transportens regelmessighet, sikkerhet, hurtighet, transportmidlenes utstyr med hensyn til sikring av varenes kvalitet og omsetningens organisasjon. Et målbart uttrykk for den driftsmessige avstand for et bestemt sted og en bestemt vareart til en bestemt tid vil kunne beregnes på følgende måte: Først kunne vi finne de vanlige transportkostnader (frakt, spedisjon, evt. toll) for de innkjøpte produksjonsmidler eller for de ferdige produkter. Derneft kunne en finne et pengebeløp å plusse til som gir uttrykk for de andre forhold som er nevnt ovenfor: transportens sikkerhet, hurtighet og transportmidlenes utstyr med omsyn til sikring av varens kvalitet. Et uttrykk for transportens sikkerhet og transportmidlenes utstyr m.h.t. sikring av varens kvalitet, kan en finne i premiebeløpet i de tilfelle hvor transporten kan forsikres, i verdien av de varer som må kasseres eller den minskede verdi som skyldes kvalitetsforringelse. Et uttrykk for transportens hurtighet kan en finne i rentetapet og i de allerede nevnte verditap ved kvalitetsforringelse.

Ved foredling til produkter med større verdi pr. vektenhet kan utgiftene ved transporten reduseres. Men på den annen side koster det å utføre foredlingen. Den driftsmessige avstand vil således virke inn på driftsmåten når det gjelder forholdet mellom direkte salg av planteprodukter og foredlingen av planteproduktene til husdyrprodukter. Nedenfor er gitt eksempler på hvor mye vekten etter vanlige utbyttetall kan reduseres ved foredling.

	Avling pr. dekar kg.	Fleesk kg.	Melk kg.	Smør og ost kg.
Poteter	2500	97,0	610	76
Bygg	200	31,5	200	25
Halm	400	-	96	12
Høy	500	-	240	30

I vekt har en ved foredling redusert kvantumet for poteter fra 2500 kg til 97 kg når de foredles til fleesk, til 610 kg når de foredles til melk og til 76 kg når melken ytterligere foredles til smør og ost. Foredling av bygg til melk gir ingen reduksjon av vekten. Et eller annet sted ut fra markedet vil en oppnå det samme nettoutbytte ved foredling (kvantum av foredlingsproduktet x pris ÷ foredlingskostnader og transportkostnader) som ved direkte salg av det uforedledede produkt (kvantum av uforedlet produkt x pris ÷ transportkostnader). Om ikke spesielle hensyn spiller inn, vil det her økonomisk sett komme ut på det samme enten en foredler planteproduktene eller en selger dem direkte. Dette har vært betegnet som foredlingsgrensen. Nærmere markedet vil en kunne oppnå det største utbytte ved å selge planteproduktene direkte mens foredling vil gi det største nettoutbytte lengere ute fra markedet.

Teorien om foredlingsgrensen spilte større rolle før enn nå. Dette henger sammen med den sterke utbygging av kommunikasjonene, foredlings- og omsetningsapparatet og gjennomføringen av utjevningsordninger gjennom organisasjonsmessige eller statlige tiltak.

Foredlingsgrensen må bare oppfattes som et teoretisk begrep til støtte for en vurdering og på ingen måte som en demarkasjonslinje på kartet. Da foredlingen, og i noen grad også transporten, kan gjennomføres med ulike ekstrakostnader ved de ymse bruk, vil foredlingsgrensen variere fra gård til gård. Den vil videre kunne være forskjellig for ulike produkter på en og samme gård og vil endres fra tid til tid på grunn av utvikling i transportmidler, foredlingsteknikk og prisrelasjoner.

Foruten transport og foredlingsutgifter er det en hel del andre faktorer som virker inn på hvor mye det kan være lønnsomt å foredle. Av slike spesielle forhold kan nevnes:

1. Store mengder av absolutte førstoffer betinger ofte at planteprodukter som ellers med fordel kunne vært solgt direkte vil bli brukt i foredlingen for å utfylle grovforet.
2. Driftsmidler som representerer faste kostnader og som ellers ikke nyttes helt ut, som arbeids- og drakraft, transportmidler, bygninger osv. kan gjøre foredlingen lønnsom under forhold hvor den ellers ikke ville ha vært det.
3. Høve til å kjøpe billige førstoffer som skyller, drank etc. vil gjøre foredling gjennom husdyra mer lønnsom enn ellers.

I praksis vil det innenfor foredlingsgrensen bli en blanding av foredling og direkte salg. Jo nærmere en kommer markedet, jo mer tiltar i alminnelighet mulighetene for direkte salg, og jordbrukerne vil i det hele tatt stå friere.

Når det som for mjølk er innført ens grunnpris ved alle meierier (bortsett fra spesielle tillegg) blir det vesentlig avstanden og transportmulighetene fra garden til meieriet som blir av betydning for den driftsmessige avstand. For en del bruk faller transporten av melken til meieriet forholdsvis dyr. Spørsmålet om foredling av melken hjemme f.eks. til smør eller gjøkalvkjøtt vil da kunne bli aktuelt. En enkel differenskalkyle vil kunne avgjøre hva som er mest lønnsomt.

D. PRISNOTERINGER.

Når en skal sammenligne priser på samme produkt på forskjellige steder eller til forskjellige tidspunkter, er det meget viktig å bringe klarhet over om noteringsgrunnlaget er det samme med hensyn til kvalitet, omsetningstrin, leveringsbetingelser etc. Ved siden av de forhold som er

drøftet foran kan det være grunn til å nevne at prisene kan være fastsatt med eller uten emballasje. Av rent spesielle forhold for de ulike jordbruksprodukter kan nevnes at noteringsgrunnlaget for fleusk kan være slakt med hode og labber eller uten hode og labber. Prisene vil da i virkeligheten gjelde for to forskjellige gjennomsnittskvaliteter og er ikke direkte sammenlignbare.

Som eksempel på forskjellig noteringsgrunnlag kan nevnes noteringene fra Fellesslakteriet og fra Oslo Kjøttthall. Fellesslakteriet noterte netto med hud og innmat beregnet pr. kg kjøtt. Kjøttthallen brutto uten hud og innmat. I begge tilfelle beregnet en prisen pr. kg kjøtt, men mens Kjøttthallen avregnet hud og innmat i tillegg til kjøttverdien måtte ved Fellesslakteriet hud og innmat gå med "attpå", verdien var innbefattet i kjøttprisen. Det trakk noteringen opp. På den andre side var Fellesslakteriets notering nettonotering, dvs. det ble ikke trukket noe fra. Det trakk noteringen ned. Kjøttthallens var bruttonotering, der gikk salgs-kostnadene fra. Det samme gjelder noteringen fra N.K.F. Etter 1936 fortsatte N.K.F. med Fellesslakteriets gamle noteringsmåte i parentes. Slike eksempler kan en finne mange av. I forbindelse med prisanalyser er det derfor nødvendig å granske noteringsgrunnlaget meget nøye.

Prisnoteringene bør være angitt for bestemte kvalitetsgrupper f. eks. for de ulike klasser for kjøtt og fleusk, frukt osv. Etter hvert har en bestemt klassifisering blitt gjennomført for flere og flere produkter. Dette er en stor fordel, men de endringer i noteringsgrunnlaget som dette medfører, vanskeliggjør på den annen side ofte en sammenligning av prisene bakover i tiden. F.eks. for kjøtt har en oppgave over torgprisene i Oslo tilbake helt til 1835. Denne serie gjelder middelprisen for oksekjøtt og sauekjøtt oppnådd på Kristiania torv. Denne serie fortsetter helt til 1932. Fra 1880-åra foreligger en ny serie, de såkalte Oslo Torvpriser, publisert ved ukentlige noteringer i Norsk Landmannsblad. Oppgavegiverne var kommisjonærer eller kommisjonærgrupper, fra 1920 byveieren. Det er notert maksimums og minimumspriser. Fra 1902 kom Fellesslakteriets notering for bestemte prisklasser. Fra begynnelsen av 1920-åra begynte også Landbrukets Prissentral å angi maksimumsnoteringer for kjøtt. De foreliggende maksimumsnoteringer kan imidlertid ikke uten videre sammenlignes med noteringene for 1. klasse fra Fellesslakteriet og senere N.K.F. Maksimumsnoteringene fra Prissentralen og Oslo Torvpriser stemmer heller ikke alltid overens, spesielt i den første tid kan en finne ikke ubetydelige avvikelser. Disse eksempler

skulle vise at en må gå fram med den yderste forsiktighet ved sammenligning av priser.

Prisnoteringene tar sikte på å gjøre det mulig for produsentene og andre interesserte å følge med i prisutviklingen. Prisnoteringene kan inndeles i fem grupper, nemlig opplysende, veiledende, appellerende, bindende og offentlige maksimalprisnoteringer.

Den opplysende prisnotering gir meddelelse om de priser som er oppnådd på gitt tidspunkt eller i en periode. Som eks. kan en nevne de torgpriser som tidligere ble meddelt for f.eks. kjøtt, grønnsaker, bær, poteter, høy.

Den veiledende prisnotering utføres av institusjoner som vil gi sine medlemmer veiledning med omsyn til priser som de bør bruke ved kjøp eller salg. Institusjonene nedsetter i tilfelle som regel utvalg av personer med spesiell innsikt og erfaring i å bedømme markedsforholdene, så de kan gi veiledning med omsyn til f.eks. prisutviklingen i kommende uke. De fleste børsnoteringsnoteringer kommer inn under denne gruppe, jfr. børsnoteringsnoteringer for egg som settes av et eget noteringsutvalg med representanter utpekt av Norske Eggsentraler, egg- grossistene og Staten.

Når slike noteringer settes av utvalg med sterkt innslag av produsentenes representanter eller utelukkende av disse, betyr de ofte samtidig en sterk appell til produsentenes solidaritet om at disse priser skal brukes, jfr. utv. for notering av priser på matpoteter nedsatt etter initiativ fra de faglige organisasjoner. Slike noteringer kan settes i en egen gruppe og betegnes som appellerende prisnoteringer. Slike noteringer vil antakelig få stigende betydning etter som de faglige organisasjoners innflytelse øker.

Ved utarbeidinga av veiledende og bindende noteringer tas omsyn til priser og prisutvikling den foregående tid, mulighetene for tilførsler av varer, produksjonsvilkåra, tilbudets og etterspørselens sannsynlige størrelse i den nærmest påfølgende tid etc.

Bindende prisnotering har kontraktmessig karakter. Den binder den forretning som noterer prisene en bestemt tid eller inntil ny notering, og alle produkter medtatt i dette tidsrom blir avregnet med den noterte pris, sjølsagt under hensyntaken til kvaliteten av produktet.

Også denne notering må settes under omsyn til de samme forhold som nevnt for veiledende og appellerende prisnoteringer.

Som eksempel på bindende prisnotering kan nevnes kornprisen som Statens Kornforretning setter for hvert års avl.

I tider med sterkt positivt kjøpepress vil det gjerne bli satt maksimalpriser av offentlige myndigheter. Disse gjelder fra en viss dato og til de blir opphevet eller endret. Enhver kan kjøpe og selge til lavere priser enn maksimalprisene. I visse tilfelle kan myndighetene også sette minimalpriser. Dette ble i Norge gjort for enkelte industrivarer i begynnelsen av 1930 -åra av Trustkontrollen. Formålet var å hindre ruinerende priskonkurransen. I England har det i etterkrigsårene vært fiksert minimumspriser for de fleste jordbruksprodukter for en viss periode framover. Formålet har først og fremst vært å stimulere til produksjonsutvidelse.

I de fleste land er det etterhvert etablert organer som har til oppgave å samle og spre de aktuelle opplysninger om produktprisene i jordbruket. Disse institusjoner har observatører i de viktigste markeder hvor de samler inn oppgaver som de meddeler videre. I U.S.A. blir dette arbeid ledet av Landbruksdepartementet i Washington som om formiddagen disponerer et utbredt telegrafnett så de tidlig på formiddagen kan få oppgavene som så sammendras og meddeles ut igjen til de viktigste markeder samme formiddag. I de mindre land blir sjølsagt apparatet mindre og oppgavene kan ikke bli så dagsaktuelle men er allikevel til stor nytte.

Hos oss er det Landbrukets Prissentral som har denne oppgave. Den er opprettet av Landbrukets organisasjoner som yter årlige bidrag. Dessuten gir Omsetningsrådet og Landbruksdepartementet bidrag. Landbrukets Prissentral utarbeider en lang rekke markedsberetninger hvert år. Disse kan en dele inn i:

Periodiske, dvs. de som kommer med bestemte mellomrom, f.eks. ukeberetninger.

Tilfeldige, dvs. beretninger av mer tilfeldig karakter.

Disse beretninger sendes til de aviser som har abonnert og en del andre forbindelser og blir utarbeidet på grunnlag av materiale innsamlet ved:

Prisberettere i de viktigste byer.
Spesielle spørrekort.
Tidsskrifter og aviser.
Tilfeldige meldere.
Byttevirksomhet med
 innenlandske og
 utenlandske institusjoner.
Prismyndighetene, under forhold som idag.

Gjennom spørrekort direkte til produsentene har Prissentralen søkt å samle inn materiale for å dra slutninger om tilførselene av visse varer framover.

Prissentralen sender hvert år ut en beretning: Landbrukets priser.

Av andre prisoversikter skal en nevne Statistisk Sentralbyrås, dels i egne publikasjoner, dels "Statistiske Meddelelser", "Landbruksstatistikk" hvert år og i "Økonomisk ^{utsyn} ~~oversikt~~" hvert år.

Landbrukshøgskolens institutt for Driftslære og Landbruksøkonomi har siden 1932 sendt ut en årlig oversikt over: ^{Jord} Landbrukets prisindeks og ^{Jord-} ^{bruksproduktene} bytteverdi. I de senere år også en månedlig oversikt.

Av andre publikasjoner skal en nevne: Markedspriser på korn og poteter 1836 - 1914, utgitt av Statistisk Sentralbyrå, Oslo 1915. I "Statistiske oversikter 1948" er også gjengitt en god del prisstatistikk.

E. PRISENERES VARIASJONER I TIDEN.

1. Generell oversikt.

Ved siden av de foran nevnte variasjoner på grunn av forskjellig kvalitet, omsetningsmåte, omsetningstrin og omsetningssted, viser prisene som regel også betydelig variasjon i tiden. Disse variasjoner betegnes gjerne som prisbevegelser. For de driftsmessige disposisjoner er disse variasjoner av særlig stor betydning idet de skaper betydelige risiki og usikkerhetsmomenter. De driftsmessige disposisjoner må jo i høy grad bygge på forventninger om den framtidige prisutvikling.

De foran behandlede prisvariasjoner har forholdsvis klare tekniske årsaksforhold. Når det gjelder variasjonene i tiden, er derimot årsakene langt vanskeligere å klarlegge.

Prisbevegelsene kan karakteriseres ved mål for variasjonens hyppighet og størrelse. Variasjonshyppigheten kan angis ved antall tidsenheter (uker, måneder, år) hvor en prisforandring har funnet sted sammenlignet med foregående tidsenhet angitt i prosent av antall mulige endringer i det betraktede tidsrom. (Om tidsrommet inkluderer n tidsenheter, blir antall mulige endringer $n \div 1$). Variasjonenes størrelse blir ofte angitt ved den såkalte Pearsons variasjonskoeffisient. Denne beregnes som standardavviket i prosent av middelprisen i det betraktede tidsrom.

Om en betrakter en tidsrekke for de gjennomsnittlige månedspriser for en vare, vil det ofte være iøyefallende regelmessigheter for prisenes bevegelse innenfor de enkelte år. Denne bevegelse betegnes som sesongbevegelsen. Noen forfattere bruker ellers denne betegnelse for alle periodiske bevegelser med helt konstant periode, f.eks. også på variasjonen i forbruket av elektrisk kraft gjennom døgnet.

Ved siden av sesongbevegelsene i månedsprisene, kan også de gjennomsnittlige årspriser vise skiftevis stigning og fall for kortere eller

lengre tidsrom. Dessuten kan det forekomme en mer eller mindre utpreget langtidsbevegelse med stigning eller fall. Langtidsbevegelsen blir ofte betegnet som trenden. En periodisk langtidsbevegelse (50 årsbølger) bør ikke betegnes som trend. En brukbar definisjon er at trend er ikke periodiske langtidsbevegelser. Prisenes avvikelser fra trenden etter at sesongbevegelsen og tilfeldige bevegelser er eliminert betegnes som konjunkturbevegelser.

Om det har foregått relativt sterke endringer av pengeverdien i den betraktete periode, kan regelmessighetene komme tydeligere fram, og materialet kan være bedre skikket til en statistisk bearbeiding om en betrakter realprisene istedenfor de nominelle priser. Realprisene framkommer ved en deflatering av de nominelle priser med en relevant prisindeks. All deflatering bygger imidlertid på forutsetninger som en sjelden vet om er oppfylt eller ikke i det aktuelle tilfelle. For mange materialer vil prisbevegelsene like godt kunne utskilles på grunnlag av de nominelle priser. De deflaterede priser er forholdstall mellom de faktiske priser og en prisindeks for vedkommende år og angir således de relative forskyvninger mellom vedkommende vares pris og prisindeksen. Ofte vil det være mer opplysende i stedet for deflatering direkte å foreta en sammenligning mellom bevegelsene i prisen på vedkommende vare og bevegelsene i den aktuelle prisindeks.

Sesongbevegelsene er forårsaket av at produksjonsvilkårene og til dels også forbruksvilkårene kan variere sterkt med årstiden. Mange jordbruksprodukter har svært utpreget sesongbevegelse i prisene. Hovedårsaken er her å finne på tilbudssiden. Om en f.eks. betrakter en vare som sauekjøtt, vil sesongbevegelsene i tilførsler og priser ha klar sammenheng med de skiftende betingelser for plantevekst og beiting. Men det er også mulig at etterspørselen etter kjøtt varierer med årstidene, altså slik at det forekommer sesongmessige, positive og negative skift i etterspørselskurven. De fleste produkter kan imidlertid lagres i kortere eller lengre tid og med større eller mindre kostnader. Dette er et forhold som kan virke modifierende på sesongbevegelsen i prisene, men det vil ikke oppheve den. Om vi tenker på et produkt som kan lagres uten kvalitetsforringelse, vil det være en tendens til at prisene tilnærmet vil variere i takt med produksjonskostnadene for varen til forskjellige årstider med tillegg av lagringskostnader utover fra en sesong til en annen.

Det er klart at prisene på lite lagringsdyktige varer kan ventes å variere sterkere sesongmessig enn prisene for mere lagringsdyktige produkter. En vare som f.eks. korn kan bli lagret til forholdsvis lave kostnader. De lagringstillegg som Statens Kornforretning betaler går derfor

bare en forholdsvis liten sesongbevegelse i prisene.

I alminnelighet vil sesongsvingningene i prisene for et produkt være større 1) jo sterkere sesongvariasjon det er i produksjonen

2) jo høyere lagringskostnadene er og

3) dess sterkere kvaliteten forringes ved lagring.

Disse faktorer forklarer den sterke sesongvariasjon under fri prisdannelse på varer som egg og sauekjött. Bedre lagringsmetoder og større lagre for disse produkter vil kunne få en betydelig modifiserende innflytelse på sesongbevegelsen. Sesongbevegelsene påvirkes selvfølgelig ikke alltid bare av forholdene på det innenlandske marked. Ved en tilstrekkelig eksport eller import vil også disse prisbevegelser stort sett bli bestemt av det som ofte betegnes som verdensmarkedets priser.

Konjunkturbevegelsene i jordbruksproduktene priser har dels sammenheng med de alminnelige konjunkturbevegelser og dels har de sammenheng med spesielle forhold ved produksjonen av de enkelte varer. Variasjonene i den totale etterspørsel som følge av skifte mellom hög- og lavkonjunkturer virker sterkt inn på jordbruksprisene da det totale tilbud er meget stabilt. Dette kan til og med undergå et positivt skift på grunn av et negativt skift i etterspørselen. For enkelte jordbruksvarer som f.eks. flesk kan konjunkturbevegelsene tilnærmet forklares ved hjelp av det såkalte "Cobweb Theorem" eller edderkoppspinnnet. Bakgrunnen for dette er det forhold at produsentene ved planleggingen av produksjonen ikke kjenner prisene når produktene er ferdige til avsetning, og derfor er tilbøyelige til å vurdere ut fra de øyeblikkelige prisforhold. Videre er det et treghetsmoment i all produksjon som gir en tendens til at såvel en berettiget utvidelse som en innskrenkning av produksjonen vil gå for langt.

Prisenes langtidsbevegelser kan henge sammen med endringer i pengeverdier, økning eller nedgang i befolkningen, en alminnelig økning eller minskning av levestandarden, framsteg i teknikk, transportvesen og omsetningsforhold etc. Som regel vil utviklingen være resultatet av et samspill mellom en lang rekke faktorer, slik at virkningen av de enkelte faktorer er vanskelig å klarlegge.

De metoder som kan benyttes ved analyse av slike tidsrekker som er bygget opp av flere komponenter, er noe avhengig av formålet med analysen.

Formålet kan være:

1. Å gi en sammentrengt beskrivelse av rekken.
2. Å gi grunnlag for en sammenligning mellom to eller flere tidsrekker.
3. Å søke å komme på spor etter årsakene til at tidsrekken har fått den observerte form.
4. Å søke å kunne si noe om de fremtidige bevegelser i tidsrekken.

Den mest anvendte måte for en analyse av prisenes bevegelser i tiden er den såkalte Harwardmetode. Denne går ut på en suksessiv isolering av en sesongbevegelse, en trendbevegelse, en eller flere konjunkturbevegelser og en tilfeldig restbevegelse. Metoden er først og fremst brukbar til å gi en sammentrengt beskrivelse og oversikt over bevegelsestendensene i prismaterialet og til å gi grunnlag for en sammenligning mellom flere tidsrekker.

Årsakene til sesongvariasjonene vil i mange tilfelle ligge klart i dagen. Klarlegging av årsakene til de øvrige prisbevegelser vil som regel kreve innføring av flere forklarende faktorer utenom tiden. For disse bevegelser gis det heller ikke noe klart grunnlag for bestemmelse av komponentene. Det er nemlig vanskelig å sette opp relevante økonomiske modeller som gir slike løsninger. Den spesielle tidsrekkeanalyse med isolering av flere komponenter står således ikke teoretisk særlig sterkt.

2. Sesongbevegelser.

a. Beregning av sesongindekstall.

Formålet for beregning av prisenes sesongbevegelse kan være:

1. Å vise den typiske sesongbevegelse. Om denne bevegelse er sterk og temmelig regelmessig fra år til år kan den også gi et ganske godt grunnlag for en prognose over prisenes sesongvariasjon framover.
2. Å vise de forskjellige typer av sesongvariasjon som er forbundet med bestemte vilkår, f.eks. høstens størrelse. Direktør Hogna foretok i sin tid slike beregninger for potetprisene. Det viste seg at sesongkurven var betydelig flatere i år med særlig store potetavlinger.
3. Å få et grunnlag for å eliminere sesongbevegelsen fra månedlige data.

Sesongbevegelsen vil i alminnelighet variere fra år til år.

Disse variasjoner kan ha tre forskjellige årsaker:

1. Tilfeldige variasjoner i ulike retninger på grunn av forskjellige forhold som kan virke forstyrrende inn.
2. Gradvise endringer av sesongbevegelsen i en bestemt retning gjennom lengre tid. Slike forskyvninger kan forårsakes av gradvise endringer i produksjons- eller lagringsvilkårene. De gradvise forskyvninger i eggprisenes sesongbevegelse i forbindelse med utviklingen av produksjonsteknikken og lagringsforholdene for egg er et eksempel på en slik endring.
3. Endringer i bestemte retninger, som er irregulære med omsyn på tiden, men som er forårsaket av bestemte faktorer som kan opptre igjen i framtiden. (Eks. foran med potetprisene.)

En bør søke å dele prisrekken opp i perioder med et noenlunde fast sesongmønster slik at gradvise endringer av sesongbevegelsen ikke virker for mye forstyrrende inn. Er sesongbevegelsen vesentlig påvirket av bestemte faktorer som f.eks. avlingsstørrelsen, bør en beregne sesongbevegelsen for utvalg av år hvor disse bestemte faktorer har omtrent samme størrelse. Den første gruppe av variasjoner som er mere eller mindre irregulær, kan betraktes som tilfeldige variasjoner omkring en middelværdi og kan tilnærmet elimineres ved en gjennomsnittsberegning for flere år.

Det er utarbeidet en rekke metoder for isolering av sesongbevegelser. I alminnelighet kan det sies at ingen av de metoder som er utarbeidet, vil passe på ethvert materiale. En bør derfor velge metode etter vurdering av det materiale den skal brukes på.

1. Enkel middeltallsberegning.

Denne metode går ut på at en beregner et gjennomsnitt av alle januarpriser, alle februarpriser o.s.v. for den betraktede årrekke, og uttrykker gjennomsnittstallene i prosent av gjennomsnittsprisen for hele perioden, eller som den absolutte avvikelse i øre.

Denne metode kan anvendes om årsmiddelprisene er omtrent konstante i den betraktede periode. Om det derimot er en tydelig trend i tallene eller årsprisene avvekslende har steget og sunket, enten tilfeldig eller med en viss regelmessighet, kan metoden ikke anbefales. Sesongindeksen vil da nemlig bli sterkt påvirket av trenden og av årsprisenes variasjon omkring denne.

2. Avvikelse fra 2 av 12 måneders bevegelig gjennomsnitt.

I alminnelighet vil en få brukbare resultater ved å beregne sesongbevegelserne som gjennomsnitt av de aktuelle månedsprisens avvikelse fra 2 av 12 måneders bevegelig gjennomsnitt. Det 12 måneders bevegelige gjennomsnitt kommer fram på den måten at en beregner det aritmetiske gjennomsnitt av månedsprisene fra januar til og med desember, februar til og med neste januar, mars til og med neste februar etc. Følgende vil illustrere beregningen. Månedenes navn er betegnet med deres første bokstav, og 12 måneders bevegelige gjennomsnitt bare med "gj.snitt".:

Tallene for (J + F + M + D) : 12 = gj.snitt pr. 1. juli
" " (F + M + A + ... + J året etter) : 12 = " " " 1. august
" " (M + A + M + ... + F " ") : 12 = " " " 1. september.

Gjennomsnittet av tallene januar - desember vil imidlertid falle på 1. juli. De tall man opererer med, gjelder derimot i alminnelighet pr. 15. i hver måned, idet de ofte er et gjennomsnitt av månedens noteringer. For å overføre tallene for det bevegelige gjennomsnitt fra den 1. til den 15. i hver måned beregnes et 2 måneders bevegelig gjennomsnitt av de 12 måneders:

$$\begin{aligned} \text{gj.snitt (Pr. 1. juli + pr. 1. aug.)} &: 2 = \text{gj.snitt pr. 15. juli} \\ \text{" - (" 1. aug. + " 1.sept.)} &: 2 = \text{" - " 15. august.} \end{aligned}$$

Fortsetter vi på denne måten, får vi en ny rekke som i tid faller sammen med den opprinnelige rekke.

Dersom gjennomsnittsprisene for året er tilnærmet konstante eller kan uttrykkes ved en lineær trend og sesongbevegelsen er nøyaktig periodisk (ved siden av konstant periodelengde også konstant amplitude) vil et 2 av 12 måneders bevegelig gjennomsnitt utslette den. Dersom sesongbevegelsen - som er det vanlige - har varierende amplitude, vil den likevel ikke bli fullstendig utslettet. Om det er tilfeldige bevegelser i prisrekken, vil disse også i noen grad elimineres ved det 2 av 12 måneders bevegelige gjennomsnitt. Om den underliggende trend i tallrekken ikke er rettlinjert, og/eller det ved siden av trenden er en tydelig konjunkturbevegelse i årsprisene omkring trendnivået, vil ikke det 2 av 12 måneders bevegelige gjennomsnitt gjengi den virkelige sesongrensede serie. Dersom det underliggende sesongrensede nivå representeres av en kurve med den hule side oppover vil det alltid gi høyere verdier enn det aktuelle nivå. Om det omvendte er tilfelle at det underliggende nivå representeres av en kurve med den hule side nedover, vil det bevegelige gjennomsnitt alltid gi lavere verdier enn det aktuelle nivå. Det 2 av 12 måneders bevegelige gjennomsnitt påvirkes nemlig også av utviklingen 6 måneder framover i tiden, samtidig som det også blir preget av forholdene 6 måneder bakover. Utslagene (amplitudene) i det underliggende sesongrensede nivå blir på den måte utjevnet. De forskjellige muligheter og mangler ved bevegelige gjennomsnitt er behandlet nærmere i et senere avsnitt. Virkningene av det bevegelige gjennomsnitt på et materiale med sesongbevegelse omkring en rett trend er gjengitt i fig. 1 og virkningene på et materiale med sesongbevegelse omkring en periodisk bevegelse er gjengitt i fig. 2.

Fig. 1.

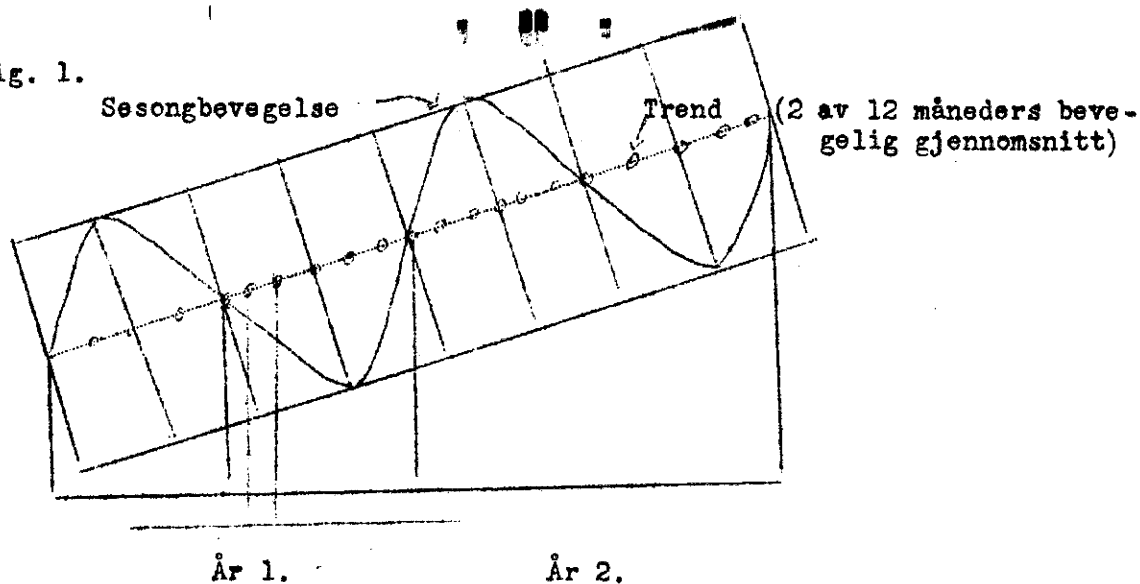
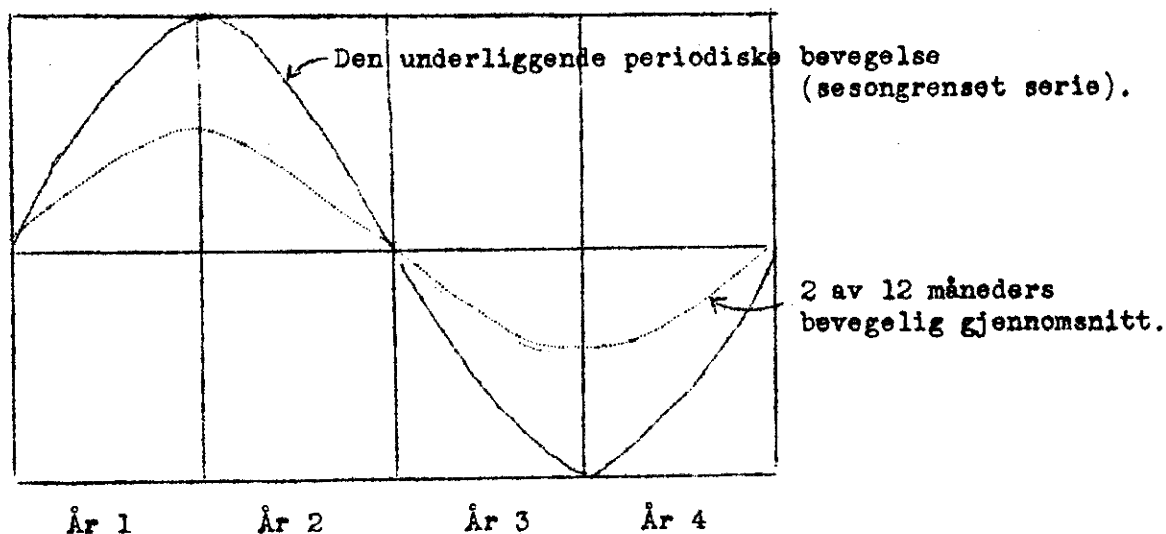

Fig. 2.

Spesielt i forbindelse med sterke konjunkturbevegelser i rekken er således metoden med å beregne sesongbevegelsen på grunnlag av avvikelserne fra 2 av 12 måneders bevegelig gjennomsnitt mindre sikker. Utslagene i sesongbevegelsen vil da nemlig som det framgår av fig. 2 avvekslende bli beregnet noe for store og noe for små. Ved beregning av gjennomsnitt for en lengre årrekke kan virkningene av dette tilnærmevis bli utjevnet.

De aktuelle prisers avvikelser fra det 2 av 12 måneders bevegelige gjennomsnitt kan betegnes som en absolutt avvikelse i øre eller som en prosentavvikelse. Hvilken framgangsmåte som skal velges beror på de forutsetninger som kan gjøres:

1. At sesongbevegelsen bortsett fra tilfeldige avvik er konstant regnet i absolutte enheter.
2. At sesongbevegelsen er proporsjonal med den underliggende bevegelse. (En viss prosent av de priser som framkommer ved en eliminering av sesongbevegelsen.)

De beregnede sesongindekstall for en bestemt måned vil variere fra år til annet. Disse ulikheter utjevnes ved å ta gjennomsnitt for en lengere årrekke. Det blir i alminnelighet anbefalt enten å ta det aritmetiske gjennomsnitt eller medianen. Medianen er spesielt egnet ved en sterk konsentrasjon av tallene omkring midten. Enkelte forfattere anbefaler også aritmetisk gjennomsnitt av en 4 - 5 av de midtre verdier.

Ved beregning av sesongindekstall på grunnlag av månedsstatistikk over kvantiteter f.eks. tilførseler av kjøtt eller melk er det nødvendig å korrigere for virkningene av at ikke alle måneder er like lange. De bevegelige 2 av 12 måneders bevegelig gjennomsnitt refererer seg i følge den måte de er bestemt på til måneder av lengde lik tolvteparten av årets dagantall. Korreksjonen kan lettest skje ved at de beregnede gjennomsnittlige sesongindekstall for hver måned multipliseres med forholdstallet mellom det gjennomsnittlige dagantall pr. måned i året og antall dager i vedkommende måned. Korreksjonen kan enten baseres på antall arbeidsdager eller på antall dager i alt. Hva som er det riktige vil kunne stille seg noe forskjellig for de ulike produkter. Ved en undersøkelse over sesongvariasjonen i smørproduksjonen har professor MORK tatt gjennomsnittet av de to foran nevnte korreksjonsmetoder ut fra den kjennsgjøring at det vanlig leveres melk til meieriene fra 13 mål, altså 6,5 dag pr. uke.

For mange produkter f.eks. kjøtt er tilførselene svært ulike under de forskjellige ukedager. I månedsmengden kan da komme med fire eller fem slike topper. En vil i slike tilfeller kunne få det riktige bilde ved å stille statistikken sammen etter 4-ukers perioder. Derved unngår en også korreksjonen for den ulike månedslengde. Mangelen ved 4-ukers perioder er at de slike bare representerer 364 av årets 365 eller 366 dager slik at det er nødvendig med en mindre korrigerings for at ikke 4-ukersperiodene av en bestemt orden suksessivt skal flytte plass i året.

Enten en bruker månedene eller 4-ukers perioder vil bildet forskyves ved at visse helger som samtidig er sesonger ikke faller på samme tid i alle år. Spesielt påskehelgen er her av betydning. F.eks. eggprisene har som regel en tydelig sesongmessig topp i uken før påske. En måte å korrigere for dette på er å sette prisen i påskesesongen lik gjennomsnittet av ukeprisene før og etter virkningen av påsken setter inn. Virkningen av påsken kan etterpå beregnes separat. I denne forbindelse bør en være merksam på at påsken kan ha noe forskjellig virkning etter hvilken måned den faller i.

I alminnelighet går sesongvariasjonen i priser og tilførsler i motsatt retning. Til de sesongmessig høye priser omsettes således ofte relativt små kvanta og omvendt. Dette må tas i betraktning ved en vurdering av fordelene ved de sesongmessig høye og ulempene ved de sesongmessig lave priser og ved beregning av jordbrukets salgsinntekter på de ulike produkter. Virkningene på inntekten av den sesongmessige variasjon i prisene kan således bare bedømmes i sammenheng med sesongvariasjonen i de omsatte mengder.

Ved oppstilling av sesongindekstall i tabeller, angis ofte nederst variasjonsbredden som summen av største positive og negative avvikelse og gjennomsnittsavvikelsen beregnet som $\frac{\sum s}{12}$, hvor s er sesongindekstallenes tallverdi - avvik fra årsgjennomsnittet for de enkelte måneder. Videre kan en beregne standardavviket på indekstallene etter formelen $\bar{s} = \sqrt{\frac{\sum (I - I_m)^2}{n - 1}}$, hvor I er sesongindekstallet for vedkommende måned beregnet for perioden og I_m vedkommende måneds sesongindekstall for de enkelte år og n er lik antall år i perioden. Standardfeilen på gjennomsnittet kan beregnes som $S_m = \frac{\bar{s}}{\sqrt{n}}$. Som eksempel gjengis nedenfor en tabell over de beregnede sesongindekstall for tilførslene av sau og lammekjøtt til Oslo (se tabell 4).

Kontroll på hvor fullstendig sesongindekstallene gir et uttrykk for sesongbevegelsene kan en få ved å dividere originaltallene månedsvis med indekstallene og deretter undersøke om det i den rekke som derved framkommer fremdeles er sesongpregede regelmessigheter når det sammenlignes med det 2 av 12 måneders bevegelige gjennomsnitt.

Uttrykk for hvor sterkt sesongkurven som helhet har variert fra år til annet kan en få ved å tegne opp grafisk sesongindekstallene for de enkelte år og de gjennomsnittlige sesongindekstall for vedkommende tidsrom.

Til karakteristik av hvordan amplitudene har variert fra år til år, kan brukes amplitudeforholdstallet beregnet som $a = \frac{E_d s}{E_s^2}$, hvor d er tallverdien av sesongindekstallene for vedkommende år og s er tallverdien av de gjennomsnittlige sesongindekstall for perioden. Er dette forholdstall større enn 1 vil det si at sesongamplitudene vedkommende år er større enn gjennomsnittet for det betraktede tidsrom og omvendt.

Tabell 4. Sesongindekstall for tilførselene av saue- og lammekjøtt til Oslo. Beregnet på grunnlag av antall kontrollerte slakt ved Oslo Kjøttkontrollstasjon.

Måned	1895-1904			1905-1913			1922-1933			1934-1939		
	I	\bar{S}	Sm	I	\bar{S}	Sm	I	\bar{S}	Sm	I	\bar{S}	Sm
Jan	30	5,3	1,7	24	7,2	2,4	39	4,9	1,5	38	4,9	2,0
Febr.	27	8,5	2,7	15	5,5	1,5	31	4,7	1,4	32	1,5	0,6
Mars	38	25,8	8,2	14	4,0	1,3	22	4,1	1,2	27	3,0	1,2
April	30	5,7	1,8	18	2,7	0,9	17	3,9	1,2	20	1,3	0,5
Mai	22	5,3	1,7	22	1,6	0,5	17	2,9	0,9	17	0,9	0,4
Juni	34	7,3	2,3	27	7,0	2,3	24	4,1	1,2	20	4,4	1,7
Juli	79	10,7	3,4	59	12,1	4,0	62	12,8	3,9	74	10,4	4,2
Aug.	219	25,5	8,1	196	18,3	6,1	214	20,6	6,2	224	14,4	5,9
Sept.	253	22,1	7,0	294	23,1	7,4	277	18,9	5,7	289	17,9	7,3
Okt.	259	46,1	14,6	318	23,9	8,0	294	32,0	9,6	259	27,8	11,3
Nov.	146	21,2	6,7	169	38,3	12,8	152	29,4	8,9	154	19,7	8,0
Des.	63	11,2	3,5	44	7,4	2,5	51	5,2	1,6	46	10,6	4,3
Gj.sn.	100			100			100			100		
Varia- sjons- bredde	237			304			277			272		
Gj.- snitts- avvik	79,5			96,2			89,5			87,7		

b. Sesongsvingningene for noen viktigere produkter.

Det foreligger beregnede sesongindekstall for en lang rekke produkter. I tabell 5 nedenfor er gjengitt et utvalg.

Tabell 5. Sesongindekstall for jord- og hagebruksprodukter.

	J	F	M	A	M	J	J	A	S	O	N	D
Smørpris 1922-31	96,5	95,8	95,8	91,3	90,0	96,2	99,3	105,4	109,5	108,5	107,3	104,4
Smørproduksjonen 1933-37	102,9	103,3	107,6	118,2	117,5	123,3	98,2	84,1	87,3	82,0	87,4	88,1
Fleskepris F.S.Kl.I 1921-30	102	97	95	92	93	97	103	105	105	101	100	106
Flesketilførsel Oslo 1921-30	87	100	110	111	96	81	67	74	61	89	111	192
Oksekjøttpris F.S. kl. I 1932-39	99	97	96	95	95	95	100	102	105	108	106	102
Oksekjøttpris F.S. kl. IV 1932-39	101	102	103	101	102	101	104	106	99	92	92	97
Saukjøttpris 1934-1939	91	96	104	110	112	107	117	109	98	84	84	88
Saukjøtttilførsel Oslo 1934-39	38	32	27	20	17	20	74	224	289	259	154	46
Spekalkjøttpris 1932-39	96	97	95	87	94	97	106	109	106	97	98	118
Spekalkjøtttilførsel Oslo 1932-39	132	119	150	158	88	68	45	58	69	96	106	111
EGEpris 1932-39	95	94	93	84	79	82	87	102	114	127	131	116
" 1905-14	122,5	115,0	97,5	83,3	80,5	83,2	85,5	90,5	53,6	101,5	118,0	128,9
Helmelk Beregnet helmelk	89	98	98	96	101	106	98	106	104	102	101	100
Gulrot 1931-1940	137	145	150	97	72	31	12	30	88	178	159	133
Hodekål 1931-1940	102,6	104,7	99,7	78,7	30,7	5,5	95,4	125,5	125,0	128,3	137,0	146,1
Tomater fra hus 1931-1949					21	227	227	151	145	48	19	
Flomkål 1931-1940						11	140	129	195	92	20	

Nedenfor er gitt visse kommentarer til de foran gjengitte sesongindekstall. En har innskrenket seg til å kommentere forhold som også har teoretisk interesse.

Hva for det første sesongvariasjonen i smørprisene angår, går de sesongmessige bevegelser i priser og produksjon klart i motsatt retning av hverandre. MORK har beregnet en negativ korrelasjonskoeffisient mellom indekstallene for priser og produksjon på $r = -0,89 \pm 0,06$. Korrelasjonen er så høy at det kunne være nærliggende å tenke seg at den sesongmessige variasjon i den innenlandske smørproduksjon var en vesentlig årsak til smørprisenes sesongbevegelser.

En slik slutning kan imidlertid ikke trekkes uten på bakgrunn av en økonomisk modell som gir et uttrykk for den "mekanisme" som har frambragt prisene. Oppstillingen av en slik modell må bygge på et grundig kjennskap til prisdannelsen. Undersøker en dette forhold, vil en finne at smørprisene stort sett i det omhandlede tidsrom kunne betraktes som avledet utenfra av prisene på det internasjonale smørmarked. Årsaks- og virkningsforholdet gikk altså ikke fra produksjonskvantum til priser etter skjedd for prisdannelsen på et isolert dagsmarked. Mork har ellers påvist at det også er sesongmessige skift i etterspørselskurven for smør, slik at etterspørselen har et positivt skift i sommermånedene og et negativt for vintermånedene sett ut fra et gjennomsnittsnivå. Grunnlaget for disse beregninger var undersøkelser over smørforbrukets variasjon ved konstante smørpriser. Ved reguleringer ble smørprisene i flere land i 1930-årene holdt konstant over flere år.

For kjøtt og fleisk har en ikke grunnlag for tilsvarende beregninger. Men en sammenligning av indekstallene for priser og tilførsler sammen med alminnelig praktisk kjennskap til forbruksstrukturen gir et sterkt indisium for at lignende forhold gjør seg ganske sterkt gjeldende for disse produkter.

Før jul er det f.eks. stor etterspørsel etter fleisk slik at det i desember kan omsettes bortimot det dobbelte av det normale pr. måned til en pris som ligger over gjennomsnittet. Om høsten derimot foreligger antakelig et negativt skift i etterspørselskurven i forhold til det normale. En sammenligning av sesongindekstallene for sauekjøtt viser imidlertid at det for denne tid må foreligge et betydelig positivt skift i etterspørselskurven for sauekjøtt. Tilførslene av sauekjøtt har en meget sterk sesongbevegelse, med en variasjonsbredde for perioden 1934-39 på 272. For sauekjøttprisen er den tilsvarende variasjonsbredde bare 33. All erfaring taler for at etterspørselen etter sauekjøtt under-

går et positivt skift ut over sommeren og høsten. Forklaringen på dette forhold er antakelig tildels at høsten fra gammelt av har vært den naturlige slaktesesong for sau med ubetydelig tilførsel til byene utenom denne årstid slik at forbrukerne har vennet seg til at de om høsten skal ha en rekke middager med sauekjött. For en del henger forholdet antakelig også sammen med at det på denne årstid som regel er rikelig tilgang til byene av gode og billige grønnsaker og spesielt da hodekål. Det er blitt skikk og bruk med fårkål om høsten. Det er i fårkåltiden den store masseomsetning av sauekjött skjer. Utenom denne tid er antakelig etterspørselen sterkt begrenset. De som drev med vinterfeiting av lam i mellomkrigstiden gjorde den erfaring at vintermarkedet ikke var stort. Det var relativt begrensede mengder som kunne avsettes til lønnsomme priser ut over vinteren. Dette forhold kan komme til å virke begrensende på mulighetene for en lønnsom utvidelse av sauekjöttproduksjonen. Om vi f.eks. tenkte oss en fordobling av den nåværende sauekjöttproduksjon på 15 000 tonn (de mest optimistiske snakker om en tidobling), ville dette medføre meget store reguleringsproblemer. Den siste halvpart ville nemlig for det vesentlige bli markedsført samtidig med den første, men måtte omsettes til andre årstider. Hvilke muligheter som foreligger for å venne forbrukerne til å spise sauekjött året rundt (utenom sesongen som frosset sauekjött) kan ingen si på forhånd. Det er grunn til å tvile på om et sauekjöttkvantum på 30 000 tonn i det hele tatt har innenlandsk marked om kjøttbehovet ellers tilnærmelsesvis kan dekkes og det er tilgang på fisk og sild. Men det kan jo bli muligheter for at omsetningsproblemet kan løses ved eksport.

Egg-prisene har under fri prisdannelse stor sesongvariasjon.

- Årsakene til dette er:
- 1) de store variasjoner i eggproduksjonen med tilsvarende skift i tilbudskurven fra sesong til sesong,
 - 2) at det forekommer sesongmessige skift i etterspørselskurven spesielt i forbindelse med de store høytider,
 - 3) at egg har forholdsvis betydelige lagringskostnader og
 - 4) at kvaliteten av eggene ved de vanlige lagringsmetoder vil gå ned ved lagring over noe lengre tidsrom slik at forbrukerne er villige til å betale en betydelig øverpris for å få friske "frokostegg".

De store variasjoner i eggproduksjonen henger igjen sammen med årstidens vekslinger og visse biologiske forhold som vil være kjent fra undervisningen i fjærfe. Gjennom teknisk framgang i hönseholdet har imidlertid eggprodusentene i stigende utstrekning klart å utjevne produksjonen.

De begynner bl.a. med rugingen tidligere på året enn før, slik at unghø-
 nene kommer tidligere i produksjon. Sesongmønstrer for egg har derfor
 gradvis endret seg med tiden idet tilbudet har økt i forhold til etter-
 spørsele for månedene desember, januar, februar. Beregninger over se-
 songbevegelsen bakover i tiden som jeg har foretatt på grunnlag av Oslo
 Torvpriser viser at denne utvikling mot relativt høyere tilbud i månede-
 ne januar, februar har foregått helt fra 1880-årene. Men mens sesong-
 mønstret har endret seg har variasjonsbredden holdt seg omtrent på
 samme størrelse.

Den sterke sesongvariasjon i eggproduksjonen gjør det vanskelig
 å sikre forbrukerne en rimelig dekning hele året uten en viss regulerings-
 eksport når produksjonen er størst. En savner imidlertid tallmateriale
 som samlet for hele landet kan gi et fullgodt uttrykk for sesongvariasjonen
 i produksjonen. Men en kan danne seg en viss mening om forholdet på grunn-
 lag av oppgaver fra kontrollhønseserier.

De sesongmessige svingninger i produksjonen er kjennetegnet
 ved en sterk stigning fra oktober og ut i januar måned da produksjonen
 er på det største. Produksjonen pleier å gå tilbake i februar - mars for
 så atter å stige til omkring slutten av mai. På ettersommeren går så
 produksjonen atter tilbake inntil den i oktober måned når årets laveste
 nivå. Klimatiske forhold vil innvirke på sesongbevegelsen og medføre at
 det kan bli vesentlige forskyvninger fra det ene året til det annet.
 Noenlunde tilsvarende variasjoner også i andre land medfører sterke sesong-
 svingninger også i verdensmarkedets priser.

En skal til slutt se litt på den sesongmessige svingning i
 potetprisene september - mai. OLAV HOGNA har beregnet sesongindekstall
 for potetprisene i gjennomsnitt for landets viktigste markeder for denne
 periode. Beregningen gjelder for perioden 1921-35, men han har foretatt
 beregninger for overskudds- og underskuddsårene hver for seg. Hans in-
 dekstall er videre beregnet som relativ i forhold til januar-prisen.
 Månedene juni - juli - august er holdt utenfor.

	Overskuddsår	Underskuddsår
September	103,7	92,5
Oktober	94,6	90,2
November	95,0	92,7
Desember	95,5	94,0
Januar	100,0	100,0
Februar	100,9	111,7
Mars	102,6	120,4
April	103,2	126,5
Mai	103,2	123,3

Det rimelige ville være at prisen steg utover vinteren på grunn av lagringskostnader og svinn. Her er sesongvariasjonen imidlertid etter Hognas undersøkelse helt forskjellig i overskudds- og underskuddsår. I overskuddsår er sesongvariasjonen liten. I underskuddsår derimot er det sterk sesongvariasjon i løpet av sesongen. Prisene stiger da sesongmessig helt fra september og utover og spesielt sterkt i januar-februar. I mai vil prisene ofte falle igjen. Dette skyldes vel vesentlig den raskt synkende kvalitet og at en del produsenter først på denne tid oppdager at de har poteter tilovers. Bestemmende for sesongvariasjonen av matpotetprisene er altså totalavlingens størrelse. Når en om høsten har oversikt over totalavlingen, har en også et grunnlag for å forutse sesongutviklingen framover vinteren og våren. I 15-årsperioden 1921-1935 var det avvikelse fra regelen bare en gang, nemlig i 1935 da kraftforavgiften ble gjennomført.

I etterkrigsårene har prisdannelsen mere vært bundet, til å begynne med ved maksimalpriser, senere ved prisnoteringer av mere appetterende art. Restriksjonene på kraftforforbruket vil også kunne bevirke avvikelser fra de regler som gjaldt i mellomkrigsperioden. Det er dog sannsynlig at noe av de samme hovedtendenser vil gjøre seg gjeldende.

Hva angår regulerende tiltak for utjamning av sesongvariasjonen i prisene, kan en i alminnelighet si at da den gjennomsnittlige sesongvariasjon som en grov tilnærming representerer kostnadene ved å bringe produktet på markedet til forskjellige tider av året ville en fullstendig utjamning av sesongprisene være uøkonomisk. En slik utjamning vil også medføre sterke tendenser til at markedsføringen av varene vil konsentreres omkring det tidspunkt som gir de laveste produksjonskostnader. Under og etter krigen var det ens maksimalpriser for produkter som egg, kjøtt og fleisk året rundt. Men den stigende produksjon i etterkrigsårene gjorde denne ordning uholdbar, først for kjøtt og fleisk ved at slakterienes kapasitet ble sprengt, og siden også for egg. For kjøtt har en forsøkt å innføre en sesongvariasjon noenlunde etter samme mønster som før krigen og slik at lønnsomheten for produsentene skulle bli den samme. Også for melk er innført en viss sesongvariasjon i prisen til produsent for å motvirke tendenser til å konsentrere produksjonen for sterkt til de årstider som gir de laveste produksjonskostnader. En for sterk konsentrasjon vanskeliggjør nemlig en jevn forsyning med konsummelk til de store byer.

Melkesalget i vårt land har også noenlunde faste sesongbevegelser. Men de er noe forskjellige for helmelk, fløte og skummet melk.

Stort sett øker melkesalget gjennom meieriene fra januar fram til juni. I juli går det gjerne ned på grunn av feriefravær og øker igjen i august. Deretter avtar det utover mot november, mens det i desember er sterk økning særlig i fløtesalget på grunn av julen. Hovedårsakene til sesongvariasjonene er foruten høytidene og feriefravær temperaturvekslingene. Materialet fra Ås fra 1946-48 har gitt som resultat at i vintermånedene reagerte melkesalget lite på temperaturvekslinger, mens det i sommermånedene steg 4 % når temperaturen steg 1°C og sank vel 4 % når den falt 1°C.

3. Trendbevegelser.

a. Utskillelse av trendbevegelsen.

Ved beregning av trend blir det som regel spørsmål om lengere tidsrekker som materiale. En må undersøke nøye om materialet er strengt sammenlignbart hele veien. Forsøk på å analysere en tidsrekke som ikke er homogen vil bare gi missvisende og verdiløse resultater.

Ved innlegging av trend bør tidsrekken først tegnes opp grafisk så en får en oversikt over bevegelsestendensene. Det neste skritt bør være å bestemme den periode som trendberegningen skal omfatte, i denne forbindelse bør følgende forhold komme i betraktning:

- 1) Om en på forhånd har kjennskap til en eller flere faktorer som i en bestemt periode kan ha vært årsak til en stigende eller synkende langtidstendens, som f.eks. folketilveksten, endringer i forbrukernes spisevaner etc.
- 2) Om den grafiske framstilling av tidsrekken viser klare langtidstendenser for hele eller en del av materialet.
- 3) Den periode som trenden skal dekke må begynne og slutte i korresponderende faser av konjunkturbevegelsen og også av den sesongmessige bevegelse om det brukes månedlige data.

Som ved vanlig estimering ved korrelasjonsberegninger kan også en trendkurve legges inn på tre måter:

- 1) Etter å ha tegnet inn prisdataene på et ruteark kan den legges inn på frihånd.
- 2) Innlegging av en kurve etter metoden for minste kvadratavvik fra et valt matematisk funksjonsforhold.

3) Innlegging av en kurve ved bevegelige gjennomsnitt.

Som en første grovorientering vil ofte en frihåndstrend være tilstrekkelig.

Bråk av bevegelige gjennomsnitt er også en enkel framgangsmåte. Da disse imidlertid bygger på bestemte forutsetninger, skal en nedenfor gjennomføre en diskusjon av deres brukbarhet. Utjamning ved bevegelige gjennomsnitt er ingen helt uskyldig operasjon om de bevegelser som skal utjamnes ikke fyller visse betingelser som fast periodelengde og amplitude og symmetrisk fasefordeling. FRISCH har behandlet disse problemer inngående i sine stensilerte forelesninger om tidsrekkeanalyse fra 1934.

Resultatet av en utjamning vil avhenge av to ting: 1) tidsrekkenes egenskaper og 2) utjammingsmetoden. F.eks. ved valg av bevegelige gjennomsnitt av forskjellig lengde vil resultatet i alminnelighet bli forskjellig.

Om en har en tidsrekke som består av to eller flere komponenter får en samme resultat om en anvender det bevegelige gjennomsnitt på selve tidsrekken eller på hver av komponentene og adderer. En kan derfor studere virkningen av et bevegelig gjennomsnitt på en tidsrekke ved å se på virkningen på hver av komponentene.

En ren periodisk bevegelse (uten trend) vil ved et bevegelig gjennomsnitt av samme lengde som perioden i den cykliske bevegelse eller et multiplum av denne bli fullstendig utjamnet. Videre vil en lineær trend ikke bli påvirket av et bevegelig gjennomsnitt. Ved cykliske bevegelser omkring et konstant nivå eller omkring en rettlinjert stigende eller fallende trend, vil således et bevegelig gjennomsnitt av riktig lengde gi et perfekt bilde av trenden. Ved uriktig lengde vil en istedet få en ny cyklisk bevegelse med mindre amplituder, men med samme periode. Om trenden ikke er lineær, kommer en ny faktor inn i bildet. Dersom trenden representeres av en kurve med den hule side oppover, vil et bevegelig gjennomsnitt alltid ligge foran den aktuelle trendverdi (gi høyere verdier). Om det omvendte er tilfelle, at trenden representeres av en kurve med den hule side nedover, vil et bevegelig gjennomsnitt alltid gi lavere verdier enn den aktuelle trendverdi.

I de fleste tidsrekker vil det også være tilfeldige fluktasjoner. I lærebøker i teoretisk statistikk vil en kunne finne nevnt at bevegelige gjennomsnitt også kan brukes til å eliminere tilfeldige fluktasjoner (f.eks. F.C. Mills Statistical Methodes utgave av 1938, s.241). Her er en imidlertid inne på et meget farlig område. Det er ganske riktig

at bevegelige gjennomsnitt til en viss grad vil eliminere tilfeldige svingninger. Men det skjer ikke bare en utjamning. Det kan også dannes sykler. Om en bruker bevegelige gjennomsnitt på en konstruert rekke som består av bare tilfeldige komponenter, kan en få en kurve som viser systematiske svingninger. I værdadataene er det sterke tilfeldige variasjoner. Meteorologer som har analysert tidsrekker over slike data ved hjelp av bevegelige gjennomsnitt, har ment å kunne påvise systematiske svingninger, men som i virkeligheten var fiktive. Ved bruk av 11 års bevegelig gjennomsnitt på en rekke med sterke tilfeldige variasjoner ble resultatet f.eks. en fiktiv 7 års bølge. Ved igjen å bruke 7 års bevegelig gjennomsnitt på denne framkom en fiktiv 5 års bølge. Lignende forhold kan antakelig oppstå ved bruk av bevegelig gjennomsnitt på data som avhenger av klimatiske faktorer som f.eks. avlingsdata og tilførsler av visse jord- og hagebruksprodukter. Ved å anvende bevegelige gjennomsnitt på rekker med store tilfeldige komponenter kan således lages fiktive bølger. Spesielt er det farlig for dette ved anvendelse av lange bevegelige gjennomsnitt.

FRISCH har undersøkt virkningen av bevegelige gjennomsnitt på tilfeldige rekker. Han laget slike ved å bruke trekningslistene fra Pengelotteriet og summere 100 og 100 endesifre for uttrukne nummer. Disse summer dannet så de enkelte ledd i den nye rekke. Ved anvendelse av bevegelige gjennomsnitt på slike rekker framkom tydelige svingninger med periodelengde på ca. $7/10$ av det bevegelige gjennomsnitts lengde. Dette forhold gjør at en må være skeptisk over periodiske bevegelser som en først finner etter å ha brukt bevegelige gjennomsnitt. Visstnok er det mulig at en ved anvendelse av bevegelige gjennomsnitt kan få fram reelle periodiske bevegelser som en ikke kunne se på primærdadataene, men en risikerer også å få fiktive sykler laget ved det bevegelige gjennomsnitt selv.

Teoretisk kan det beregnes hvilke sykler som kan lages av et bevegelig gjennomsnitt av bestemt lengde, og får en andre, kan en da gå ut fra at de stammer fra de opprinnelige data. Ved anvendelse av bevegelige gjennomsnitt for beregning av trenden i tidsrekker, er en interessert i 1) at det bevegelige gjennomsnitt skal eliminere de periodiske og tilfeldige bevegelser og 2) uten å forskyve den virkelige trend.

Om vi for det første tenker oss månedlige data som består av rettlinjett trend + en sesongbevegelse, og anvender et 12 måneders bevegelig gjennomsnitt, ville vi fullstendig få utslettet sesongbevegelsen om denne var nøyaktig periodisk slik at trenden kom fram i sin renhet. Men dersom sesongbevegelsen har varierende amplitude, ville den ikke bli

fullstendig utslettet og vi ville få visse avvikelser fra den virkelige trend. Om vi tenker oss årlige data som består av en rettlinjet trend + en konjunkturbevegelse med varierende periodelengde og amplituder kan en ikke få utslettet konjunkturbevegelsen fullstendig ved hjelp av bevegelige gjennomsnitt. En oppnår det beste resultat ved bruk av et bevegelig gjennomsnitt med periodelengde lik den gjennomsnittlige periodelengde eller et multiplum av denne. Det bevegelige gjennomsnitt vil bli mere stabilt til lengere periode en velger. Men dropper vi forutsetningen om lineær trend, blir det betenkelig å bruke lange bevegelige gjennomsnitt. Av hensyn til en trend som avviker fra den lineære form er det fordelaktig at det bevegelige gjennomsnitt er så kort som mulig når det skal tjene formålet best mulig å slette ut de periodiske svingninger, d.v.s. at det bør velges lik den gjennomsnittlige periodelengde.

I praksis vil forholdene som regel være enda mer innviklet. En vil kunne ha en krum trendlinje, en periodisk bevegelse med varierende periodelengde og amplituder og kanskje betydelige tilfeldige komponenter. Den krumme trend og de tilfeldige komponenter taler da for kortest mulig bevegelig gjennomsnitt, de varierende periodelengder og amplituder taler for det motsatte. At en gjerne vil at trenden skal dekke mest mulig av den behandlede periode, taler også for et kort bevegelig gjennomsnitt. Er det store tilfeldige komponenter i tidsrekkene er det tryggest ikke å bruke bevegelige gjennomsnitt til annet enn eventuelt å eliminere sesongbevegelsen slik at en kan få grunnlag for beregning av sesongindekser. Trenden kan også beregnes på grunnlag av årsdata.

Ofte vil det være mest hensiktsmessig å bestemme trenden ved føyning av en analytisk kurve. I forelesningene i matematikk og statistikk er gjennomgått teorien for føyning av kurver. At den ene variabel er tiden er bare et spesialtilfelle. Det forhold at verdiene er gitt ved ekvidistante tidspunkter gjør at en regelmessig kan gjennomføre visse forenklinger, men prinsippene er akkurat de samme. Om den periode som skal behandles omfatter et ujamnt antall år, er det enklest å regne ut fra midtåret.

Utvalget av kurver er noe mindre enn i det generelle tilfelle, da vi forlanger av trenden at den skal være en jevn og regelmessig kurve uten stadige bevegelser opp og ned. En sinuskurve eller parabel av høy grad kan ikke brukes. Om ikke rette linjer passer, bør 2. grads eller høyst 3. grads parabler komme på tale.

Om Y' betegner den beregnede trendverdi i et bestemt år og X dette års nummerorden i forhold til midtåret, kan trendlinjene uttrykkes

ved følgende funksjoner:

$$Y' = a + bz \text{ (rett linje)}$$

$$Y'' = a + bx + cx^2 \text{ (2. grads parabel)}$$

$$Y''' = a + bx + cx^2 + dx^3 \text{ (3. grads parabel)}$$

En eksponentialkurve kan anvendes $Y = ar^{bx}$

Om en har beregnet trenden på grunnlag av årsdata, kreves det bare en enkel omregning for å finne de tilsvarende månedstall for trenden.

Bare under forutsetning av at årsaken til trenden er visse kjente krefter som med stor sannsynlighet også vil virke med samme styrke framover i tiden kan en vente noen større prognostisk verdi av trendberegninger. Selv om en fører inn eksplisitt i samme relasjon de viktigste faktorer som f.eks. prisen avhenger av, vil det ofte være vanskelig å lage sikre forecast. Dette problem skal tas opp til noe nærmere behandling i et senere avsnitt.

4. Konjunkturbevegelser.

a. Isolering av konjunkturbevegelser.

Isoleringen av konjunkturbevegelser skjer ofte lettest på grunnlag av årsdata. Konjunkturbevegelser beregnes da som de aktuelle årspri- sers absolutte avvikelse fra trend, eller avvikelsene uttrykkes som prosent- avvikelse fra trend eller prosent av trend. Ved grafisk framstilling av konjunkturbevegelser gjengis trendlinjen som en vannrett null-linje, eller i det siste tilfelle som en vannrett linje merket 100.

Ved grafiske framstillinger vil det ofte være av interesse å framstille konjunkturbevegelser for priser og produksjon i samme diagram for sammenligning eller en kan være interessert i en sammenligning av kon- junkturbevegelser i prisene for to eller flere produkter. En slik sammen- ligning skjer lettest når konjunkturbevegelser er uttrykt i prosent av trend. Standardavviket kan brukes som et mål for amplitudestørrelsen i konjunkturbevegelser.

I visse tilfelle kan en være interessert i å bruke månedlige data ved isolering av konjunkturbevegelser. Dette kan spesielt være til- felle om periodene er så korte at en må ha månedlige eller kvartalsvise data for at den skal komme tydelig fram, eller at det er av spesiell interesse å bestemme omslagspunktene så nøyaktig som mulig. Korte periodiske variasjoner kan bli helt eller delvis eliminert ved års- gjennomsnitt eller ved oppgaver over visse kvantiteter med ett eller flere års mellomrom. Ved analyse av prisene på egg eller flesk kan det f.eks. komme på tale å bruke månedlige data.

Om en vil bruke månedlige data, er den letteste metode å beregne et 2 av 12 måneders bevegelig gjennomsnitt og uttrykke dette i prosent av trend. Verdiene av det bevegelige gjennomsnitt kan altså behandles på samme måte som de årlige data. De siste 6 måneder vil imidlertid ikke bli dekket av det bevegelige gjennomsnitt. Om en ønsker en beregning av konjunkturbevegelsen helt fram til siste måned, kan en korrigere de opprinnelige månedsdata for sesongvariasjon ved hjelp av de beregnede sesongindekstall for den typiske sesongbevegelse ved å dividere månedstallene med de korresponderende indekstall og multiplisere med 100 og deretter behandle tallene på samme måte som årlige data. Det forhold at sesongbevegelsen kan variere ganske sterkt fra år til år, sammen med at det opptrer tilfeldige bevegelser, gjør at konjunkturbevegelsene utregnet på denne måte ofte vil bli irregulære.

b. Eksempler på jordbruksprodukter med typiske konjunkturbevegelser.

De mest utpregede konjunkturbevegelser fant man tidligere i fleskeprisene. Også i eggprisene synes det å ha vært regelmessige konjunkturbevegelser. Men dette forhold er ikke undersøkt for vårt land. Jo lettere det er å utvide en produksjonsgren, desto sterkere er i alminnelighet konjunkturbevegelsene.

I perioder hvor fleskeprisene her hjemme ble bestemt ved et samspill mellom etterspørsel og tilbud på det nasjonale marked, hang konjunkturbevegelsene sammen med forholdet mellom fleskepris og kraftforpris med et "lag" på omkring $1\frac{1}{2}$ år. Når prisforholdet var gunstig, regnet flertallet av produsentene med at dette ville holde seg og økte kraftforkjøpet og utvidet produksjonen. Om hele landets svinehold sees under ett, vil det si at noen slaktegriser ble holdt igjen til avlsgriser. Dette førte i første omgang til en viss nedgang i tilførslene, slik at fleskeprisene steg ytterligere. Men om en tid økte smågrisantallet og i sin tid tilførslene av slaktesvin så sterkt at fleskeprisene begynte å gå ned. Men på grunn av tidligere planlagte produksjonsutvidelser fortsatte tilførslene å stige slik at prisene sank ytterligere. Om ikke kraftforprisene falt like sterkt, ble forprisrelasjonen stadig ugunstigere. Etterhvert oppsto en tilbøyelighet til å innskrenke kraftforkjøpet og produksjonen. Derved øket tilbudet ytterligere på grunn av nedslakting av avlsdyr og griser påtenkt som avlsdyr. Fleskeprisene ble derved trykket ned på et lavmål, slik at produsentene mistet troen på fleskeholdets lønnsomhet. Produksjonen ble etter en tids forløp forholdsvis låg slik at prisene igjen stiger og prisforholdet mellom kraftfor og fleesk blir igjen gunstig.

I sin tid vil prisstigningen framkalle en ny utvidelse av produksjonen o.s.v.

Det var således dobbelt gjensidighet mellom prisperiodene og produksjonsperiodene. Professor BORGEDAL påviste periodiske svingninger i priser og tilførsler med en bølgelengde på $3\frac{1}{2}$ å 4 år. Etter vi fikk Norges Kjøtt- og Fleskesentral ble amplitudene mindre og etterhvert også regelmessigheten. Konjunkturbevegelsene i priser og tilførsler av fleisk kan stort sett forklares ut fra teorien om edderkoppspinnnet.

Det vil være en viss sammenheng mellom prisperiodenes lengde og den tid det tar å utvide produksjonen. Prisperiodene er således noe kortere for egg enn for fleisk. Forhold som drektighetsperiodens lengde, gjennomsnittlig antall unger i kullet, alderen for kjønnsmodenhet og slaktemodenhet etc. for vedkommende dyreslag vil her være av betydning. For "beef cattle" er i U.S.A. funnet en gjennomsnittlig periodelengde på 15-16 år. På grunnlag av engelske data er oppgitt perioden på sauekjøtt på 6-8 år. For vårt lands vedkommende synes konjunkturbevegelsene i kjøttprisene stort sett å kunne forklares ut fra de alminnelige konjunkturbevegelser og mere tilfeldige variasjoner i kjøtttilførslene forårsaket av variasjoner i avlingsstørrelsen. Den spesielle kjøttproduksjon på storfe som drives i stor utstrekning i England og U.S.A. har ellers hatt meget liten utbredelse i vårt land. Storparten av vår kjøttproduksjon på storfe kan betraktes som en biproduksjon til melkeproduksjonen. For konjunkturbevegelsene i tilførslene av sauekjøtt, er det spesielt høyavlingenes størrelse i de landsdeler hvor saueholdet spiller størst rolle som er av betydning.

Til dels har det også for grønnsaker vært en tendens til en 2-årig periodisk bevegelse.

5. De forskjellige prisbevegelsers betydning for driftsordningen.

Prisbevegelsene er av stor betydning for jordbruket. For produkter hvor sesongbevegelsen under bestemte forutsetninger kan forutsies med temmelig stor sikkerhet, kan den enkelte produsent oppnå økonomiske fordeler ved å være merksam på når pristoppene kan ventes, og samtidig ved framskritt i produksjonsmetodene søke å unngå de høye produksjonskostnader som i alminnelighet vil falle sammen med de sesongmessige pristopper. I vårt land med stor utstrekning nord-syd og med stor variasjon i høyden over havet er det for visse produkters vedkommende - som f.eks. jordbær og visse finere grønnsaker - muligheter for å oppnå høye sesong-

priser ved å bringe friske varer på markedet etter at sesongen er forbi for de vanlige produsenter på de markedsnære flatbygder. Den sesongmessige variasjon i priser og tilførsler er også av interesse når det gjelder å vurdere mulighetene for en utjamning av produksjonen eller av tilførslene gjennom lagring. Tilpasning til de sesongmessige prisbevegelser kan få innvirkning på produksjonen også på lang sikt. Om en produsent f. eks. skal søke å tilpasse produksjonen etter de sesongpriser som nå er innført på melk, må dette først og fremst skje ved tilpassing av kalvingstiden. Dersom de økonomiske forutsetninger ellers lå til rette, kunne den enkelte produsent regulere kalvingstida slik at det ble mest høstbærende kuer. Men denne omlegging kan som regel bare gjennomføres på lengere sikt. For det første er det vanskeligheter med å få endret kalvingstida på kort sikt, og for det andre vil en slik endring også gripe inn i driftsordningen ellers, bl.a. i planteproduksjonen. Når det gjelder konjunkturbevegelsene vil disse alltid ha virkninger ut over et driftsår. Disse variasjoner vil virke inn på forhold som anskaffelse av fast utstyr: buskap, maskiner o.l. Periodiske variasjoner som f.eks. tidligere i fleskeprisene, vil lett forårsake alternerende perioder av overfylling og underutnyttelse av det produktive utstyr (som grisehus). Dette er et uheldig forhold, da det øker de gjennomsnittlige produksjonskostander. Årsaken til slike periodiske variasjoner er for en stor del at produsentene foretar en feilaktig "forecasting" av prisene, idet de i for stor utstrekning bygger på prisene i siste sesong. Dette kan rettes på ved at produsentene orienteres om utsiktene. I U.S.A. er det lagt stor vekt på dette. Landbruksdepartementet henter f.eks. gjennom spørrekort til produsentene inn opplysninger om de arealer de har planlagt av de ymse vekster. I god tid før våronna sendes da ut orienteringer om resultatene og om hva følgen for prisene - om planene blir realisert og alle forhold tatt i betraktning - antakelig vil bli. Disse orienteringer kalles "outlook reports". Gjennom disse påvirkes mange produsenter til å endre sine planer om det er utsikt for prisfall på grunn av for stor produksjon, og derved kan prisfall unngås som ellers ville være kommet. Her hjemme har vi hatt tilløp til lignende orienteringer gjennom innhenting av opplysninger av betydning for vurdering av fleskeproduksjonens utvikling den nærmeste tid framover (bedekningsstatistikk etc.) fra Landbrukets Prissentral og Statistisk Sentralbyrå og gjennom innhenting av planlagte arealer for grønnsaker fra Gartnerhallen. I distrikter hvor det er konserverfabrikker kan grønnsakprodusentene også sikre seg mot prisfall ved kontrakt dyrking.

/opplysninger om

I den utstrekning det er mulig å danne seg en begrunnet mening om langtidsutviklingen framover for prisene på de ulike produkter, bør dette tjene til rettleiding ved planleggingen på lang sikt, f.eks. ved nyanlegg av driftsbyggnader og anskaffelse av annet fast utstyr som varer gjennom lengere tid. Utviklingen for lengere tid framover vil imidlertid alltid være vanskelig å anslå. Den tidligere produksjonsutvikling, om markedet for visse produkter alt er mettet og om det er tendenser til at produksjonen overskrider behovet, befolkningsutviklingen, Statens landbrukspolitiske målsetting på lang sikt, omsetningens organisasjon og mulighetene for markedsregulering og prisstabilisering, den sannsynlige tilgang på arbeidskraft etc. er her momenter som det bør tas hensyn til. For å ta et konkret eksempel er nå markedet for melk og melkeprodukter snart mettet. Bl.a. av beredskapshensyn kan det imidlertid være mye som taler for visse tiltak for å øke avsetningsvolumet. Sosialt betonte tiltak for å øke forbruket i barnerike familier etc. og innblanding av smør i margarinen vil her komme på tale. Men det vil antakelig likevel bli forholdsvis snevre grenser for hvilken produksjonsøkning det kan skaffes avsetningsmuligheter for om ikke regningssvarende eksport kan oppnås. For korn har vi derimot et meget stort udekket behov. Denne produksjon er også forholdsvis lite arbeidskrevende. Og knapphet på arbeidskraft vil antakelig bli en konstant faktor jordbruket kan regne med. Slike forhold må tas i betraktning ved planlegging på lang sikt i forbindelse med nybygging av driftsbygninger og andre nyanskaffelser av varig art.

.....

III. PRISINDEKSER.

Dagspressen og fagtidsskriftene bringer regelmessig meldinger om resultatene av forskjellige indeksberegninger. Vi har engrosprisindeks, levekostnadsindeks, jordbrukets prisindeks for jordbruksprodukter og de varer böndene kjøper, byggekostnadsindekser, volumindekser for industriproduksjonen osv. Resultatene legges til grunn for overmåte viktige praktisk-politiske avgjørelser. Det er derfor av stor betydning at en forstår å vurdere grunnlaget for beregningene og hva tallene uttrykker. På dette område gjør det seg ofte missforståelser gjeldende av forskjellig art. En kort orientering om indeksproblemet i sin alminnelighet vil derfor være på sin plass. Da det først og fremst er prisindekser (prisene på produktene, prisene på produksjonsmidler og konsumartikler, byggekostnadene (byggeprisene) etc. som interesserer jordbruket, har en stort sett innskrenket seg til å behandle prisindeksproblemet.

Prisindeksproblemet oppstår når en skal forsøke å skaffe et fellesuttrykk for bevegelsen i prisen på flere varer eller tjenester. Indeksproblemet kan deles i to: hva er det som skal måles, og hvordan skal dette måles. Uten at en har presisert helt klart hva som skal måles, kan en heller ikke gi noe entydig svar på hvordan målingen skal skje. Så lenge ikke formålet med en indeks er klart teoretisk definert kan all diskusjon av hva som er den beste indeksformel, de korrekte vekter etc. bare bli vag og uklar.

En gjennomgåelse av litteraturen om indeksberegninger, viser at problemet er angrepet på forskjellige måter. Spesielt er det to fundamentalt forskjellige måter problemet kan angripes på. Det er frivariabelmetoden og den funksjonsbundne metode.

A. FRIVARIABELMETODEN.

Ved frivariabelmetoden eller den atomistiske tilnærming av indeksproblemet forutsettes at pris og kvantum av de respektive varer som inngår kan betraktes som uavhengige variable. En kan med en gang merke seg at denne forutsetning står stikk i strid med hva en har lært om etterspørsel og tilbud, om en funksjonssammensetning mellom priser og kvanta. Vi skal betrakte to undergrupper av frivariabelmetoden.

a. Den stokastiske tilnærming.

Denne metode er bl.a. representert av F.C. Mills i hans lærebok "Statistical Methods". Denne betraktningssmåte går ut fra forestillingen om et "normalt" prisnivå, hvis utvikling bestemmes av generelt virkende krefter. Metoden bygger på den forutsetning at enhver endring i prisnivået for den varegruppe som betraktes "burde" manifestere seg som en proporsjonal endring av alle priser. Avvikelsene fra en slik proporsjonalitet betraktes som forårsaket av mere tilfeldige årsaker. De individuelle prisers avvikelse fra proporsjonaliteten betraktes mere eller mindre som feil som kan elimineres ved visse gjennomsnittsberegninger. Gjennomsnittets verdi som uttrykk for en sentraltendens skulle ut fra samme synspunkt kunne angis ved visse spredningsmål.

Begrepet "prisnivå" blir på ~~denne~~ ^{denne} måte av stokastisk (sannsynlighetsteoretisk) natur, slik at en bare kan gjøre sannsynlighetsdommer om det. Representantene for den stokastiske tilnærmingssmåte har gitt oversikt over en rekke mulige gjennomsnitt og indeksformler. Om en tenker seg prisene uttrykt ved symbolene p^1, p^2, \dots, p^n og de dertil hørende

kvanta med $q^1, q^2 \dots q^n$, hvor toppskriften angir godenummeret, og hvor vi med fotskrift kan angi de forskjellige tidspunkter, forutsettes disse $2n$ variable ved frivariabelmetoden som uavhengige, og det brukes en mer eller mindre plausibel indeksformel. Av de mest kjente og brukte kan nevnes Laspeyres og Paasches indeksformler.

$$\text{Laspeyres formel: } P_{1:0}^{\text{La}} = \frac{\sum p_1^1 q_0^1}{\sum p_0^1 q_0^1} = \frac{p_1^1 q_0^1 + p_1^2 q_0^2 + \dots + p_1^n q_0^n}{p_0^1 q_0^1 + p_0^2 q_0^2 + \dots + p_0^n q_0^n}$$

$$\text{Paasches formel: } P_{1:0}^{\text{Pa}} = \frac{\sum p_1^1 q_1^1}{\sum p_0^1 q_1^1} = \frac{p_1^1 q_1^1 + p_1^2 q_1^2 + \dots + p_1^n q_1^n}{p_0^1 q_1^1 + p_0^2 q_1^2 + \dots + p_0^n q_1^n}$$

De to tidspunkter som sammenlignes er 1 og 0, og formlene angir hva 1- prissituasjonen er i forhold til 0-prissituasjonen. Laspeyres formel angir hvor mye mer det vil koste å kjøpe 0- mengdene til 1- priser enn til 0- priser, og Paasches formel uttrykker det samme for 1-mengdenes vedkommende, Laspeyres formel har vært benyttet i de norske leviekostnadsberegninger og ved beregningen av Jordbrukets prisindeks.

Hverken de ovenfor nevnte formler eller andre formler og metoder som forutsetter at prisene og mengdene er uavhengige variable kan imidlertid føre fram til en entydig definisjon av en prisindeks. Selve problemet forblir ubestemt. Et annet forsøk på å komme unna denne ubestemthet, er den såkalte prøvetilnærmelse.

b. Prøvetilnærmelse.

Dette er en form for atomistisk tilnærmelse eller frivariabelmetoden. Metoden består i formulering av en rekke formelle prøver som kan settes på indeksformlenes brukbarhet. Den amerikanske økonom IRVING FISHER har vært representant for denne retning. I sin bok "The Making of Index Numbers" nytter han en rekke prøver. Som et resultat av dette arbeid kom han fram til en "Ideal Index" som ganske enkelt er kvadratroten av produktet av Laspeyres og Paasches formler.

På tross av denne prøvetilnærmelse blir prisindeksproblemet likevel ubestemt, så lenge en opprettholder forutsetningen om at priser og mengder skal være uavhengige av hverandre. Hele dette opplegg er som regel urealistisk. Det er jo en kjent sak at forbrukets sammensetning forandrer seg med prisene enten det gjelder konsumvarer eller produksjons-

midler. Priser og kvanta er altså knyttet sammen med visse funksjoner. Med utgangspunkt i dette kan en nå fram til en entydig definisjon av prisindeksen. Dette kan kalles den funksjonsbundne metode (særlig utviklet av professor Frisch).

B. DEN FUNKSJONSBUNDNE METODE.

Her tas avvikelserne fra proporsjonalitet i prisendringene bare som uttrykk for visse systematiske relasjoner som tjener til å gi en økonomisk mening til indekstallene. Om en f.eks. betrakter spørsmålet om en levekostnadsindeks eller en indeks for prisene på de forbruksvarer böndene må kjøpe, blir det nå ganske anderledes klart hva vi som regel egentlig vil måle med slike indekser. Om en går ut fra de funksjonsbånd som gjelder for individets tilpassing (lignende bånd gjelder for markedet) vil spørsmålsstillingen ganske enkelt bli: Dersom prissituasjonen endres fra p_0 til p_1 , hvor mange ganger større nominalutgift vil da individet måtte ha for å kunne opprettholde samme tilfredsstillelsesnivå eller indifferensnivå (jfr. valghandlingsteoriens indifferenskarter). Sammensetningen av forbruket kan bli høst forskjellig i de to situasjoner. Individet vil jo som regel søke å spare inn på de godene som har gått relativt sterkt opp i pris, og til gjengjeld utvide forbruket av dem som relativt sett har gått ned i pris. Men selv om sammensetningen av forbruket er forskjellig i de to situasjoner som sammenlignes, skal altså indifferensnivået definisjonsmessig være det samme. (En forutsetter her at det ikke er rasjonering og at individet ved sin tilpassing ~~søker~~ søker å oppnå det høyest mulige indifferensnivå.) En kan også uttrykke det slik: hvilken nominalutgift på tidspunktet 1 (a_1) er ekvivalent (indifferent) med en gitt utgift (a_0) på tidspunktet 0? Har en bestemt slike ekvivalente utgiftsbeløp, så er prisindekstallet (det indifferensdefinerte indekstall) lik:

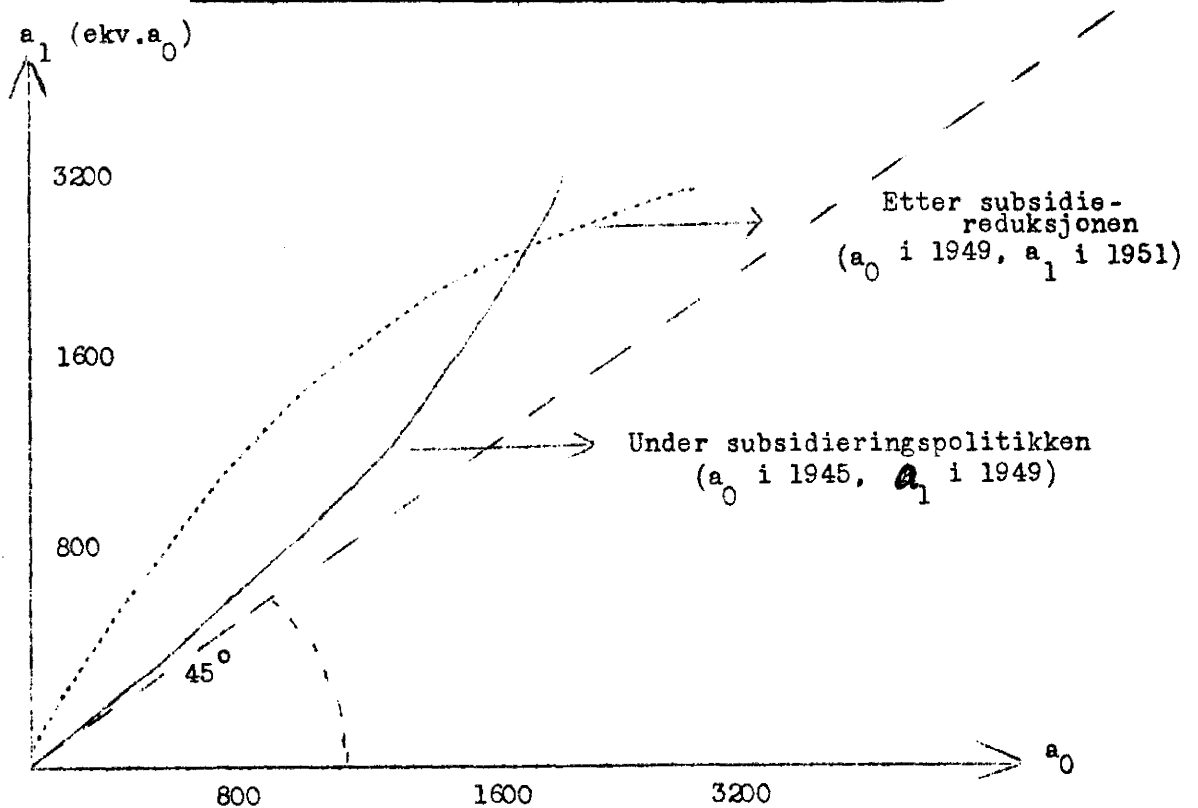
$$P_{1:0}^{\text{ind}} = \frac{a_1 \text{ (ekv. } a_0)}{a_0}$$

Sammensetningen av et familiebudsjett vil variere etter inntektsnivået pr. forbruksenhet. En høy inntekt medfører andre budsjettprosenten for de forskjellige varer enn en lavere inntekt. Ved prisendringer kan derfor den indifferensdefinerte indeks bli forskjellig for individer og familier på forskjellige inntektsnivåer. Subsidieringen av forbruksvarene i Norge inntil sommeren 1960 var gjennomført for varer som veiet relativt tyngst for barnrike familier og for familier ellers med

lave inntekter pr. forbruksenhet. Den indifferensdefinerte stigning i prisnivået inntil 1949 var derfor minst for disse. Ved opphevingen av subsidiene har vi fått den motsatte virkning uten at det er blitt tatt hensyn til dette ved lønnskompensasjon 27.

Istedenfor et enkelt prisindekstall mellom to tidspunkter, blir vi altså teoretisk sett ledet til å behandle en kurve for prisindekstallet som gir uttrykk for hvordan prisindekstallet varierer med levestandarden (indifferensnivået). Denne kurven kan kalles ekvivalenskurven mellom de to prissituasjoner 0 og 1. Nå etter subsidiereduksjonen vil den ha et forløp som til venstre på figuren nedenfor:

Fig. 3. Ekvivalenskurver mellom prissituasjonene:
0 og 1. På aksene utgift kr. pr. forbruksenhet.

Dersom ekvivalenskurven er en rett linje gjennom origo, sier en at det hersker utgiftsproporsjonalitet mellom de to prissituasjoner. Prisindekstallet vil da være en konstant uavhengig av utgiftsnivåets høyde, idet det trengs samme relative økning av alle utgiftsbeløp for at a_1 skal være ekvivalent med a_0 . Hvis den rette linje har en helling på 45° vil indekstallet mellom de to situasjoner være 1 (eller 100, om prisnivået i basissituasjonen, som vanlig, settes lik 100). Så snart kurven av-

viker fra den rette linje, er det et tegn på at det ikke hersker utgiftsproporsjonalitet og at prisindekstallet varierer etter utgiftsnivåets høyde.

Da ekvivalenskurvene i praksis ofte er vanskelige å beregne, blir problemet videre å stille opp grenser som den sanne ekvivalenskurve (som altså viser indekstallet for de ulike utgiftsnivåer) må ligge mellom.

Av de to formler som ble gjengitt foran (Laspeyres og Paasches) bygget den første på de forbrukte mengder på tidspunktet 0, og den andre på de forbrukte mengder på tidspunktet 1. En kan vise at resultatet av disse to beregninger kan tas henholdsvis som en øvre grense og som en nedre grense for det riktige indekstall for de ulike utgiftsnivåer. Der- som et individ får til disposisjon et så stort kronebeløp at han - om han vil - kan kjøpe akkurat de samme varekvanta som i utgangssituasjonen, er vi jo sikre på at det kan nå minst like høy levestandard (indifferensnivå). I alminnelighet vil han kunne nå en noe høyere levestandard. Om ikke alle priser har steget like sterkt, vil han nemlig kunne foreta omfordelinger i sitt budsjett under hensyntaken til de nye priser.

$$a_1(\text{ekv. } a_0) \leq \sum p_1 q_0 \quad (\text{når } q_0 \text{ var optimal-tilpasset til } p_0\text{-priser}).$$

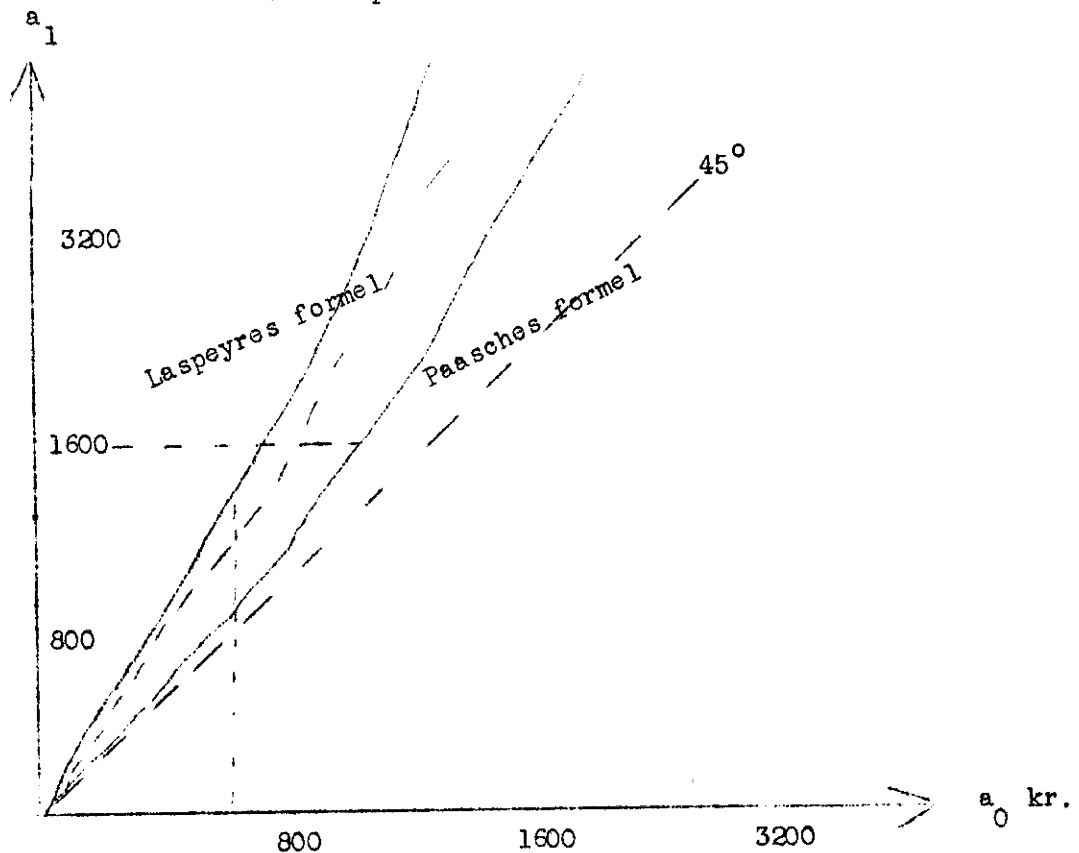
Relasjonen uttrykker at det beløp som er ekvivalent til det som er brukt på tidspunktet 0 er mindre eller likt det beløp som er nødvendig for å kjøpe de samme kvanta på tidspunktet 1. Denne sammenheng er grunnleggende for indekstallteorien. Laspeyres formel vil altså gi en øvre grense for det område hvor de indifferensbestemte indekstall befinner seg. Da situasjonene 0 og 1 inngår helt symmetrisk i resonnementet, må rela- sjonen ovenfor også gjelde om en bytter om fotskriftene 0 og 1, altså foretar en bedømmelse av 0-situasjonen ut fra 1-situasjonen som basis. Det gir:

$$a_0(\text{ekv. } a_1) \leq \sum p_0 q_1 \quad (\text{når } q_1 \text{ er optimal-tilpasset til } p_1\text{-priser}).$$

Beregninger etter Paasches formel hvor de mengder som er optimal- tilpasset til p_1 -prisene går inn, gir således områdets nedre grense. Vi får altså et bånd som ekvivalenskurven vil ligge innenfor. Ved utgiftsproporsjonalitet vil båndet begrenses av rette linjer, ellers av mer eller mindre krumme linjer som på fig. 4 nedenfor. Den øvre kurven er konstruert på den måten at ordinaten $\sum p_1 q_0$ er beregnet for en rekke a_0 -verdier.

På den samme måte kan en beregne abscissen $\Sigma p_0 \cdot q_1$ for en rekke a_1 -verdier. Når en på denne måte ut fra materialet har bestemt en del punkter på kurvene, kan resten av konstruksjonen foretas med passende interpolasjons- og eventuelt utjammingsmetoder. Om en kan gå ut fra at det hersker utgiftsproporsjonalitet, altså at grensekurvene er rette linjer gjennom origo, så er beregningen av en ordinat på den øvre og en abscisse på den nedre kurve tilstrekkelig. Det gir en sektor innenfor hvilken den rette linje som representerer den sanne ekvivalensdefinerte sammenheng må ligge. I det generelle tilfelle da en ikke kan regne med utgiftsproporsjonalitet gir en beregning etter Laspeyres formel bare en øvre grense på et levestandardnivå og Paasches formel en nedre grense på et annet nivå. Øvre og nedre grenser som skal gjelde samtidig får en i dette generelle tilfelle først ved at en interpoolerer seg fram til kontinuerlige begrensningskurver som angitt foran. På denne måte kan lokaliseres et område som den sanne ekvivalenskurve må ligge innenfor. I fig 4 er til illustrasjon den sanne kurve antydnet prikket.

Fig. 4. Øvre og nedre grensekurver for den samme ekvivalenskurve.
På aksene kr. pr. forbruksenhet.

Om en ikke har noen andre opplysninger, er det naturlig å ta et eller annet gjennomsnitt mellom Laspeyres og Paasches formel, som en tilnærmedelse til den søkte indeks. Et brukbart kompromiss er den foran nevnte Fishers "Idealformel".

Jo mindre prisendringer som er foregått mellom de to tidspunkter som sammenlignes, og jo mindre avvik det er fra proporsjonalitet i prisendringene, desto trangere vil området mellom de to begrensingskurver bli. Ved store prisendringer og forskyvninger innen det innbyrdes forhold mellom prisene vil det derimot bli et stort gap mellom de to begrensingskurver slik at leviekostnadstallet bare kan bestemmes med grov unøyaktighet. Det er derfor nødvendig med hyppige iakttagelser av den mengdetilpassede sammensetning av forbruksbudsjettet slik at en ikke får for store variasjoner fra gang til gang. Ved at en samtidig foretar hver sammenligning mellom to på hverandre følgende tidspunkter idet en som vektgrunnlag bruker de mengder som faktisk ble forbrukt på et av de to tidspunkter, vil grensene kunne innsnevres. Sammenligningen mellom to tidspunkter som ligger lenger fra hverandre, bør da bygges opp ved hjelp av alle de mellomliggende ved en såkalt kjedeberegning på følgende måte: Har en f.eks. beregnet leviekostnaden i 1952 til 95 % av leviekostnaden i 1951 (idet en har lagt de faktisk forbrukte mengder i 51 eller 52 til grunn) og videre har beregnet leviekostnaden i 1953 til 110 % av leviekostnaden i 1952 (idet en har lagt de forbrukte mengder i 52 eller 53 til grunn) så kan leviekostnaden i 1953 sammenlignet med 1951 settes til $0,95 \times 110 = 1,045$, altså 104,5 prosent. En sammenligning mellom to tidspunkter som ligger langt fra hverandre kan også ofte hensiktsmessig skje ved hjelp av indeksformlene hvor mengdene på begge tidspunkter går inn i formlene (~~se avsnitt 1~~).

Praktisk talt alle offentlige indeksrekker beregnes imidlertid idag på en grovere måte, idet en har valgt et visst vektgrunnlag som beholdes gjennom en lengre periode. Under ekstraordinære forhold, når det foregår store prisendringer og innbyrdes forskyvninger mellom prisene, kan slike beregninger føre til meningsløsheter, slik at en ikke vet hva som kan legges i indekstallene.

De hovedprinsipper for konstruksjon av prisindekser som er drøftet foran gjelder ikke bare for leviekostnadsindekser, men også for de fleste ^{andere} formel som prisindekstall beregnes for.

Om en betrakter jordbrukets prisindeks, som er utarbeidet for å belyse utviklingen ut fra jordbrukets synspunkt, så er indeksen for konsumvarer bare en indeks for en vesentlig del av jordbrukernes leviekostnader, slik at en for dennes vedkommende kan bygge helt på resonnementet

foran. Tilsvarende betraktninger som foran for leviekostnadsindekser kan gjøres for indeksen for produksjonsmidler. Det er forholdet mellom de nominalbeløp som sikrer samme indifferensnivå for produksjonsmiddelutstyret (nærmest et innkjøp som sikrer tilsvarende produksjonsmuligheter) vi er på jakt etter. Ved relative prisforskyvninger kan derimot forholdet mellom de innkjøpte mengder av de ulike produksjonsmidler variere. Her gjør seg jo utpregede substitusjonsmuligheter gjeldende. Om f.eks. kraftforprisene stiger kraftig i forhold til kunstgjødselprisene, slik som ved subsidiereduksjonen sommeren 1950, vil dette medføre en tendens i retning av mindre kraftforkjøp og større kjøp av kunstgjødsel.

Ved beregning av en lønnsindeks sett fra den enkelte bondes synspunkt kan en kanskje si at en søker forholdet mellom de nominelle lønnsbeløp som sikrer samme yteevne eller nytte (indifferensnivå for tilgangen på arbeidskraft) på to eller flere forskjellige tidspunkter. Ved forskyvninger av lønnsforholdet mellom menn og kvinner og andre kategorier av arbeidskraft kan det også her bli snakk om atskillig substitusjon. En byggekostnadsindeks (som det er planlagt å starte for jordbruket) må defineres på tilsvarende måte. Det vil her være utgiftsbeløpene til det samme bekvemmelighetsnivå en er ute etter. Bygningstypene vil kunne skifte og byggestandarden øke, men det en skal beregne er byggeprisene for en bygning eller bygningsbestand som gir samme bekvemmelighetsnivå.

Når det gjelder indekser for jordbrukets salgsprodukter sett fra jordbrukets synspunkt er vi på jakt etter forholdet mellom salgsbeløpene for indifferente varemengder vurdert ut fra produksjonsoppofrelsen på et gitt tidspunkt sammenlignet med et tidligere som er valgt som utgangspunkt. Hvordan produksjonsoppofrelsen skal måles er et problem for seg. En mulighet er å bruke realkostnadene ved konstant teknikk.

Med realkostnader mener en da det pengebeløp som til enhver tid setter en istand til å skaffe samme mengder produksjonsfaktorer. Ved innbyrdes relative prisforskyvninger mellom de ulike produkter, vil det kunne være gunstigere å produsere forholdsvis mer av enkelte varer og mindre av andre. Slike omlegninger gir derfor muligheter for en høyere salgsinntekt ved samme produksjonsoffer, enn produksjon av akkurat de samme varekvanta som i første periode. Her vil Laspeyres formel gi den nedre begrensning og Paasches den øvre. Ved bruk av Laspeyres formel sammenligner en nemlig inntektsbeløpet for samme varekvanta som på utgangstidspunktet. Om forholdet mellom prisene har forskjøvet seg, kan en imidlertid med samme produksjonsoppofringer oppnå større inntekt ved å produ-

sere mere av de varer som prisene relativt i forhold til de andre er forbedret for. Den øvre grense gis ved Paasches formel, hvor de produksjonsmengder som kan oppnås ved det gitte produksjonsoffer når produksjonen er optimal-tilpasset til prisene på det gitte tidspunkt (p_1 -priser) går inn.

På tilsvarende måte som levekostnadsindekstallene kan være forskjellige for fattige og rike vil prisindekstallet for jordbrukets salgsprodukter (det indifferensdefinerte) kunne være forskjellig for store og små bruk og for bruk under ulike produksjonsforhold ellers, i samme utstrekning som den relative betydning av de ulike produkter vil være forskjellig. Læg etter hvilke muligheter for driftsomlegninger som foreligger ved innbyrdes prisforskyvninger for produktene. Skulle en fylle de teoretiske krav, måtte en beregne forskjellige indeksserier for bruksgrupper under ulike driftsforhold. En annen ting er at også prisutviklingen for de enkelte produkter kan variere mellom landsdeler og distrikter, slik at det av den grunn kunne være behov for en geografisk oppdeling av indeksen.

En har i resonnementet hittil forutsatt samme vurderingsstruktur (behovsstruktur i forbindelse med levekostnadsindeks, produksjonsofferstruktur ved jordbrukets produktprisindeks) eller indifferenskart hos de typiske individer under alle prissituasjoner som skulle jamføres. Må en la denne forutsetning falle (noe som særlig kan være aktuelt ved beregning av indeks for produktprisene i jordbruket på grunn av den ulike tekniske utvikling i de ymse produksjoner) blir målingen av prisendringene et meget vanskeligere spørsmål. Også i dette tilfelle vil det være en vesentlig hjelp at en kjeder beregningene sammen ved små skritt om gangen, med hyppige iakttagelser av de mengdekombinasjoner som faktisk forekommer. Derved får en i hvertfall i noen grad utjammet de feil i beregningen som endringer i indifferenskartene ellers ville ha medført. Ved beregning av en prisindeks for jordbrukets salgsprodukter, burde det derfor hentes inn hyppige oppgaver over mengdesammensetningen.

C. INNDELING AV GODENE I GRUPPER.

Ofte er det ønskelig å dele inn de goder en skal beregne en prisindeks for i grupper, f.eks. jordbrukets salgsprodukter i planteprodukter og husdyrprodukter. Det er i denne forbindelse et viktig spørsmål om en vil få den samme verdi for det totale indekstallet om en beregner det som et gjennomsnitt av gruppeindekstallene som hvis en beregner det direkte ut fra alle enhetspostene. Det vil være tilfelle både for Laspeyres og Paasches formel når en i begge tilfelle beregner totalindeksen som samme slags gjennomsnitt av gruppeindeksene som disse (og

totalindeksen) er av enkeltpostene. Dette medfører den store fordel at en ved bruken av såvel Laspeyres som Paasches formel står helt fritt i den måte en oppdeler godene i grupper på og eventuelt i undergrupper under hovedgruppene.

I praksis vil det aldri være mulig å gjennomføre en så detaljert vare- og tjenestenumenklatur at en når helt fram til eksakt definerte enkeltposter for alle varer og tjenester som er av interesse i vedkommende forbindelse. Ofte er det nemlig en meget stor variasjon av mulige type- og kvalitetsspesifikasjoner. Om en f.eks. tar for seg en postgruppe som kjøtt i forbindelse med jordbrukets prisindeks, så er det klart at den må spesifiseres etter dyreslag: svin, storfekjøtt, sauekjøtt og kalvekjøtt. Men innenfor betegnelsen storfekjøtt faller igjen oksekjøtt og kukjøtt, og innenfor hver av disse betegnelser igjen 4 forskjellige kvalitetsklasser. På tilsvarende måte er også svin, sau, lam og kalv oppdelt i en rekke kvalitetsklasser med temmelig forskjellige priser. I mange tilfeller må en derfor være forberedt på å gi avkall på en fullstendig spesifisering og f.eks. samle en rekke kvaliteter under en primærgruppe som ikke deles videre.

Et hovedsynspunkt ved valg av slike primærgrupper bør være at en i samme gruppe søker å få med goder som kan antas å ha noenlunde proporsjonale prisbevegelser. Med slike grupper vil en nemlig få et brukbart uttrykk for prisbevegelsen i en gruppe ved å se på prisbevegelsen for en enkelt representativ vare eller tjeneste i gruppen, eller ved å se på et uveiet gjennomsnitt av prisene for noen av de goder som går inn i gruppen.

Hele indeksberegningen kan på en måte oppdeles i en pyramidisk klassifisering. Klassifiseringen i forskjellige retninger drives så langt det er praktisk gjennomførlig og for primærgruppene tar en som en første tilnærming en enkel representativ pris eller et simpelt gjennomsnitt av priser. Om mulig kan en senere gå over til å beregne en indeks for vedkommende gruppe f.eks. etter Laspeyres formel. En vil da få det samme resultat som om en straks hadde drevet spesifikasjonen videre.

I denne forbindelse reiser seg også spørsmålet om den sammen-
trekkingen som en må gjøre for å finne primærgruppens vekt i beregningsformelen, f.eks. for storfekjøtt, bør gjøres ved at vi summerer de fysiske mengder for gruppen eller ved at en summerer kronebeløpene. Svaret er at sammentrekkingen ubetinget bør gjøres på kronebeløpene. Det er i det hele tatt betenkelig å summere kvanta som representerer kvalitetsforskjellige ting. Dessuten er forholdet at om primærgruppens

poster virkelig har en proporsjonal prisbevegelse slik som en bør tilstrebe, så vil en ved å bruke metoden med sammentrekking av beløpene, med matematisk nødvendighet få det riktige resultat som en ville fått uten sammendraging. Men dette gjelder ikke om en bruker metoden med sammendraging av kvantøpne.

D. INDEKSBEREGNINGER NÅR DET FORELIGGER RASJONERING.

Rasjonementet foran bygger på at mengdekombinasjonene er framkommet som resultatet av et valg som bare er betinget av at den totale utgiftssum er gitt, men som ellers er fritt. Det er dette som ligger i at en mengdekombinasjon er mengdetilpasset. Slik som forholdene har vært under og etter krigen har ikke denne forutsetning vært oppfylt. En har hatt rasjoneringer, eller varer som er med i indeksene har kanskje slett ikke vært tilgjengelige eller iallfall ikke i tilstrekkelige mengder til å dekke etterspørselen til den fikserte pris, eller det har kanskje bare vært dyre og dårlige erstatningsvarer som har vært tilgjengelige. Hvilke virkninger har dette for indeksberegninger ?

Det er for det første klart at de endringer som rasjonerung eller annen mengdetvang medfører i det faktiske forbruk bør få et tilsvarende uttrykk ved endringer i de vekter som går inn i indeksformelen. Dette er bare et uttrykk for at både prisdata og mengdedata bør holdes a jour. Men rasjonerungens virkning på grunnlaget for indeksberegninger er ikke uttømt med dette. Det vesentlige ved rasjonerung er at det skjer et inngrep i den fri kvantumstilpassing. Forbruket av forbruksvarer, produksjonsmidler, arbeidskraft etc. kan nå ikke bringes opp til det punkt som ville være det fri kvantumstilpassingspunkt ved de gjeldende priser. Dette må få en betydning for indeksberegning som går langt ut over det at rasjonerung får virkning på vektene i indeksformelen. Sett at f.eks. alle priser på jordbrukets produksjonsmidler ble holdt konstante over tiden, men at bøndene på grunn av forsynings-situasjonen blir tvunget over fra relativt billige kvalitetsvarer til relativt kostbare og mere uhensiktsmessige varer. De kan f.eks. ikke lenger få de maskin- og redskapstyper, kunstgjødseltyper og kraftforsorter de ønsker, men må ta til takke med det som er å få. Det er klart at denne overgang i seg selv betyr en nedgang i indifferensnivået om en bare skal bruke samme pengesum til innkjøp som tidligere. Om den samme produksjon som tidligere skulle opprettholdes, ville det kreve en større nominalutgift enn før til tross for at ingen priser

var endret. Det er likegyldig om denne tvangen skjer ved offentlig rasjonering, ved k ddannelser, ved at varene holdes "under disken" eller på andre m ter.

De virkninger det her er tale om kan ikke korrigeres bare ved   endre vektene i de vanlige formler. Når alle enkeltpriser er konstante, holder jo f.eks. både Laspeyres og Paasches formler seg konstant lik 100 uansett hvilke vekter en regner med. Korreksjonen for virkningen av kvantumstvang reiser både praktiske og prinsippielle problemer som det her vil føre for langt   gå inn på i hele sin bredde. Her skal bare an-
føres at om i eksemplet foran B ndene skulle kunne komme opp på samme indifferensnivå som tidligere måtte utgiftssummen økes og økningen måtte gå til   øke innkjøpet av de produksjonsmidler som ikke var underlagt mengdetvang så sterkt at den tidligere produksjon kunne holdes oppe. Den prosentvise økning i utgiftssummen som ville trenge i den nye situa-
sjon for at produksjonen på billigste måte kunne holdes oppe, uttrykker den endring i kostnadsnivået som produksjonsmiddelindeksen egentlig skal være et uttrykk for.

E. GEOGRAFISKE PRISJAMNF RINGER.

Dette problem med   j mnf re prisnivåene på forskjellige steder går langt utover alt det en hittil ~~alt~~ har drøftet. Det er nød-
vendig   holde seg skarpt for øye forskjellen mellom tidsj mnf ringer
og stedsj mnf ringer. Om en kan skaffe de nødvendige opplysninger er det ingen vanskelighet med   beregne en byggekostnadsindeks for jord-
brukets driftsbygninger for to forskjellige landsdeler. På den måten kan en f.eks. få konstatert at i en viss periode har byggekostnaden steget sterkere i Akershus enn i Sør-Trøndelag. Men beregningen sier overhodet ingen ting om hvorvidt det på et gitt tidspunkt er dyrere   bygge i Akershus enn i Sør-Trøndelag, om ikke beregningene gjelder for den samme standardiserte bygningstype.

Tilsvarende problemer oppstår ved en geografisk j mnf ring av levekostnadene. Ofte vil vareutvalget være meget forskjellig på de to steder, og det går ikke an   begrense seg til de varer og tje-
nester som faktisk forekommer på begge steder. Det ville nemlig i mange tilfelle komme til   bety at en utelot fra betraktningen noen av de aller viktigste poster i regnskapet. Selvfølgelig kan en heller ikke bare se på gjennomsnittsutgiften for en typisk familie det ene sted, og for en tilsvarende familie det annet sted.

F. NOEN INDEKSFORMLER SOM GIR RESULTATER NOENLUNDE I SAMSVAR MED
TEORIEN.

I betraktningene foran har vi forklart at en prisindeks svært ofte bør gi uttrykk for forholdet mellom de to pengesummer en må ha på to forskjellige tidspunkter for å oppnå samme indifferensnivå; d.v.s. gødemengder som blir vurdert likt.

I praksis er det imidlertid meget vanskelig finne hvordan f.eks. en gruppe mennesker som helhet vurderer nytten av smør i forhold til sko. De indeksformler som i alminnelighet blir anvendt i praksis sier oss bare hvilke pengebeløp som i de to tidspunkter svarer til nøyaktig samme varemengde (varekombinasjon).

I punkt B foran har vi vist at en kan finne et område innen hvilket indekstallet må ligge. Ser vi på leviekostnadsindeksene gav Laspeyres indeks for høye tall, Paasches for lave. (Se side 45) Laspeyres formel gir oss utgiftssummene for den faktisk brukte varemengde i basisåret. Paasches for varemengdene i indeksåret (år 1).

For å få et indekstall som ligger ~~et~~ stad mellom disse, og som derfor er bedre enn både Laspeyre- og Paasche indeksen i så måte, kan vi bruke en formel som gir utgiftsbeløpene hvis forbrukte varekvanta hadde vært det gjennomsnittlige i de to år. Indeksformelen blir:

$$100 \frac{\Sigma(q_0 + q_1)p_1}{\Sigma(q_0 + q_1)p_0} \quad (\text{Edgeworth' formel})$$

Formelen er et resultat av de vektorer hver enkelt vares prisendringer $100 \frac{p_1}{p_0}$ blir tillagt. Vekten er i hvert tilfelle $\%$ -andelen av hele varekompleksets verdi; verdien beregnet etter mengder lik det gjennomsnittlige forbruk og priser som gjalt i basissituasjonen; altså for vare nr. k er vekten:

$$\frac{p_0(q_0 + q_1)}{\Sigma p_0(q_0 + q_1)}$$

Så har en regnet ut et vanlig (aritmetisk) gjennomsnitt for alle prisforholdene $100 \frac{p_1}{p_0}$ med slike vektorer. Vare nr. k's totale andel blir

$$100 \frac{p_1}{p_0} \frac{p_0(q_0 + q_1)}{\Sigma p_0(q_0 + q_1)} = 100 \frac{p_1(q_0 + q_1)}{\Sigma p_0(q_0 + q_1)}$$

Summeres uttrykkene for alle n varene får vi da sluttformelen

$$100 \cdot \frac{\sum p_1 (q_0 + q_1)}{\sum p_0 (q_0 + q_1)}$$

For å kunne bruke Edgeworth' formel må vi kjenne varemengdene både i basis- og indeksår, derfor kan det ofte være vanskelig å skaffe det nødvendige materiale.

I alminnelighet konstrueres indekstallene for en rekke år med fast basisår. Mens en da f.eks. etter Laspeyres formel holder fast vektgrunnlag hele tiden, vil en etter den nye (Edgeworth) formel endre det fra år til år, som følge av den faktiske endringen i varesammensetningen.

Prisindekser brukes ofte til deflatering av verdibeløp, d.v.s. en dividerer verdibeløpet med varegruppens prisindeks, og finner derved en deflatert verdi, verdien målt i basiskroner. Denne sammenlignes da gjerne med verdien i prisindeksens basisår som settes lik 100. Disse deflaterte verdiendringer tas da som uttrykk for mengdeendringer, og på dette grunnlag beregnes mengde- eller volumindekser. Dette er f. eks. benyttet i nasjonalbudsjettene for å belyse produksjonsutviklingen i jordbruket.

Mengdeindeksene kan en imidlertid beregne direkte, og nøyaktig tilsvarende prisindeksene. Et mål for brukbarheten av pris- (og tilsvarende mengde-) indeksformlene kan vi få ved å forlange at følgende krav skal være oppfylt: Produktet av pris- og mengdeindeksene (begge beregnet direkte) skal være lik forholdet mellom de nominelle verdier av varegruppen i de to år (basis og indeksår). Ved å multiplisere pris- og mengdeindeksene skal en med andre ord få en beregnet verdiindeks som er lik den faktiske.

Grunnen til at vi forlanger dette er klar: Den nominelle verdiendring er bare et resultat av endringene i mengde og priser, og verdibeløpet er jo alltid et produkt av priser og mengder.

Ingen av de tre formlene som er nevnt foran tilfredsstillert helt denne prøven. Det viser seg imidlertid at i alminnelighet vil den siste formelen (Edgeworth) gi indekstall som praktisk talt ikke avviker fra de resultater en får fra "Fishers idealformel" som alltid oppfyller denne prøven.

Fishers idealformel er som foran nevnt et geometrisk gjennomsnitt av Paasches og Laspeyres formler, nemlig

$$\sqrt{\frac{P_1 q_0}{P_0 q_0} \cdot \frac{P_1 q_1}{P_0 q_1}}$$

Også denne formelen bygger på varierende vektorer fra år til år, og har de fordeler og mulige ulemper som følger med dette. I praksis brukes ikke denne formelen meget, det vil nemlig kreves svært meget arbeide å regne ut indekstallene.

Som regel er vi interessert i prisendringen fra basisår til beregningsår. Ofte kan også det omvendte forhold interessere: Hva er prisindeksen i år 0 i forhold til i år 1 lik 100? Hvis prisen på en vare er steget til 200 % fra år 0 til år 1, vil jo det si at prisen i år 0 er 50 % av år 1, d.v.s. det ene tall er den inverse verdi av det andre (produktet $2.00 \cdot 0,50 = 1$). For indeksene kan det tilsvarende tall være 200 for år 1 med året 0 som basis. Men bruker vi år 1 som basisår for å finne indeksen for år 0, får vi ikke alltid 50 som resultat. Det vil avhenge av formelen. Av de nevnte formler vil hverken Laspeyres eller Paasches gi et slikt resultat. Men både Edgeworth's formel og også Fishers idealformel oppfyller denne prøve.

Har vi derfor f.eks. etter Edgeworth's formel funnet prisindeks for år 1 = 125, kan vi uten videre beregne hvor mange % lavere prisnivået etter denne formel var i basisåret. Det gjøres da slik i det indeks i år 0 med 1 som basis settes lik X: $125 \cdot X = 100$; $X = \frac{100}{125} = \underline{80}$. Matematisk er det enkelt å vise at det alltid må bli slik. Med år 1 som basis blir jo formelen

$$\frac{\sum P_0 (q_0 + q_1)}{\sum P_1 (q_0 + q_1)}$$

Denne multipliseres (som ovenfor) med den "inverse" formel:

$$\frac{\sum P_1 (q_0 + q_1)}{\sum P_0 (q_0 + q_1)} \cdot \frac{\sum P_0 (q_0 + q_1)}{\sum P_1 (q_0 + q_1)} = 1 \quad (\text{enkel forkorting.})$$

Ved Laspeyres formel ville vi tilsvarende få:

$$\frac{\sum P_1 q_0}{\sum P_0 q_0} \cdot \frac{\sum P_0 q_1}{\sum P_1 q_1} \neq 1$$

Her ingen forkorting mulig.

Vi kan stille opp flere krav som vi ønsker indeksformlene skal fylle, men de her nevnte er kanskje de viktigste i alminnelighet.

Her har vi da særlig interesse av de formler som gir indekstall som ligger mellom Laspeyres og Pääsches da vi vet at prisindeksen for indifferente varemengder ligger i det intervallet. Dette er tilfelle både for Fishers idealformel og Edgeworth's formel. Disse oppfyller stort sett også de andre rimelige krav en har stillet til en vel anvendbar formel til bruk for vanlige formål. Men også for disses vedkommende gjelder det at de aldri må bli brukt før en er klar over hva en ønsker få belyse med tallene, og ser på formlene med kritikk ut fra det spesielle formål.

Den foran nevnte indeksprøven som forlanger at produktet av prisindeksen og mengdeindeksen skal bli lik verdiindeksen kaller vi faktorombyttingsprøven. Den vil da særlig ha betydning når en vil rense ut f.eks. prisbevegelsene fra verdibevegelsene.

Den andre nevnte prøven, som forlanger at indeksene ved ombytting av basis og beregningspunkt skal være inverse verdier, kalles tidsombyttingsprøven. Av andre prøver kan nevnes:

Identitetsprøven: Denne kan synes selvfølgelig, den forlanger ganske enkelt at hvis en prissituasjon sammenlignes med seg selv, skal indekstallet bli 100.

Sammenlignbarhetsprøven: Indekstallet skal ikke endres om måleenheten for noen av godene endres.

Bestemthetsprøven: Indekstallet må ikke bli 0, uendelig eller ubestemt hvis en pris eller mengde blir 0.

Proporsjonalitetsprøven: Hvis alle enkeltpriser har endret seg proporsjonalt fra basistidspunkt til beregningstidspunktet, skal indekstallet tilsvare en felles proporsjonalitetsfaktor.

I forbindelse med kjedeindekser krever en gjerne at år nr. 2's indeks med basisår 0 skal kunne beregnes direkte av kjedeindekstallene $I_{2:0} = I_{1:0} \cdot I_{2;1}$, d.v.s. ved å multiplisere år 1's indeks med år 2's kjedeindeks (beregnet med basis i år 1).

Dette kalles ofte 3-kantprøven. En videre konsekvens av dette er at vi kan beregne en ny indeksserie med et annet fast basisår ved ganske enkelt å dividere den gamle rekkes tall med en konstant = det nye basisårs indeks i den gamle serien.

Selv om en indeksformel oppfyller alle disse krav må vi være klar over at indeksen ikke er ufeilbarlig. Det spørsmålet blir først avgjort ved å se på formålet med indeksen.

G. VISSE ANDRE FORHOLD AV INTERESSE I FORBINDELSE
MED BEREGNING OG BRUK AV PRISINDEKSER FOR
JORDBRUKET.

1. Basisperiode.

De vanlige prisindeksserier er tidsrekker beregnet med utgangspunkt i et bestemt tidspunkt eller tidsperiode som betegnes som basis. Helt konvensjonelt settes prisenivået i basisperioden lik 100 og prisindekstallene på de øvrige tidspunkter er beregnet i forhold til dette nivå. Det går fram av gjennomgåelsen foran at valget av indeksformel og hvorvidt en bruker kjedeindeks eller ikke vil spille en stor rolle for basissituasjonens betydning for indeksserien. Ved bruk av en formel som Laspeyres uten kjedeindeksberegning, vil valg av basisperiode være av stor betydning. Valget av både indeksformel og basis må avgjøres ut fra formålet med indeksen.

Svært ofte er en interessert i å kunne sammenligne prisene framover med prisene i et tidligere "normalt" år.

Såvel for produksjonens sin helhet som for de enkelte grupper kan prisene i det enkelte år være tilfeldig høye eller tilfeldig lave. Er basisprisene tilfeldig lavere enn det vi kan si er normalt, vil indekstallene i hele den etterfølgende tid bli høye, er de for høye, vil indekstallene senere bli lave. Dette får betydning for såvel sammenligning av prisutviklingen av de ymse grupper f.eks. planteprodukter og husdyrprodukter som ved sammenlikning av prisutviklingen for jordbruksproduktene med andre prisserier. Av den grunn må en og passe på at det i basisperioden er mest mulig paritet mellom jordbruksproduktenes priser innbyrdes og mellom disse og prisenivået forøvrig, slik at det ikke oppstår noen unaturlig priskløft. Ved de fleste prisindekser for jordbruket tidligere ble brukt 5-årsperioden 1909-14 som basisperiode. Denne periode ble anbefalt på N.J.F.'s kongress i 1927 som basis for jordbrukets prisindekser i de nordiske land. Med de unormale tider en hadde etter forrige verdenskrig, ga denne periode et bra utgangspunkt for sammenligning.

Foruten at kravet om normalitet må en ved valg av basisperiode også ta hensyn til andre indekser som det kan være av interesse å sammenligne med, først og fremst de innenlandske indekser over engrospriser, levekostnader, arbeidslønninger etc., men også utenlandske jordbruksindekser, særlig de skandinaviske.

Med de sterkt skiftende konjunkturer en har hatt i mellomkrigstiden og i årene etter siste verdenskrig er det vanskelig å finne noen femårsperiode som egner seg som basisperiode. Det vil under slike forhold komme på tale å bruke et enkelt år som basis. Det gjelder da å plukke ut et enkelt år med så "normale" forhold som mulig med hensyn til produksjon og priser. For å søke å sikre seg et visst normalnivå som utgangspunkt kan det også komme på tale å bygge på trendverdier for mengder og priser i et bestemt år som ble valgt som basis. Dette ble gjort ved Jordbrukets prisindeks som beregnes ved Institutt for driftslære og landbruksøkonomi N.L.H. ved overgangen fra basis i 1909/14 til basis 1938. Ved denne framgangsmåte skulle en få eliminert de tilfeldige og periodiske svingninger. Svakheterne ved framgangsmåten er først og fremst:

1. at en trendverdi ikke er entydig definert uten at perioden og formelen for beregningen er angitt.
2. at trendverdiene ved slutten av en periode i høy grad vil påvirkes av om perioden velges noe kortere eller lengere,
3. at det ikke alltid passer slik at trenden begynner og slutter i samme fase av den periodiske bevegelse.
4. at framgangsmåten vanskeliggjør sammenligningen med andre indekser som kan ha samme basisår, men ikke bygger på trendverdier og
5. at den på en mindre tilfredsstillende måte fyller den funksjonsbundne metodes krav om hensyntaken til tilpassningen mellom de aktuelle priser og mengder.

I "jordbrukets prisindeks" som tidligere hadde basis i perioden 1909/14, var driftsåret 1925/26 lagt til grunn for mengdene. Tilsvarende forhold har vi hatt ved beregningen av den norske levekostnadsindeks, hvor mengdene ble endret et par ganger uten at basis for prisene ble endret. De forhold som her er påpekt må tas som uttrykk for praktiske tillempninger som har vært nødvendige.

2. Noteringsstedet.

a. Markedene.

Noteringsstedet må selvfølgelig velges på grunnlag av prisindeksens formål. Om en skal beregne prisindekser som prinsipielt skal gjelde for det norske jordbruk som helhet er det grunn til å være merksam på at ved siden av Oslo som er det nasjonale hovedmarked har en flere større lokale markeder.

Problemet er: Til hvilket sted, eller hvilke steder skal prisene referere seg. Her kan flere alternativer stilles opp:

1. ET GJENNOMSNIITT AV ALLE MARKEDSPRISENE. Dersom alle markeder hadde samme betydning i omsetningen av landbruksvarer ville et uveiet aritmetisk gjennomsnitt av prisene på de ulike markeder framby seg som en brukbar løsning. Det er imidlertid langt fra tilfelle. Skal en ta et simpelt gjennomsnitt av alle prisene uten hensyn til omsetningens størrelse på de enkelte markeder, vil markeder med liten omsetning øve for stor innflytelse på gjennomsnittsprisene. Indekstallet vil da ikke alltid gi et tilstrekkelig korrekt bilde av endringene i prisnivået i sin alminnelighet.

Skal dette alternativ kunne brukes bør alle markeder i landet få innflytelse på gjennomsnittsprisen etter deres andel i den totale omsetning. Denne framgangsmåte ville teoretisk være den mest korrekte. Dessverre er den ikke praktisk gjennomførlig på det nåværende tidspunkt da vi mangler en fullstendig statistikk over omsetningens størrelse på de forskjellige markeder.

2. ET GJENNOMSNIITT AV PRISEN FRA ET UTVALG AV DE STÖRRE MARKEDER må sies å være det nest beste alternativ. Disse markeder vil representerer/ tyngden i omsetningen og vil således ha en sterk bestemmende innflytelse på størrelsen av den virkelige gjennomsnittspris. Men også her vil den praktiske gjennomføring støte på de samme vanskeligheter med hensyn til mangelfull statistikk over omsetningens størrelse.
3. PRISEN PÅ HOVEDMARKEDET kan stilles opp som et tredje alternativ. Dersom alle markedene hadde samme prisutvikling): prisene var underkastet de samme prosentiske variasjoner, ville prisene for et hvilket som helst marked være tilfredsstillende. En kunne da velge det marked hvor en fikk de hurtigste og sikreste prisopplysninger.

Så enkelt er det imidlertid ikke. Markedsprisens høyde varierer nemlig fra marked til marked etter avstanden fra hovedmarkedet. Tenker vi oss at prisendringen utgjör et bestemt belöp, like stort for alle markeder, vil den prosentiske endring bli störst på det marked som har den minste varepris og minst der hvor varen har den störste varepris. Dette vil ofte være tilfelle i praksis på grunn av at prisene på de fjernere markeder har en tendens til å innstille seg etter prisene på hovedmarkedet med fradrag av transportkostnader dit. Og kostnadene ved å overbringe varen til hovedmarkedet vil gjennom kortere perioder være noenlunde konstante selv om prisen på vedkommende vare

stiger.

Skal derfor prisene fra et enkelt marked nyttes, må vedkommende marked ha en så dominerende omsetning at dets priser virkelig kan sies å ha en avgjørende innflytelse på gjennomsnittsprisene. I "Jordbrukets prisindeks" er hovedmarkedet Oslo brukt som noteringssted for prisene. Dette marked har uten tvil den største omsetning av jordbruksvarer her i landet og vil således ha stor bestemmende innflytelse på gjennomsnittsprisene. Dessuten har det den fordel at en får prisopplysningene raskt og sikkert slik at prisindeksen kan komme ut med større regelmessighet og aktualitet. Men det bør uttrykkelig poengteres at indekstallene kun har sin fulle utsagnskraft for prisnivået ved hovedmarkedet i Oslo. Da Oslo-markedet har stor innflytelse på det nasjonale prisnivå, vil de til en viss grad gjelde for landet i sin helhet. Men en bør være merksam på at salgsproduktene priser på de lokale markeder som ligger fjernt fra hovedmarkedet har en tendens til å stige og falle sterkere enn prisene på Oslo-markedet. Gjennomføringen av fraktutjevninger vil gjøre denne tendens svakere.

b. Prisene netto garden eller prisene på markedet?

Jordbruksproduksjonen er fordelt på et stort antall relativt små produkt-sjensenheter beliggende i forskjellig avstand fra markedet. Problemet blir: skal en som prismateriale for indeksberegningen bruke markedsprisen eller prisen netto garden? Dette problem må sees i sammenheng med prisindeksens formål. Som før nevnt skal prisindeksen gi uttrykk for endringene i prisene på de varer jordbruket kjøper og de varer de selger. Etter dette er det prisen netto garden som har interesse idet dette er den pris som blir bestemmende for jordbrukets lønnsomhet. Transport- og omsetningskostnadene må trekkes fra prisen på jordbrukets produkter og legges til for de varer som kjøpes inn.

Dette forhold er av stor interesse for indeksberegningen da transport- og omsetningskostnadene praktisk talt kan være uforandret gjennom lengere perioder. Når da markedsprisen endrer seg, vil denne endring gi seg utslag i forskjellig prosentisk endring alt etter som transport- og omsetningskostnadene er trukket fra eller ikke. Dess større transport- og omsetningskostnadene er i forhold til markedsprisene dess større blir forskjellen i den prosentiske endring når en regner med markedsprisen og når en regner med prisen netto garden. Dette forhold har derfor mere å si for volumiøse varer med lav enhetspris så som melk, høy, poteter o.l. enn for varer med høy enhetspris, som kjøtt, egg o.l.

Ved å bruke prisen netto garden får vi i virkeligheten en hel rekke priser for samme varekvalitet, fordi transport- og omsetningskostna-

dene som oftest varierer fra gard til gard. En må derfor i tilfelle så vidt mulig holde seg til de midlere kostnader. Ved beregninger av "Jordbrukets prisindeks" etter omleggingen til 1938 er dette gjort i den grad det foreliggende materiale har gjort det mulig.

3. Beregning av månedlige sesongindekstall.

Ved de indeksberegninger som foretas ved Institutt for Driftslære og Landbruksøkonomi beregnes også månedlige indekstall. Det karakteristiske ved disse beregninger er at en ved bruk av Laspeyres formel går ut fra den samme veining i alle måneder. Selv om det i enkelte måneder ikke produseres eller selges noe større av et eller flere produkter, går de likevel inn i indeksen og veier like mye som i de måneder de betyr mer. En bruker også samme pris i divisor selv om prisen i den måned det gjelder normalt er lavere eller høyere. De månedlige indekstall tar således ikke sikte på å gi noe uttrykk for böndenes inntekter, resp. kostnader. De tar ene og alene sikte på å gi et tallmessig uttrykk for den midlere endring i den ene faktor prisene for de produkter eller varer indeksen omfatter. Hvordan produksjonen eller omsetningen er i måneden, tar den ikke noe omsyn til. Slik som indeksen blir beregnet etter denne formel sier den ikke noe om den sesongmessige fordeling av inntektene eller utgiftene.

Veiningsgrunnlaget blir heller ikke riktig for de enkelte måneder selv om en forutsetter at det er riktig for året som gjennomsnitt. Vil en forsøke å få mest mulig riktig veining fra måned til måned kan følgende formel brukes:

$$I = \frac{\sum p_1 q_{cm} \cdot 100}{\sum p_0 q_{cm}}$$

hvor q_{cm} er mengden i den korresponderende måned i basisperioden. Om veiningen svarer til produktmengden i den korresponderende måned i basisperioden er det imidlertid ikke sikkert at sesongvariasjonen i produksjonen er den samme i vedkommende år.

Ofte kan det være ønskelig å eliminere sesongbevegelsen. En ville da få et bedre uttrykk for konjunktursvingningene. Det kan en gjøre på flere måter. Enkelte ønsker å gjøre det direkte ved indeksberegningen. Teoretisk skulle en kunne gjøre det ved å beregne indeksene etter følgende formel:

$$I = \frac{\sum p_1 q_0 \cdot 100}{\sum p_{cm} q_0}$$

hvor p_{cm} er prisen i den korresponderende måned i basisperioden. Imidlertid endrer sesongbevegelsen seg noe fra år til år, såvel mer tilfeldig som etter en regelmessig forskyvning i produksjons- og forbruksvilkårene. Som eksempel på en slik regelmessig eller trendmessig forskyvning i sesongbevegelsen kan nevnes utviklingen for egg. En kan derfor aldri eliminere sesongbevegelsen helt ved å beregne indekser på denne måten. Tilnærmet kan en gi de som er interessert i indeksen et uttrykk for utviklingen av prisene rensset for sesongvariasjon ved når indekstallene publiseres å gi en sammenstilling av dem for samme måned for en årrekke. Dette blir gjort ved publikasjonen av "Jordbrukets prisindeks" ved at månedsindekstallet for en beregningsmåned blir stilt opp sammen med indekstallene for tilsvarende måned 5 år bakover.

Om en vil eliminere sesongbevegelsen, men ellers avstemme vektene etter vedkommende måneds omsetning, kan følgende formel brukes:

$$I = \frac{\sum p_1 q_{cm(0)} \cdot 100}{\sum p_{cm(0)} q_{cm(0)}}$$

H. DE VIKTIGSTE INDEKSSERIER I VÅRT LAND.

1. Engrosprisindekser.

Disse skal vise hvordan prisnivået ved engrosomsetningen beveger seg. Hos oss blir engrosprisindeksen beregnet av Statistisk Sentralbyrå. Den har nå basis i kalenderåret 1938, med basis for mengder gjennomsnitt for årene 1934/35. Mengdene gjelder den innenlandske engrosomsetning. Engrosprisindeksen har også flere delindekser, som delindeks for jordbruksvarer, industrivarer o.s.v. Ved å sammenligne denne delindeksen for jordbruksvarer med indekstallene for jordbruksproduktene etter beregningene her ved instituttet vil en ofte finne forskjell. Det beror på at formålet med de to indekser ikke er det samme og at konstruksjonen heller ikke er den samme. For Sentralbyrået gjelder det å konstatere hvilken betydning prisene på jordbruksproduktene har for det alminnelige prisnivå. Jordbruksproduktene går derfor inn med de mengder som omsettes, og omfatter såvel innenlandske som innførte jordbruksprodukter. Den indeks som beregnes her skal gi uttrykk for hvordan prisene som driftsfaktorer endrer seg. De må derfor gå inn i vår indeks med de mengder som går inn i bruttoavkastningen, d.v.s. selges fra gårdene og brukes til konsum på gårdene. I engrosprisindeksen nytter en enhetsprisen på smør og ost. Her nyttes utbetalingsprisen for melk til produsentene, og den er foruten av melk, smør og ostepriene

bestemt av hvor mye av melkemengden som går til disse anvendelser. Det er derfor rimelig at indekstallene blir ulike.

Engrosprisindeksen blir beregnet månedlig og årlig, og blir publisert i publikasjonene fra Statistisk Sentralbyrå, bl.a. i Statistiske Meldinger og Statistisk Årbok.

2. Levekostnadsindekser. (Leveprisindekser.)

Levekostnadsindeksene bygger på hva forbrukerne må betale for varene, m.a.o. detaljprisene. Likeens går det inn i indeksen husleie, avgifter og lignende. Levekostnadsindeksen hos oss blir beregnet av Statistisk Sentralbyrå. Den bygget inntil januar 1950 på husholdningsregnskaper fra 1927/28 fra 135 arbeiderfamilier og 31 funksjonærfamilier i 5 av våre større byer og hadde basis kalenderåret 1938.

Etter krigen tok Statistisk Sentralbyrå fatt på beregningen av en ny levekostnadsindeks, idet husholdningsregnskapene 1927/28 ikke lenger ga et riktig uttrykk for vareforbruket. Byrået fikk derfor en rekke arbeiderfamilier til å føre nøyaktig regnskap over sitt forbruk i året 1947/48, en sørget da for at de forskjellige inntektsnivåer og familiestørrelser var forholdsmessig representative for den del av befolkningen en ønsket å finne levekostnadstall for. Mens den gamle husholdningsundersøkelse bare bygget på regnskaper fra byfamilier i Oslo, Bergen og Trondheim, har en denne gangen valgt ut 452 familier fra byer og industristrøk.

På grunnlag av regnskapene har byrået kunnet regne ut gjennomsnittlig forbruk for de forskjellige familietyper splittet opp i inntektsgrupper pr. forbruksenhet og familiestørrelse (Stat.årb. 1950 s.230). Ut fra dette materialet er så de forskjellige forbruksvarer gitt vektor i indeksformelen. Vektene vil svare til det beregnede gjennomsnittsforbruk for en familie av bestemt størrelse og med bestemt utgift. Indekstallet for levekostnadene søker altså da å gi uttrykk for prisendringer for de vare- og tjenestekjøp indeksfamilien foretok i 1947/48. Dess mindre varesammensetningen av forbruket endres med årene, dess bedre vil indekstallene bli. Imidlertid var det jo i 1947/48 knapphet på mange varer, og det kan tenkes at den nåværende veining snart vil bli "foredlet". Til en viss grad har en tatt hensyn til dette ved at en har ajourført forbruket av fett, sukker, melk og fløte som i 1947/48 var unormalt lavt. Etter den nye indeksen er "indeksfamilien" på 3,61 personer, og med en utgift på 8.131,92 kr. i 1947/48. (For 4,64 personer med beregnet utgift på 3600 kr. i 1938.)

Levekostnadsindeksen beregnes månedlig og årlig og blir publisert i Statistisk Sentralbyrå's publikasjoner bl.a. Statistiske Meldinger og Statistisk Årbok.

3. Jordbrukets prisindeks.

Den skal vise utviklingen i de priser jordbrukerne har å regne med ved kjøp og salg. Hos oss har vi 2 indekser for jordbruksnæringen. Den ene beregnes av Institutt for Driftslære og Landbruksøkonomi ved Landbrukshøgskolen. Den har nå basis driftsåret 1938/39 både for priser og mengder. Prisene refererer seg til partisalg av jordbruksprodukter på Oslomarkedet.

Instituttet beregner prisindeksen månedlig og årlig. Den månedlige prisindeks blir publisert i landbrukstidsskriftene og den årlige blir publisert i Meldinger fra Norges Landbrukshøgskole.

Norges Landbruksøkonomiske Institutt beregner også en jordbrukets prisindeks, som blir publisert i Instituttets beretning "Driftsgranskingene". Den har også nå basisår 1938/39.

4. Byggekostnadsindekser. (Byggeprisindekser.)

Norges Brandkasse har siden 1940 beregnet en indeks over byggekostnadene. Basis for indeksen er 1. mars 1940, og den bygger på byggekostnadene for våningshus av tre i landdistriktene, for trehus i byer og villastrøk og for murhus i byer.

Statistisk Sentralbyrå beregner årlig indekser for forskjellige slag byggematerialer. Det er imidlertid Stormbulls byggekostnadsindekser som fortjener størst oppmerksomhet. Den viktigste her ble utarbeidet i samarbeid med professor FRISCH. Det er en byggekostnadsindeks for trevillaer. Den er basert på kostnadene ved oppføring av en enkelt trevilla oppført i Lofthus Hageby i 1936. En skaffet seg da nøyaktige oppgaver over materialer og arbeidshjelp som gikk med. En svakhet ved indeksen er at den er basert på et i og for seg tilfeldig valgt hus. Indeksserien som strekker seg tilbake til 1932, tar heller ikke tilstrekkelig hensyn til ideen om å nytte variabelt byggebeskriv.

5. Omsetningsindekser.

Siden 1936 da omsetningsskatten ble innført, beregnes en indeks over innenlandsk detaljomsetning, bygget på skatteoppgaver fra forretningene.

6. Produksjonsindekser.

Indekser for industriproduksjonens volum blir beregnet månedlig og årlig. I stor utstrekning bygger tallene på oppgaver over sysselsettingen i industrien, ikke produksjonsoppgaver direkte, da det tar lengere tid å skaffe disse. Ved utarbeidingen av tallene har en vært klar over at det ikke er noe fast funksjonsforhold mellom produksjon og beskjeftigelse, og i visse år har en f.eks. satt 1 dagsverk i basisåret lik 95 % i beregningsåret.

I. BRUKEN AV PRISINDEKSER.

1. Deflatering.

Angående dette spørsmål henvises til behandlingen foran under behandlingen av metodene for isolering av de ulike typer av prisvariasjoner.

2. Jordbruksproduktenes bytteverdi gir uttrykk for det relative forhold mellom produktprisene og prisene på produksjonsmidlene. Bondene selger sine produkter for å kjøpe igjen eller å betale for:

1. Tekniske produksjonsmidler.
2. Konsumvarer.
3. Arbeidshjelp.
4. Skatter, renter o.l.

Om de for en viss mengde produkter får kjøpt like mye tekniske produksjonsmidler, konsumvarer eller leid like mye arbeid og betalt like stor del av skatter og renter m.m., er produktenes bytteverdi eller kjøpekraft uforandret - prisforholdet er det samme. Å finne et tallmessig uttrykk for hvordan produktenes bytteverdi endrer seg fra tid til annen, er derfor av stor betydning. Har en beregnet indekstall for produkter og f.eks. tekniske produksjonsmidler, beregner en bytteverdien på følgende måte:

Bp = produktenes bytteverdi
Ip = " prisindeks
It = prisindeks for tekniske produksjonsmidler.

$$Bp = \frac{Ip \cdot 100}{It}$$

Eks. 1949/50 var $Ip = 250$, $It = 188$.

Bp overfor tekniske produksjonsmidler var da:

$$Bp = \frac{250 \cdot 100}{188} = 133 \text{ dvs. } 33 \% \text{ bedre enn i basisperioden } 1938/39.$$

En kan på samme måten beregne bytteverdien for enkelte produkter. Indekstallet for fleesk 1949/50 var 274, for kraftfor 196. Bytteverdien for fleesk overfor kraftfor blir da: $Bf = \frac{274 \cdot 100}{196} = 140$ d.v.s. at for 1 kg fleesk får en kjøpt 40 % mere kraftfor enn i 1938/39.

En må være merksam på at endringer i jordbruksproduktene bytteverdi ikke gir uttrykk for tilsvarende endringer i jordbruksproduksjonens totale kjøpekraft. Bytteverdien gir således heller ikke noe uttrykk for lønnsomheten. Et dårlig høstutbytte for jordbruket kan gi høyere priser, men likevel dårligere lønnsomhet. Den vekt en kan tillegge bytteverdien vil også avhenge sterkt av om det var et "normalt" forhold mellom prisene på produkter og produksjonsmidler i basisperioden.

Formålet med å bestemme bytteverdien kan være ulike. Det kan være, som i det foregående, av interesse å bestemme den for et enkelt produkt overfor et enkelt produksjonsmiddel eller for alle jordbruksprodukter overfor tekniske produksjonsmidler eller overfor konsumvarer som kjøpes, overfor arbeidslønn eller skatter, renter o.l. Som regel vil salgsinntektene gå til alle disse formål. Skatter, renter o.l. er ikke tatt med ved indeksberegningene ved Institutt for driftslære og landbruksøkonomi. De andre tre grupper har ulik betydning for de ymse størrelsesklasser av bruk.

Ved små bruk hvor en leier lite eller ingen arbeidshjelp, er det prisene på de tekniske produksjonsmidler og konsumsjonsartiklene som er av avgjørende interesse for utgiftenes størrelse i forhold til produktprisene. En kan for disse bruk hensiktsmessig slå indeksene for tekniske hjelpemidler og konsumsjonsartikler sammen. Fellesindeksen kan benevnes behovsmiddelindeks.

For de største bruk spiller de alminnelige konsumartiklene som går inn i indeksen, mindre rolle i forhold til utgiftene til tekniske produksjonsmidler og leid arbeid. For disse bruk er det indekstallene for tekniske produksjonsmidler og arbeidslønn som interesserer mest. For disse produksjonsfaktorer kan også hensiktsmessig beregnes en fellesindeks.

I gjennomsnitt for vårt lands jordbruk vil alle tre indeksgrupper veie omtrent like sterkt. Da imidlertid utviklingen i teknikk og rasjonalisering virker så forskjellig for disse grupper og på den gjensidige innflytelse og betydning av dem, har en hittil ikke funnet å burde utarbeide noen fellesindeks.

I den politiske diskusjon var i annen halvpart av 1930-årene indekstallene for jordbruksproduktene sammenlignet med indekstallene for de ferdige industrivarer. En slik sammenligning var av interesse, men om den egner seg som grunnlag for prispolitiske tiltak, er et annet spørsmål. Egentlig begrunnet vil det ikke være å bygge prispolitiske tiltak på den med mindre den tekniske rasjonalisering foregår like raskt i jordbruk og industri. Foregår den raskere i den ene gruppe enn den andre, kommer det inn et moment som er vanskelig å vurdere. Om den er større i industrien enn i jordbruket, skulle en vente at prisnivået for ferdige industriprodukter skulle synke i forhold til jordbruksproduktene priser. Om det ikke er tilfelle, må det ha sin grunn i at industrien er sterkere organisert og at den lettere kan regulere produksjonen til de varemengder som kan avsettes til høyere priser. I jordbruket vil oppstykkning i små produksjoneenheter framkalle en sterkere konkurranse, og på grunn av de store faste utgifter vil en betydelig del av produksjonen/foregå på basis av dekning av spesialutgiftene, mens en i industrien i større grad forlanger dekning av alle produksjonsutgifter.

3. Paritetspriser.

Dette begrep har spilt en stor rolle i den landbrukspolitiske diskusjon i U.S.A. Med paritetspriser forstås slike produktpriser at jordbruksproduktene bytteverdi overfor de varer böndene kjøper blir den samme som i en gitt basisperiode.

Den sentrale ide for reguleringen av landbruksprisene i U.S.A. har siden 1933 vært at prisene på landbruksprodukter skulle holdes oppe på et nivå slik at produktene bytteverdi overfor de varer böndene måtte kjøpe samt renter og skatter, ^{bestrukt} ble den samme som i basisperioden 1909/14. Denne basisperioden var en forholdsvis god periode for böndene i U.S.A. Systemet blir vanlig referert til som paritetssystemet. Anta som et hypotetisk eksempel at 1) basisperioden er 1909/14, 2) at gjennomsnittsprisen i basisperioden for et bestemt produkt var 1,10 dollar pr. bushel og 3) at indeksen for prisene på de varer som böndene kjøper, renter og skatter er 150. Paritetsprisen pr. bushel vil da bli:

$$\frac{1,10 \text{ dollar} \times 150}{100} = 1,65 \text{ dollar.}$$

Denne metode for kalkulering av paritetsprisene var benyttet i U.S.A. inntil 1. januar 1950. Reguleringen av landbruksprisene i U.S.A. skal behandles nærmere i et senere avsnitt.

/kunne

4. Indeksregulering.

I den senere tid har prisindeksen spilt en stor rolle ved regulering av lønningene ved det at bevegelsen i disse har vært bundet til en prisindeks. Hos oss legges levekostnadsindeksen idag til grunn for lønns-reguleringen i en rekke næringer, således også for den tariff-festede lønn i jordbruket. En automatisk indeksregulering av lønningene har mange betenkelige sider sett under samfunnsmessig synsvinkel. Ved et sterkt positivt kjøpepress som idag vil det f.eks. i hög grad öke inflasjonsfaren. Om alle grupper skulle ha full automatisk indeksregulering av sine inntekter vil systemet bli "eksplosivt". En ville risikere galopperende inflasjon om pris- og lønnsnivået först kom i bevegelse oppover.

Den vanlige levekostnadsindeks har også store svakheter som grunnlag for en indeksregulering av lønningene bl.a. av den grunn at alle inndirekte skatter og avgifter går inn der. F.eks. med en forhøyelse av omsetningsskatten vil de som har rett til indeksregulering av sine lønninger kunne oppnå kompensasjon for dette og derved fri seg fra skattebyrden. Selv en forhøyelse av brennevinsavgiftene kan före til det samme da brennevinsprisene også går inn ved beregningen av levekostnadsindeksen. Som grunnlag for lønnskrav veier det likt enten indeksen stiger på grunn av en forhøyelse av avgiften på brennevin eller på grunn av prisstigning på viktige næringsmidler som f.eks. melk og bröd som brukes mest i de barnerike familier.

Den nåværende levekostnadsindeks danner således ikke noe særlig sosialt grunnlag for lønnspolitikken, selv om den er bedre enn den en hadde tidligere. Det ville bety en ytterligere forbedring av indeksen som grunnlag for lønnspolitikken om indirekte skatter og avgifter ble holdt utenfor. Ved pålegg eller ökning av slike er jo formålet i alminnelighet å dra inn penger til statskassen og samtidig redusere kjøpepresset. Den siste virkning vil imidlertid bli opphevet om det gis kompensasjon for indeksvirkningen.

: : : : : : : : :

IV. MODELLER FOR PRISDANNELSE.

Den mest kjente modell for prisdannelse er teorien for prisdannelse ved samspill mellom etterspørsel og tilbud. Denne teori forutsettes tilegnet ved studiet av sosialøkonomi og forbigås derfor her.

A. MARKEDSOMRÅDETS UTSTREKNING,

Når en skal gjøre seg opp en mening om prisdannelsen for en vare til en bestemt tid og et bestemt sted, er det for det første viktig å bli klar over markedets utstrekning. Med begrepet marked tenker vi da på et område innenfor hvilket en kan snakke om en felles prisdannelsesmekanisme. Innenfor et slikt område kan priserøfor en vare på forskjellige steder betraktes som sammenknyttet med elastiske bånd som holder dem i et bestemt generelt forhold til hverandre, men tillater mindre avvikelser på grunn av varierende transport og omsetningskostnader, toll ved passering av landegrenser etc. Utstrekningen av slike markedsområder varierer meget sterkt. Det avhenger av varens holdbarhet og egnethet for transport, transportmulighetene, mulige kunstige avgrensninger av markedene etc. En kan skille mellom følgende markedstyper etter utstrekningen:

1. Lokale markeder. Under visse forhold vil prisdannelsen kunne forklares ut fra begrepene tilbud og etterspørsel innenfor et mindre eller såkalt lokalt område. Dette forekommer mest alminnelig for meget lettbederverlige varer som er lite egnet for transport. I tidligere tider var lokale markeder langt mere alminnelige enn nå. På grunn av den sterke utvikling av transportmidlene, kjøleteknikken etc. er markeder av egentlig lokal karakter blitt stadig sjeldnere.

2. Nasjonale markeder. Markedsområdene er for de fleste produkter større enn f.eks. en enkelt by med oppland. Dette er tilfelle selv for de fleste slag av frukt og grønnsaker. Ved helt fri vareutveksling ville idag de fleste produkter også hatt markeder større enn de enkelte land. De enkelte staters politikk har imidlertid ofte ført med seg at de nasjonale grenser også er blitt grenser for et bestemt markedsområde. Toll, kvantitative restriksjoner på utenrikshandelen, valutamessige forhold, veterinære bestemmelser etc. kan her være medvirkende. Avgrensningen av de nasjonale markeder vil dog ofte ikke være

helt "tett" slik at den avskjærer enhver påvirkning fra verdensmarkedet. Ved økonomiske analyser er det ofte gjort den feil at det uten videre er resonnert som om prisdannelsen har foregått i et isolert nasjonalt marked i den betraktede periode uten at forholdet har vært nærmere undersøkt og uten at dette alltid har vært tilfelle. Slutninger som trekkes ut fra teorisering over samspillet mellom etterspørsel og tilbud uten utgangspunkt i en klar presisering av prisdannelsesmekanismen kan være av liten verdi.

3. Verdensmarkedet. For enkelte produkter omfatter markedsområdet så å si hele verden. Holdbare produkter, alminnelig brukt i store deler av verden, som hvete og bomull hører til denne gruppe. Prisene på disse varer vil således selv i fjernere deler av verden tendere til å stå i et visst forhold til prisene på de sentrale markeder. Begrepet verdensmarkedet er også noe mere unøyaktig brukt for det internasjonale marked i sin alminnelighet selv om markedsområdet omfatter bare en del av verden. For mange husdyrprodukters vedkommende, som f.eks. smør, har det engelske marked vært av dominerende betydning for prisdannelsen ved det internasjonale varebytte.

For de produkter hvis priser på det nasjonale marked kan avledes av prisene på verdensmarkedet vil endringer i tilbud og etterspørsel på det nasjonale marked påvirke prisen gjennom virkningen på den totale etterspørsel og tilbud for det større marked. Selve prisdannelsen kan da, om en vil gå i dybden, bare forklares ut fra forholdene på verdensmarkedet eller for varer som smør ut fra forholdene på et nasjonalt marked av dominerende betydning. Prisene for vedkommende hjemlige marked kan så avledes fra verdensmarkedets priser. Professor WOK har foretatt en slik analyse av prisdannelsen for smør på det engelske marked og en avledning av de norske smørpriser fra de engelske og danske. Han beregnet følgende funksjon for detaljprisens (P_1 uttrykt i d pr. pound) avhengighet av den totale lønnsinntekt (I) i England i mill. pound sterling og av markedstilførselen av smør (M) i 1000 cwt. (import + hjemmeproduksjon etter korrigerings for lagerforskyvninger):

$$P = 15,21 + 0,0095 I - 0,0025 M .$$

Ved hjelp av de to faktorer lønnsinntekt og markedstilførsel kunne variasjonene i smørprisen i 1930-årene forklares temmelig fullstendig.

B. ÖVERSKUDDS- OG UNDERSKUDDSSOMRÅDER.

Innenfor et markedsområde er det nødvendig å skille mellom overskudds- og underskuddsområder. Overskuddsområder er områder som produserer mer av en vare enn det som forbrukes i området slik at en del av produksjonen sendes utenfor området. Underskuddsområder er områder som ikke produserer nok for dekning av det lokale behov, og som derfor trenger tilførsler utenfra. Det er av betydning å skjelne mellom disse to hovedtilfeller både for de lokale og de nasjonale markeder.

1. Lokale markeder.

Om det er et større sentralmarked, som Oslo-markedet for Norges vedkommende for mange varer, tenderer prisene i de forskjellige deler av overskuddsområdene til å innstille seg så mye under prisene på sentralmarkedet som det beløp pr. enhet som fraktkostnadene og andre kostnader ved overføringen av produktene til sentralmarkedet utgjør. På den annen side vil prisene innenfor underskuddsområdene tendere til å ligge så mye over prisene på sentralmarkedet som kostnadene ved å bringe produktene dit fra sentralmarkedet. Oslo-markedet har i den siste mannssalder vært et sentralmarked for kjøtt i Norge. Og en finner for prisdannelsen en tydelig tilnærmelse til ovenfor nevnte skjema. Mange av småbyene på Østlandet forsynes f.eks. med saue- og lammekjøtt via Oslo-markedet.

Det forekommer at et område kan skifte fra underskudds- til et overskuddsområde eller omvendt fra det ene år til det andre eller også innenfor samme sesong. Da prisen så lenge det er et overskudd er lik sentralmarkedets pris + kostnadene ved å overføre varen dit, og ved underskudd sentralmarkedets pris + kostnadene ved å overføre varen derfra og til lokalmarkedet, vil slike omslag kunne forårsake temmelig sterke prisvariasjoner. Dette vil særlig bli tilfelle om det lokale marked ligger langt unda sentralmarkedet og bare er knyttet til dette ved kommunikasjonsmidler som betinger høye frakter. Et godt eksempel på et slikt forhold finner en i vårt land når det gjelder forsyningen med kjøtt for visse områder av Nord-Norge. Prisene på slike varer er i vedkommende distrikter ikke bare påvirket av de generelle fluktuasjoner i prisen på sentralmarkedet, men også av den lokale produksjon. Men denne påvirkning kan ikke forklares ut fra teorien om prisdannelsen ved samspill mellom etterspørsel og tilbud for et isolert marked. Prisene vil i slike distrikter variere sterkere enn i "rene" overskudds- eller underskuddsområder.

2. Nasjonale markeder. Lignende forhold som beskrevet ovenfor har stor betydning også i forbindelse med de nasjonale markeder.

Om det produseres mindre enn det som går med til dekning av det innenlandske behov vil den øvrige del dekkes ved import. Er innenlandsk produksjon og forbruk forholdsvis konstant, vil det oppstå regelmessige omsetningsforhold slik at den innenlandske vare og importvaren går sine bestemte baner. Det vil dog stadig være konkurranse om markedet. Og de som forhandler importvaren vil ofte være de mest aktive. Omsetningen av denne er som regel bedre organisert, og den vil i alminnelighet være av mere konstant kvalitet. Importen kan således forårsake visse omsetningsvanskeligheter for hjemmevaren. De priser som innstiller seg under disse forhold vil, om ikke dumping forekommer, i alminnelighet ligge noe over verdensmarkedets pris. For varer av større betydning i den internasjonale omsetning som f.eks. korn eller smør, vil prisen på hvert sted i hjemlandet tendere til å ligge så mye over verdensmarkedets pris som det beløp overbringelsen av varen fra verdensmarkedet til vedkommende sted utgjør. I dette beløp inngår foruten transport- og omsetningskostnader også eventuell toll.

I det annet tilfelle, hvor den innenlandske produksjon er større enn det nødvendige for dekning av det innenlandske forbruk, vil dette regelmessig dekkes av hjemmevaren. Det vil dog nesten alltid, selv hvor stor overskuddsproduksjonen er, om det ikke er kvantitative restriksjoner på importen, forekomme en del import av spesialkvaliteter av vedkommende vare.

I tilfelle med regulær eksport vil de priser som produsentene oppnår for de eksporterte kvanta tendere til å innstille seg på verdensmarkedets pris for vedkommende kvalitet minus kostnader som løper på for transport og omsetning fra produsent til avsetningsmarkedet. Under uregulerte forhold vil disse priser også bli bestemmende for prisene på det innenlandske marked, slik at produsentene oppnår det samme enten varene eksportereres eller går til innenlandsk forbruk.

De priser som på denne måte avledes av prisene på verdensmarkedet kan også få betydning for andre produkter enn de som går inn i eksporten eller importen. Prisen på konsummelk vil f.eks. under uregulerte forhold i en viss utstrekning tilpasse seg etter smørprisen. Melkens anvendelse til smørproduksjon eller til direkte forbruk ville da nemlig bli tilpasset slik at det ble oppnådd omtrent samme nettopriser ved de to anvendelsesmåter. Om smørprisen ved eksport gikk opp, ble en

større del av melken anvendt til smørproduksjon. Tilgangen på ~~konsummelk~~ ble da mindre, med prisstigning til følge. Om smørprisen sank, ble forholdet det omvendte. Gjennom prisenes innvirkning på produksjonsretningen ville det også være en tendens til at produksjonskvanta og priser for produksjonsgrener som er alternative til melkeproduksjonen ble påvirket. Det vil nemlig innenfor jordbruksnæringen, uten produksjonsregulering, være en tendens til omlegning i retning av de produksjoner som er mest lønnsomme inntil det oppstår en viss likevekt. Melkeproduksjonen, som er den dominerende produksjonsgren i jordbruket når en ser på fordelingen av jordbrukets salgssinntekter mellom de ulike salgsprodukter, danrer her noe av en basis slik at lønnsomheten av de øvrige produksjoner tenderer henimot lønnsomheten av melkeproduksjonen.

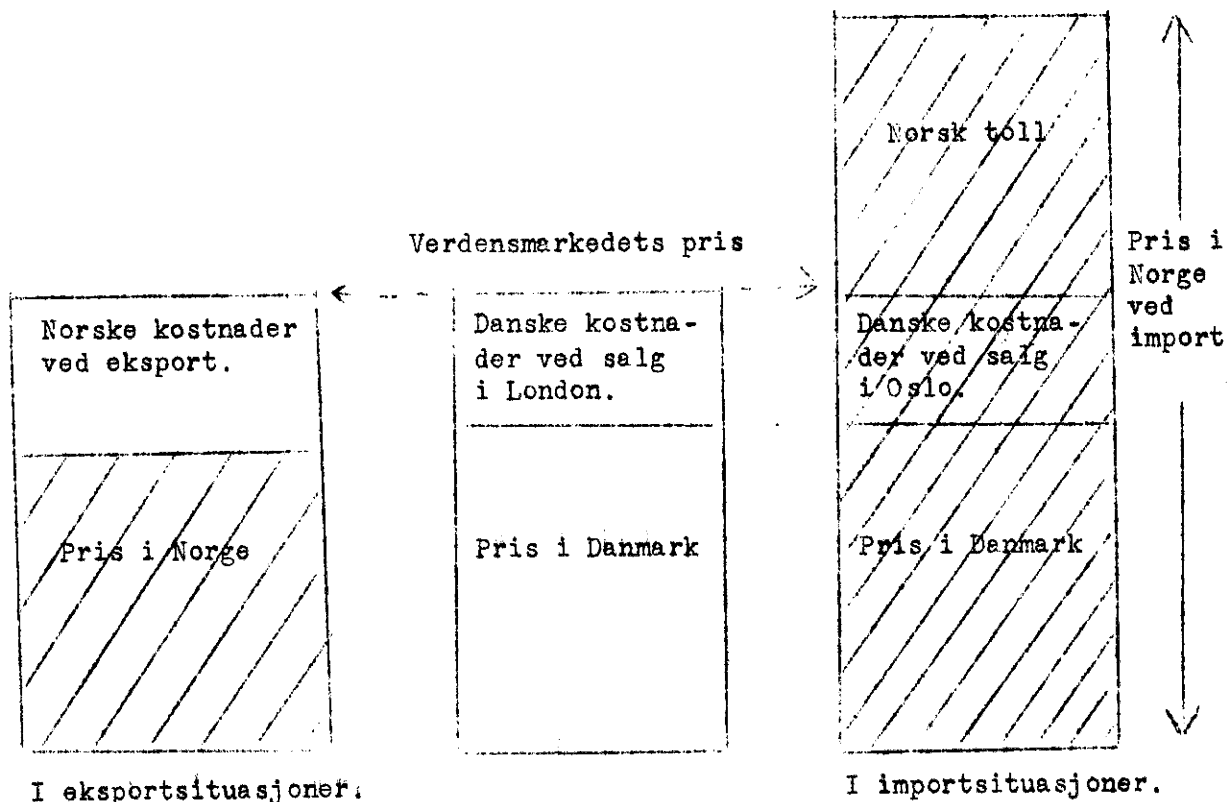
En særlig vanskelig prissituasjon foreligger i de tilfeller hvor den innenlandske produksjon omtrent dekker behovet, men slik at det periodevis er et overskudd som må eksporteres og til andre tider et underskudd slik at det må importeres.

Produsentene står i dette tilfelle i en særlig utsatt stilling. Da det foregår noe import, vil det være organer for denne og press fra importvarene. På den annen side må det til andre tider foretas noe eksport, så en får de vanskeligheter som er forbundet med dette. En får derved kampen på to fronter, både på hjemmemarkedet og på eksportmarkedet. Eksporten volder i dette tilfelle særlige vanskeligheter fordi det er så lite eksportkvantum og fordi det ikke er regelmessig eksport. Prisdannelsen vil i dette tilfelle være karakterisert ved store prisfluktuasjoner. I importsituasjoner blir prisene lik verdensmarkedets priser + cif-kostnader og toll. I eksportsituasjoner blir de lik verdensmarkedets pris - cif-kostnader.

Innføring av toll eller forhøyelse av tidligere gjeldende toll vil for produkter som det avvekslende er overskudd eller underskudd på forårsake at fluktuasjonene for produktenes pris på det innenlandske marked blir enda sterkere.

Den sterke fluktuasjon i prisen for norsk smør ved overgang fra import til eksportsituasjon i 1930-årene illustreres ved fig. 5 nedenfor:

Fig. 5. Prisdannelsen for norsk smør i 1920-årene.

Smørprisen i England (London) er tatt som uttrykk for verdensmarkedets pris. Når vi hadde eksportoverskudd, ble prisen her hjemme lik prisen på det engelske marked minus de norske eksportkostnader. På samme måte ble prisen i Danmark lik prisen på det engelske marked minus danske eksportkostnader. Når vi derimot importerte smør fra Danmark, innstilte prisen seg her hjemme slik at den ble lik dansk pris pluss overføringskostnader Kjøbenhavn - Oslo pluss norsk toll. Et omslag fra importoverskudd til eksportoverskudd kunne omkring 1928/29 bety over 50 øre pr. kg smør (2 øre pr. liter melk). For januar 1928 framkom differensen på følgende måte:

Kostnader ved overføringen til Oslo . . .	12 øre pr. kg
Norsk toll	41 " " "
" grossistavanse	13 " " "
Tilsammen	66 øre pr. kg.

Selv et forholdsvis lite eksportoverskudd, f.eks. i 1929 bare ca. 540 tonn, svarende til ca. 12,5 mill. liter melk, eller ca. 1% av den totale melkeproduksjon var nok til å redusere melkeprisen med et

belöp som ovenfor. Ved en organisert og en regulert omsetning kan en slik virkning av et mindre eksportkvantum unngås. En tilstrekkelig sterk organisasjon kunne tilpasse tilførslene til hjemmemarkedet så prisene der holdt seg oppe. Et overskytende mindre kvanta kunne f.eks. eksporteres (såkalt reguleringseksport) og "tapet" ved eksporten (differensen mellom hjemmepris og eksportpris multiplisert med eksportkvantumet) kunne dekkes av midler f.eks. innkrevd ved en mindre avgift på omsetningen på hjemmemarkedet til bruk ved reguleringstiltak. Det er lett å skjønne at jordbruket totalt sett kunne tjene betraktelige belöp på en slik ordning. En organisering av omsetningen av melk og melkeprodukter kom da også istand.

C. ORGANISERT OMSETNING OG REGULERTE PRISER (bunden prisdannelse).

For fysiokratene og den klassiske liberalisme var det en naturlig tankegang at den økonomiske framgang i seg selv skulle løse alle sosiale problemer. Den grunnide som de bygget på var den såkalte frie konkurranse. Den filosofiske tankegang bak dette begrep er forestillingen om en høyere harmoni og ordening som nettopp skulle fremmes ved at alt fikk utvikle seg fritt. Det er da også mye som taler for at konkurransen i det økonomiske liv har vært en viktig medvirkende årsak til den sterke tekniske og økonomiske utvikling i de siste 150 år. Konkurransen kan nemlig virke som en kraft som tvinger produsentene til å rasjonalisere for å produsere mer effektivt. Men et slikt økonomisk system har også mange skyggesider. I den første tid etter den industrielle revolusjon, uten vesentlig sosiallovgivning og med forbud mot faglige arbeiderorganisasjoner i mange land, var disse særlig framtrædende.

Det er dog også eksempler på at konkurransefrihet ikke alltid fører til større effektivitet. Et interessant eksempel på dette danner omsetningsmarginene som ofte har en tendens til å øke når konkurrentenes antall stiger, fordi det da blir flere som skal leve av den samme omsetning.

Uhemmet konkurranse mellom bedriftene i et erverv kan også medføre at prisene blir presset så lavt ned at ikke alle produksjonskostnadene lengere blir dekket, men kanskje bare de variable kostnader og ikke de faste. Ved siden av at dette er uheldig for de som er sysselsatt i ervervet, kan det også ha samfunnsmessige ulemper. Følgen kan

bli en rovdrift på samfunnsverdiene som samfunnet ikke er tjent med, selv om vedkommende forbrukere for en tid kan få billige varer.

Ser en historisk på forholdet har utviklingen i Vest-Europa etter hvert medført sterkere og sterkere innskrenkninger i den fri konkurranse. Bl.a. på grunn av den tekniske utvikling har bedriftsstørrelsen og betydningen av de store faste anlegg økt sterkt. Spesielt i erverv med forholdsvis få og store bedrifter fikk en derfor alt i annen halvpart av forrige århundre en tendens til kartelldannelser og andre sammenslutninger med sikte på å redusere eller oppheve konkurransen mellom bedriftene. Ifra monopolpristeorien vil det være kjent at det totale overskudd for bedriftene derved kan økes. I land etter land fikk også lønnsarbeiderne etter hvert kjempet fram sin organisasjonsrett. En organisering av arbeidsgiverne ble da også som regel en umiddelbar følge. En lignende utvikling har foregått innenfor de fleste av de såkalte immaterielle erverv. Leger, tannleger, ingeniører etc. har sluttet seg sammen om prisavtaler som skal sikre en viss levestandard.

Overfor monopoldannelsene i produksjon og omsetning har i de fleste land lovgivningsmakten grepet regulerende inn. Det skjedd hos oss ved Trustloven av 1926. Denne lov tar ikke sikte på å motvirke organisasjonstendensene i næringslivet, men på å danne grunnlaget for en samfunnsmessig kontroll med organisasjonens virksomhet for å hindre missbruk.

Enkelte næringer, og deriblant landbruket, ble imidlertid stående tilbake i den alminnelige utvikling hen imot sterkere organisering av næringslivet. Disse næringer kom derved på mange måter i en ugunstig stilling. Utviklingen har vist at i samfund som ellers er preget av konkurranseregulerende organisasjoner, vil de svakest organiserte sektorer ofte i særlig grad bli rammet under de økonomiske depresjoner.

Dette kom tydelig til syne under depresjonen i begynnelsen av 1930-årene. De konkurranseregulerende sammenslutninger innen de forskjellige industribransjer klarte i stor utstrekning gjennom avtaler om produksjonsbegrensning, kontingentordninger, salgskarteller osv. å begrense prisfallet.

Hva angår verdenshandelen kan dette illustreres ved følgende tallsammenstilling:

Verdenshandelens

	Volum		Verdi (pr. enhet)	
	Landbruks- prod.	Øvrige prod.	Landbruks- prod.	Øvrige prod.
1929	100	100	100	100
1930	95	88	80	93
1931	98	76	57	77
1932	90	62	44	60
1933	90	65	39	53
1934	88	70	38	49
1935	91	76	37	45
1936	92	81	40	47
1937	96	94	45	52

Tallsammenstillingen viser at i perioden 1929-32 sank verdenshandelen med landbruksprodukter bare med 10 %, mens verdenshandelen med de øvrige varer sank hele 38 %. Gjennom denne utvikling ble prisen begrenset for de øvrige produkter, mens depresjonens virkninger i hög grad rammet landbruksproduktene. Til tross for at produksjon og omsetning i stor utstrekning ble holdt oppe, sank utenrikshandelens totalverdi omtrent like sterkt for jordbruksproduktene som for de øvrige produkter. Jordbrukerne fikk med andre ord ingen spesiell lønn for at de holdt produksjonen oppe. Tvert imot måtte de også være med å bære byrdene ved at de andre næringer innskrenket produksjonen for å spare inn på de variable produksjonskostnader. Dette skjedde for en stor utstrekning ved å si opp arbeidere. Ikke liten del av disse strømmet tilbake til jordbruket. Arbeidsløsheten nødvendiggjorde også en utvidelse av sosialpolitikken, (arbeidsledighetsbidrag etc.) som betydde en belastning på samfunnet i sin helhet.

Landbruksproduksjonen viste seg således å være meget volumstabil men dermed utsatt for en sterk prisvariasjon, mens produksjonen av de øvrige varer viste seg å være sterkt variabel med hensyn på volumet men med sterke tendenser til å stabilisere prisene. Gjennom at landbruksproduksjonen ble opprettholdt til sterkt reduserte priser, kunne den øvrige befolkning tross den alminnelige reduksjon av kjøpekraften allikevel i stor utstrekning fortsette å dekke behovet av levnedsmidler på en tilfredsstillende måte.

De sterkt kriseaktige forhold i landbruksnæringen førte imidlertid til sterke organisasjonsbestrebelsers også innenfor denne næring. Den hovedlinje det ble slått inn på i vårt land var utbygging av landsomfattende samvirkeorganisasjoner for å gjennomføre en regulerende

virksomhet under Statens kontroll. Til dels ble det også nødvendig med lovgivningsmaktens støtte til organisasjonens oppbygging og virksomhet, jfr. lov av 6. juni 1930 med senere endringer "til å fremja omsetningen av jordbruksvarer", den tvungne utjevningsavgift på melk, midlertidig lov av 10. juli 1936 om krisetiltak til støtte for landbruket, lov om visse bestemmelser om meieriselskaper av 25. juni 1936, lov av 16. juni 1938 om regulering av tilvirkning og omsetning av potetmel og lov av 13. des. 1946 om omsetning av pelsdyrskinn. Denne linje har stort sett vist seg å svare til forventningene og har fått en sterk posisjon hos produsentene. Linjen er også fulgt for planteprodukter til direkte salg, som grønnsaker, frukt og bær.

Ved siden av de økonomiske fordeler for landbruksnæringen som er vunnet ved selve markedsreguleringen, er betydelige fordeler oppnådd både for produsentene og forbrukerne ved den gjennomgripende rasjonalisering av foredling og omsetning som den samvirkemessige organisering har muliggjort. Det har på dette område, f.eks. for konsummelkens vedkommende, skjedd en utvikling i retning av rasjonell omsetning som har satt vårt land i en særstilling.

Jordbruket maktet ved hjelp av sine organisasjoner og i samarbeid med myndighetene, ut gjennom 1930-årene å skape forutsetninger for en viss uavhengighet av det internasjonale prisnivå på jordbruksvarer for både de viktigste husdyrprodukter og korn. Satt litt på spissen kan en si at en tok sikte på en viss monopolisering av hjemmemarkedet til fordel for de innenlandske produsenter. Importen ble på forskjellige måter stengt ute for at avsetningen innenlands i størst mulig utstrekning skulle komme det norske jordbruk til gode. Markedsområdet ble derved i stor utstrekning innskrenket til vårt eget land. Og innenfor dette markedsområde ble prisene på de viktigste jordbruksprodukter ikke bestemt ved et fritt samspill mellom etterspørsel og tilbud. Prisdannelsen ble etter hvert mer eller mindre monopolistisk. Dette ble særlig framtrødende for melk og melkeprodukter. På dette område ble også foretatt en prismessig differensiering mellom de forskjellige anvendelser av melken og forskjellige geografiske områder, samtidig som det ble foretatt en utjamning av utbetalingsprisene til produsentene.

Gjennom den utvikling som ovenfor er skissert i grove trekk, ble det også etter hvert for jordbruksnæringen sterke tendenser hennet mot organisert omsetning og regulerte priser. Denne utvikling foregikk under samarbeid med myndighetene, og under kontroll fra myndighetene

med hjemmel i den såkalte "Trustlov" fra 1926. De forskjellige inngrep i omsetnings- og markedsforhold som de landsomfattende organisasjoner kunne sette i verk ut gjennom 1930-årene, måtte godkjennes av det såkalte Trustkontrollråd. Dette innebar en kontroll fra samfunnets side for å sikre at reguleringene ikke virket urimelige overfor forbrukerne. Stort sett støtte ikke de inngrep i markedsføring og omsetning, som jordbrukerne ønsket å sette i verk, på prinsipiell motstand i Trustkontrollrådet. I 1935 ble Trustloven benyttet som hjemmel for fastsetting av minstepriser for potetmel og fabrikkpoteter. Under trykket av depresjonen i 1930-årene skiftet nemlig synet på de konkurrenceinnskrenkende sammenslutninger en del og det ble foretatt lovendringer som gjorde det mulig å ta mer hensyn til produsentenes interesser.

Utviklingen henimot bunden prisdannelse for jordbruksproduktene har fått et sterkt støt framover under og etter den annen verdenskrig. Det ble da nødvendig med en meget streng prisregulering for å hindre ukontrollert prisstigning. Forholdene etter krigen har gjort det nødvendig å opprettholde en streng prisregulering. Under krigen var prisene på alle jordbruksvarer av betydning fastsatt ved maksimalprisbestemmelser. For en del produkter hvor produksjonen nå mer enn dekker behovet til tidligere gjeldende maksimalpriser, er disse opphevet. For slike varer er prisdannelsen enten fri eller det er opprettet spesielle noteringsutvalg med representanter fra produsentene og omsetningsleddene. Den strenge importregulering har medført at de internasjonale priser på jordbruksvarer ikke har fått noen automatisk virkning på de innenlandske jordbrukspriser.

Prisfastsettingen på jordbruksproduktene er etter hvert kommet inn i faste former i forbindelse med avtaler mellom jordbrukets faglige organisasjoner og staten. Forhandlingene skjer gjennom et forhandlingsutvalg med representanter fra jordbruksorganisasjonene på den ene side og representanter fra staten på den annen side. Framgangsmåten ved forhandlingene og visse hovedretningslinjer for den politikk som skal føres er fastsatt i den såkalte "Hovedavtale" mellom jordbruksorganisasjonene og staten. Hovedavtalen forutsetter at det innenfor dens ramme treffes mer kortvarige avtaler - prisavtaler - for de viktigste priser. Det er også forutsatt at det i prisavtalene kan tas inn nærmere bestemmelser om automatiske eller halvautomatiske reguleringer. Den nåværende prisavtale som ble vedtatt i desember 1950, og som gjelder til og med 30. juni 1952, inneholder i en protokolltilførsel bestemmelser om automatisk regulering av jordbrukets totale arbeidsinntekt dersom den sammen med prisutjevningsordninger etc.

alminnelige tarifflønn og tarifflønnen i jordbruket pr. 15. mars 1951 stiger i henhold til bestemmelsen om automatisk indeksregulering i avtalene mellom Den Faglige Landsorganisasjon og Norsk Arbeidsgiverforening og mellom Norsk Skog- og Landarbeiderforbund og Jordbrukets Arbeidsgiverforening. Utgangspunktet for beregningen skal være at jordbruket har krav på 4.25 mill. kr. pr. øre som de alminnelige tarifflønnene og tarifflønnen i jordbruket stiger med pr. time.

Utviklingen har således medført at forskjellen i organisasjonskraft mellom jordbruket og det øvrige næringsliv etter hvert er blitt mer utjevnet. Men ved overproduksjon av produktene til gjeldende priser er det ikke nok, selv om foredling og omsetning er organisert. En får da problemet med å tilpasse produksjonen etter behovet. Dette er langt vanskeligere for en næring som jordbruket enn f.eks. for næringer som industri og håndverk.

Prinsippielt kan dette tilpassingsproblem løses etter tre ulike linjer:

1. produksjonsregulering,
2. reguleringseksport,
3. tiltak som tar sikte på å utvide det innenlandske forbruk.

Andre muligheter gis ikke om en ser bort fra direkte ødelegging av produkter, slik som det tildels foregikk med brenning av kaffe og hvete i 1930-årene i enkelte eksportland. Lagring vil bare i kortere eller lengere tid kunne utskytte spørsmålet om overskuddets anvendelse. Fra 1930-årene har en mange eksempler på organisert reguleringseksport. Dette ble f.eks. ganske vellykket gjennomført for egg. Det karakteristiske ved en slik reguleringseksport er at den automatiske sammenheng mellom eksportpriser og prisene på hjemmemarkedet brytes og at tapet på eksporten prinsippielt fordeles på samtlige produsenter. Ved reguleringseksporten for egg lykkes det for årene 1935/36 - 1938/39 å holde eggprisen på Oslomarkedet fra 30 til 57 øre høyere pr. kg enn de netto-priser som kunne oppnås på det engelske marked. Den kalkulererte merinntekt for produsentene i forhold til verdensmarkedets priser for disse 4 år beløp seg til omkring 22 mill. kr. Tapet på eksporten som prinsippielt ble dekket av kraftforavgiftsmidler på kraftfor til høns, var mindre enn tiendeparten av dette beløp.

De viktigste tiltak i 1930-årene for å sikre avsetningen tok imidlertid sikte på å utvide hjemmeforbruket. Av disse tiltak kan nevnes den tvungne smørinnblanding i margarinene, margarinavgiften og en del mer sosialt betonte tiltak som billigkort på melk etc.

Ved siden av tiltakene for å utvide hjemmeforbruket og reguleringsseksporten, ble også satt i verk visse produksjonsregulerende tiltak. Det viktigste av disse var kraftforrasjoneringsen i 1934 og avgiften på toppforbruket av kraftfor fra 1935. En skal i avsnittet nedenfor gi en oversikt over problemene i forbindelse med en regulering av jordbrukets produksjon.

D. PROBLEMER I FORBINDELSE MED EN REGULERING
AV JORDBRUKETS PRODUKSJON.

1. Generell oversikt.

Det vil gå fram av det som er sagt foran at ensidige prisorienterte foranstaltninger som ikke tar hensyn til avsetningsmulighetene, i det lange løp ikke vil være tilstrekkelige for å holde jordbruksprisene oppe på et rimelig nivå. Dette henger sammen med at jordbruksproduktenes etterspørselastisitet m.h.p. prisendringer stort sett er lav. I gjennomsnitt for alle jordbruksprodukter sannsynligvis et sted mellom - 0,2 og - 0,4 for å angi nivået. Men det kan være store avvikelser mellom de enkelte produkter.

Tilbudet ^{av} ~~på~~ jordbruksprodukter er på kort sikt også stort sett lite elastisk m.h.p. prisendringer. Dette har mange årsaker av teknisk, økonomisk og psykologisk art. Mange av jordbruksproduktene er sammenkoblet i produksjonen, som f.eks. ull og sauekjøtt. Og storparten av jordbruksproduksjonen er såkalt assortert produksjon, idet flere produkter produseres i fellesskap på samme gard. Det er i slike tilfelle ofte vanskelig å fordele kostnadene på de ulike produkter, og da blir det også vanskelig å betrakte tilbudet av hvert produkt isolert. De tekniske grunner til at tilbudet er relativt uelastisk på kort sikt henger sammen med jordbruksproduksjonens biologiske karakter, som gjør det vanskelig for bøndene å endre produksjonsprogrammene på kort sikt. Har en bonde f.eks. bygget seg opp en god besetning av melkekyr, er det rimelig at han betenker seg to ganger på å redusere besetningen.

Slike tekniske årsaker henger igjen sammen med de økonomiske faktorer som er med og gjør det totale tilbud av landbruksprodukter ~~for~~ forholdsvist stivt. Det viktigste er her forholdet mellom faste og variable kostnader. Selv om produksjonsvolumet endres, vil en stor del av kostnadene ofte i lang tid bli de samme. Innsparingen av kostnader ved innskrenkning av produksjonen blir derfor ofte ikke så stor.

Spesielt vil dette være tilfelle på familiejordbrukene om arbeidskraften også må regnes som en fast faktor. Omvendt vil tilfellet være ved stigende priser: at om produksjonen skal økes gjennom økt innsats av de variable produksjonsfaktorer, vil tendensene til avtakende utbytteøkning gjøre seg gjeldende og danne en grense for lønnsom utvidelse av produksjonen. Det forhold at de faste kostnader utgjør en stor del av totalkostnadene virker således i retning av en noenlunde konstant produksjon selv om prisene endres. Denne tendens er sterkest for de mindre familiejordbruk.

Denne treghet i produksjonsvolumet, spesielt i nedadgående retning, blir forsterket ved de psykologiske reaksjoner til lederne av de mange små uavhengige enheter. Spesielt på familiebrukene vil det være et mål å holde familieinntekten oppe. Om prisene faller vil disse bruk ofte øke sin produksjon. Ved lengere arbeidsdag og økt produksjon og salgskvantum vil de se en sjangse til å holde inntektene oppe selv om prisene faller. Dessuten har tilgangen av arbeidskraft til jordbruket en tendens til å variere omvendt ^{med} konjunktorene. Det har vært en tendens til at arbeidskraften tappes bort fra jordbruket, til industrien og andre næringer, under høykonjunktorene og at den forblir i jordbruket og til dels vandrer tilbake igjen under lavkonjunktorene. På den måten kan produksjonen til og med øke vesentlig under en nedgangskonjunktur. Når tilpassingen til en sviktende etterspørsel ikke skjer gjennom produksjonen, skjer den istedet gjennom prisene. Når jordbruksproduksjonen ikke begrenses eller kanskje økes under en nedgangskonjunktur med avtakende kjøpekraft og sviktende etterspørsel (negativt vertikalt skift av etterspørselskurven), blir prisfallet desto sterkere. Det er typisk for jordbruksproduksjonen at den er meget stabil med hensyn til volum, men avsettes til sterkt varierende priser. Med industriproduksjonen er det helt omvendt. Her varierer produksjonen sterkt med konjunktorene, mens prisene holdes noenlunde konstante eller forandres langsomt. Jordbruket tilpasser med andre ord prisene så det får solgt et konstant eller til og med et økende kvantum ved nedađgående konjunkturer, mens den andre store sektor i det moderne samfunn, industrien, tilpasser kvantumet slik at prisene forandres lite. Dette forhold trådte klart fram under krisen omkring 1930. I jordbruket ble sysselsettingen og produksjonen holdt oppe til sterkt fallende priser, mens industrien innskrenket produksjonen og sa opp en stor del av arbeidskraften.

En har hittil betraktet det totale tilbud av jordbruksprodukter. Om en betrakter tilbudet av de enkelte jordbruksprodukter, vil dette på kort sikt stort sett være mer elastisk overfor prisendringer. Tilbudets elastisitet vil også her avhenge av i hvilken utstrekning kostnadene endres ved en endring av produksjonsvolumet. Produksjonsfaktorene i jordbruket kan i stor utstrekning anvendes alternativt til ulike produksjoner. Dette forhold gjør på den annen side at grensekostnadene ofte er vanskelig å bestemme. Under forhold som i det norske jordbruk, med stort sett alleidig produksjon skulle en kunne vente et ganske elastisk tilbud for de ulike jordbruksprodukter idet produsentene alternativt kan legge større vekt på det ene eller det andre produkt. Spesielt skulle en kunne vente et elastisk tilbud ved forskyvninger i prisforholdet mellom produkter som stort sett krever de samme produksjonsfaktorer. En utstrakt spesialisering av jordbruksproduksjonen vil derimot tendere til å redusere tilbudselastisiteten m.h.p. prisendringer for de ulike produkter.

2. Ulike former av produksjonsregulering.

En bør klart skille mellom begrepene partiell og total produksjonsbegrensning. Begrensning av den totale jordbruksproduksjon vil ikke komme på tale i vårt land. Den totale jordbruksproduksjon er nemlig ikke for stor og vil heller ikke bli det på lange tider. Det er bare for enkelte produkter, spesielt for visse husdyrprodukter, det kan bli avsetningsvanskeligheter. ~~For~~ andre produkter, f.eks. korn, produserer vi bare en liten del av behovet. Det er således bare en regulering av produksjonen det kan bli snakk om, d.v.s. tiltak for å begrense enkelte produksjonsgrener og for å stimulere andre som det er et udekket behov for.

Det er hensiktsmessig å skille mellom direkte og indirekte produksjonsregulering. Direkte produksjonsregulering er kjent fra begge de to siste verdenskriger, da myndighetene i stor utstrekning bestemte hva böndene skulle dyrke. Direkte reguleringstiltak, som forutsetter inngrep overfor de enkelte bedrifter, vil under normale forhold være lite hensiktsmessige overfor en næring som jordbruket hvor produksjonen er fordelt på et stort antall enheter. I alminnelighet vil det være lettere og mere effektivt å regulere produksjonen ved indirekte tiltak. Den indirekte regulering av produksjonen skjer ved å virke inn på de faktorer som er bestemmende for produksjonsutviklingen. Faktorer som det da først og fremst kommer på tale å

endre er de innbyrdes prisforhold mellom produktene og tilgangen og prisene på produksjonsmidler, som f.eks. kraftfor og kunstgjødsel. Slike tiltak bør understøttes ved driftsøkonomisk forskning og veiledning. Den indirekte produksjonsregulering kan eventuelt kombineres med en viss områderegulering ved at f.eks. kornproduksjonen først og fremst stimuleres i de områder som har de beste vilkår for denne produksjon.

Et hovedsynspunkt ved all produksjonsregulering må være at den ikke legges an slik at den på noen måte hindrer en rasjonalisering av produksjonen. Helst bør en så langt som mulig ta sikte på å utforme tiltak som kan fremme rasjonaliseringen. Tiltak som vil bety en mindre effektiv produksjon bør ut fra dette prinsipp uten videre avvises.

En bør således ikke velge tiltak som kan motvirke strevet for å øke avkastningen ved plantedyrking og husdyrbruk. Dette strev er nemlig en av de aller viktigste framskrittsfaktorer. Eventuelle produksjonsregulerende tiltak må organiseres slik at de ikke på noen måte motvirker de produksjonstekniske framskritt. Ved en regulering av produksjonen for å lede produksjonsøkningen over i de kanaler hvor det er behov for den, bør videre beredskapshensynene vies den fornødne oppmerksomhet. Planleggingen av jordbruksproduksjonen kan ikke skje bare ut fra dagens forhold, men også med eventuell krig og avsperring for øye.

Om en tenker på regulering av kraftforforbruket som et ledd i produksjonsreguleringen, er det viktig å være merksam på at en kan bruke kraftfor i produksjonen med tre ulike formål:

1. eggehvitkraftfor for å dekke underskuddet på eggehvite i det hjemmeavlede for,
2. kullhydratkraftfor for å skaffe en tilfredsstillende konsentrasjon i foret, og
3. eggehvite- og kullhydratkraftfor for å øke forgrunnet og dermed produksjonen.

Når det gjelder å redusere kraftforforbruket, er det det kraftfor som går til det tredje formål som kan tas bort. Dersom behovet til de to første formål ikke blir dekket, vil det gi en mindre effektiv produksjon og således være i strid med de ovenfor anførte prinsipper. En reduksjon utover det som går til det tredje formål, kan således bare skje i takt med en bedring av forproduksjonens kvalitet.

Kornproduksjonen er den produksjon hvor det er plass for en meget stor produksjonsøkning. Vi dekker f.eks. bare omkring 15 % av

matkornbehovet ved egen avl. Prisfastsettingen ved den siste prisavtale for jordbruket tar sikte på å stimulere en omlegging i retning av økt kornproduksjon, bl.a. for å søke å unngå en partiell "overproduksjon" på andre områder.

3. Ulike veier for gjennomføring av en produksjonsregulering.

Ved gjennomføring av produksjonsregulering er det i prinsippet flere veier å gå:

1. på frivillig individuell basis,
2. på frivillig organisasjonsmessig basis,
3. på organisasjonsmessig basis, men med støtte i lovgivning
4. og ved ~~direkte statsinngrep~~ *offentlige tiltak.*

All erfaring viser at den første av disse veier ikke fører fram. Selv om jordbrukets totale inntekt kan gå ned ved en produksjons-
av et bestemt produkt
økning, vil det for de enkelte produsenter under de herskende produksjons- og kostnadsforhold fortone seg slik at nettoinntekten kan økes ved en produksjonsøkning, spesielt fordi det blir flere enheter å fordele de faste utgifter på. Dette mer direkte og personlige forhold overskygger de mer indirekte følger i form av fylte markeder, og lavere priser. En annen sak er at om alle eller flertallet av produsentene øker produksjonen samtidig, vil forventningen om økte inntekter ikke bli oppfylt. Denne motsetning mellom den enkelte produsents interesser og jordbruksnæringens interesser som helhet er derfor i virkeligheten bare tilsynelatende. Ikke desto mindre er den meget betydningsfull. Den rent privatøkonomiske og "atomistiske" vurdering vil nemlig som regel dominere. Fornuftig opplysningsvirksomhet slik som f.eks. amerikanernes "outlook reports" kan i noen grad påvirke de enkelte produsenters disposisjoner. Men virkelig effektiv produksjonsregulering kan neppe gjennomføres ad denne vei.

Den annen linje, produksjonsregulering på frivillig og organisasjonsmessig basis, har mer å for seg om vedkommende organisasjon har stor tilslutning. Imidlertid vil det også på denne vei være forholdsvis snevre grenser for hva som kan oppnås. Den viktigste årsak til det er den fare som truer fra outsidere. For en næring som jordbruket som er karakterisert ved et stort antall små enheter er dette forhold av særlig stor betydning. Uten en viss støtte gjennom lovgivning, vil det være vanskelig å unngå at det blir den frie konkurranses lov om selvregulering gjennom ulønnsomhet som blir herskende.

På organisasjonsmessig basis med støtte i lovgivning, som gir de nødvendige maktmidler, kan gjennomføres betydningsfulle tiltak.

Spesielt når det gjelder fiskernes organisasjoner har vi betydningsfulle eksempler på dette fra vårt land. Et annet eksempel på slik produksjonsregulering fra vårt land er reguleringen av osteproduksjonen i 1930-årene ved hjelp av en magermelkpremie på et halvt til halvannet øre pr. liter magermelk som ble returnert til oppføring. Ved hjelp av dette middel ble gjennomført en ganske effektiv regulering av ostemarkedet slik at prisene kunne heves opp på et rimelig nivå.

Det er imidlertid aldri mulig for en organisasjon å gjennomføre en produksjonsregulering slik at alle produsenter blir fornøyet. Ved gjennomføringen av produksjonsregulerende tiltak vil derfor organisasjonenes ledelse lett bli utsatt for kritikk. Regulering gjennom organisasjonene, selv med støtte i lovgivning, setter derfor store krav til solidariteten og samarbeidsviljen mellom medlemmene og til tillitsforholdet mellom medlemmene og ledelsen.

Alt tatt i betraktning kan en si at en effektiv regulering av jordbrukets produksjon bare er mulig ved hjelp av en effektiv støtte i lovgivning, eller ved [redacted] reguleringstiltak fra myndighetenes side. Så lenge situasjonen er slik at det er nødvendig med maksimalprisreguleringer, faller det av seg selv at statsmyndighetene i siste instans blir ansvarlig for prisforholdet mellom de maksimalprisregulerte produkter, selv om produsentenes organisasjoner gjennom forhandlinger virker inn på prisfastsettingen. Kvantitative reguleringer av driftsmidlene som f.eks. kraftforrasjonering vil alltid måtte settes i verk av statsmyndighetene. Det samme gjelder eventuelle direkte regulerings-tiltak med direkte påbud til produsentene.

.....

V . PRISFASTSETTINGEN PÅ JORDBRUKSPRODUKTER I
FORSKJELLIGE LAND.

A. NORGE.

1. Utviklingen i 1930-årene.

Jordbrukets prispolitiske hovedkrav i de tre første 10-år av det tyvende århundre var kravet om tollpolitisk jamstilling. Dette krav ble framsatt detaljert utformet og med full styrke av det daværende Norsk Landmannsforbund alt før første verdenskrig.

Ved tollrevisjonen i 1927 og ved opprettelsen av kornmonopolet ble det norske jordbruks krav om tollpolitisk jamstilling med industrien i stor utstrekning imøtekommet. En håpet da at prisene i ly av tollsatsene ville innstille seg på et nivå som sikret jordbruket en rimelig lønnsomhet. De internasjonale jordbrukspriser falt imidlertid i løpet av noen få år katastrofalt. Dette prisfall ble forsterket for det norske jordbruk ved den oppskrivning av den norske krone som samtidig fant sted. Selv om våre tollsatser hadde vært effektive, ville prisene kommet til å ligge lavt, men utviklingen medførte at heller ikke dette var tilfellet. Den sterke økning i produksjonen av husdyrprodukter, for en stor del ved hjelp av øket import av kraftfor, førte i slutten av 20-årene til overfylling av det innenlandske marked, slik at tollbeskyttelsen ikke ble effektiv.

Det overfylte marked for husdyrprodukter, sammen med det internasjonale prisfall, førte til så lave priser på jordbruksprodukter at dette, sammen med den overveldende gjeldsbyrde for jordbruket på grunn av paripolitikken, skapte helt uholdbare tilstander ut over bygdene. Lønningene i jordbruket og jordbrukets lønnsevne sank til omkring $1/3$ av industrilønningene, og tvangsauksjoner var en alminnelig foreteelse.

Etter initiativ fra de faglige jordbruksorganisasjoner startet da bøndene de store økonomiske omsetningsorganisasjoner. Den tanke som lå bak var at jordbrukets egne organisasjoner skulle få hånd over den samlede omsetning, slik at de også skulle få hånd over prisdannelsen opp til det nivå som ble bestemt av de internasjonale priser pluss importkostnader og norske tollsatser. Gjennom regulering av tilførslene og om nødvendig eksport av relativt små produksjonsoverskudd håpet en å kunne gjøre tollsatsene effektive. Det ble opprettet landsomfattende omsetningsorganisasjoner på samvirkebasis for melk, kjøtt, fleisk, egg osv. Disse ble virksomt underbygget fra Statens

side ved "Omsetningsloven" for jordbruksvarer. Produsentsamvirket ble altså delvis bygget opp ved hjelp av støtte fra statsmaktene gjennom lovgivningen.

Det store misforhold mellom lønnsevnen i jordbruket og i industrien i Norge førte til de såkalte kriseforlik av 1934 og 1935, som i prinsippet gikk ut på at jordbruket skulle sikres slike priser at prisindeksen for jordbruksvarer med basis 1913/14 ikke ble liggende under den tilsvarende indeks for ferdige industrivarer. De tall som ble lagt til grunn, var Statistisk Sentralbyrås engros-indekser. Når dette forhold ble valgt, var det ikke fordi at det var særlig godt teoretisk fundert, men fordi det ga et fast holdpunkt som var av stor betydning i den aktuelle situasjon. Ved den begynnende konjunkturoppgang hadde nemlig indeksen for industrivarer steget betydelig sterkere enn indeksen for jordbruksvarer. Det en oppnådde ved kravet om prismessig jamstilling, utformet som et krav om ens indekser, var at jordbruksprisene på en måte ble hengt fast til industriprisene.

Mens jordbrukets tidligere krav om tollpolitisk jamstilling i stor utstrekning var knyttet til kornsaken, ble det ved kampen om prismessig jamstilling spørsmålet om smørprisen og smörinnblandingen i margarinene som ble merkesaken. Det lyktes å få gjennomført tiltak som etterhvert som de begynte å virke førte til at prisforholdet igjen ble gunstigere for böndene. I begynnelsen av 1929 lå indeksen for jordbruksvarene praktisk talt likt med indeksen for industrivarene. Men i årene etterpå ble avstanden stadig større og større inntil forskjellen i 1933 var hele 25 poeng. Indekstallet var da 136 for industrivarer og bare 111 for jordbruksvarer. De forskjellige støttetiltak førte til at forskjellen etter hvert ble mindre, og inntil 1938 var den redusert til 8 poeng.

Systemet med ens indekser for industri- og jordbruksvarer var også et slags prisparitetssystem i likhet med det amerikanske system. Mens det amerikanske system først og fremst tar sikte på paritet mellom prisene på de varer bonden kjøper og selger, tok det norske system mer sikte på paritet mellom produktprisene for to store næringssektorer. Om f.eks. indekstallet for industrivarer steg, skulle prisene på jordbruksvarer forhøyes tilsvarende. Av teoretiske innvendinger som har vært anført mot systemet, kan nevnes at prisene på enkelte industrivarer kunne påvirkes av støttetiltak for jordbruket. Dette gjaldt bl.a. margarinene som ble fordypet gjennom tvungen innblanding av smör. Indeksregulering etter disse linjer forutsatte også - om det skulle betraktes som et varig system - at det i basisåret var et rimelig forhold mellom prisene for de to næringssektorens produkter, at effektivitetsstigningen foregikk noenlunde i samme takt i de to næringer etc.

Resultatet fra driftsundersøkelsene viser også at jordbrukets lønnsomhet bedret seg atskillig gjennom de forskjellige støttetiltak som ble satt i verk i henhold til kriseforliket av 1935. Mens jordbrukets forrentningsprosent var under 1 og til dels negativ i 1931-32, var forrentningsprosenten kommet opp på 4-5 i 1936/37 og 1938/39 noe varierende etter brukets størrelse. Jordbrukets lønnsomhet bedømt ut fra dette kriterium kunne jo se forholdsvis bra ut; men den relativt gode forrentning framkom ved at det nedlagte arbeid i jordbruket var "underbetalt". Forrentningen av den nedlagte kapital sier jo lite om jamstillingen for en næring hvis arbeidskraften samtidig er "underbetalt". Jordbrukets lønnsevne og arbeidslønnen i jordbruket var således enda i slutten av 30-årene ganske utilfredsstillende. I 1938 var jordbrukets lønnsevne kr. 4,07 pr. dag. Den gjennomsnittlige arbeidslønn for leiet arbeidskraft kr. 5,10 pr. dag og den gjennomsnittlige arbeidslønnen i industrien kr. 13,82 pr. dag. Forskjellen mellom indeksene for industrivarer og jordbruksvarer var samtidig bare 8 poeng. Selv om de tall som er anført ovenfor ikke er egnet til å "trekkes etter hårene", viser de klart at utformingen av jamstillingskravet som et krav om like indekser for jordbruks- og industrivarer ikke hadde ført til lønnsmessig jamstilling. Alt i slutten av 1930-årene ble derfor jamstillingskravet fra jordbruket utformet som et direkte krav om lønnsmessig jamstilling.

De såkalte kriseforlik var avtaler mellom politiske partier. Partiene # ved det andre og viktigste kriseforlik i 1935-arbeiderpartiet og bondepartiet - ble enige om å gå inn for bestemte retningslinjer.

2. Utviklingen under og etter siste verdenskrig.

Under krigen ble det nødvendig med en streng maksimalprisregulering for å hindre inflasjon. Denne regulering har det i stor utstrekning vært nødvendig å opprettholde også i årene etter frigjøringen. Etter hvert som jordbruksproduksjonen har økt, har dog maksimalprisen kunnet oppheves for en del varer. For disse varer er prisdannelsen enten fri eller det er opprettet spesielle noteringsutvalg med representanter for produsentene og omsetningsleddene.

For å stabilisere prisnivået ble det alt under krigen brukt statsmidler til nedskrivning av vareprisene. I etterkrigsårene steg bruken av disse statsmidler sterkt. En vesentlig del av subsidiene gikk til jordbruksvarer og driftsmidler til jordbruket, spesielt kraftfor. For budsjettåret 1948/49 var det totale subsidiebeløp kommet opp i omkring 750 millioner kroner. Det var da kommet opp på en slik størrelsesorden at myndighetene

fant det uholdbart å fortsette denne linje lenger. Fra våren 1950 ble det derfor etter langvarige forhandlinger i Det Økonomiske Samordningsråd foretatt store reduksjoner av subsidiene.

Under de forhold som har hersket i etterkrigsårene med en temmelig utpreget reguleringsøkonomi, har forholdene medført nødvendigheten av samarbeid mellom statsmyndighetene og jordbrukets organisasjoner.

Alt i 1945 kom spørsmålet om avtaler for jordbruksprisene igjen opp. Etter henstilling fra Prisdirektoratet høsten 1945 tok jordbruksorganisasjonene opp arbeidet for å legge fram et kalkulasjonsgrunnlag til bruk ved forhandlinger om jordbruksprisene i sin alminnelighet, slik at alle priser kunne sees i sammenheng. Det viste seg imidlertid ved forhandlingene med statsmyndighetene i 1946 at det ikke var lett å komme frem til enighet om beregningsgrunnlaget. I begynnelsen av 1947 ble saken tatt opp på ny, og Det Økonomiske Samordningsråd satte ned et spesielt beregningsutvalg, Budsjettnemnda for Jordbruket, hvor både statsmyndighetene og jordbrukets organisasjoner er representert. Gjennom denne ordning ble det oppnådd enighet om beregningene, men det var fremdeles vanskeligheter med å finne fram til tilfredstillende forhandlingsteknikk og avtaleformer. Høsten 1947 satte statsministeren ned en komite for å utrede spørsmålene om den framtidige framgangsmåte ved forhandlingene om jordbruksprisene og avtalenes form. Innstillingen fra denne komite forelå våren 1948. Budsjettnemnda for jordbruket ble oppnevnt for fire år, med hovedoppgave å legge fram materiale som kan brukes ved prisforhandlingene. Denne nemnd vil antakelig bli et permanent organ.

Jordbrukets jamstillingskrav fikk etter frigjøringen alminnelig tilslutning. Det fikk sin plass i det fellesprogram som partiene samlet seg om. Det heter her:

"Vår jordbrukspolitik må gi jordbruket en jevnbyrdig stilling ved siden av de andre næringer og ta sikte på en utjevning av livsvilkårene i landet."

Om prispolitikken for jordbruksvarer ble uttalt:

"Priser og transportforhold reguleres så et ordentlig, veldrevet bondebruk blir lønnsomt uten at jordbruksproduktene blir unødige fordyret for forbrukerne."

Denne prinsipielle godkjenning av jamstillingskravet kom bl.a. også til uttrykk i det første fullstendige nasjonalbudsjett som regjeringen utarbeidet i 1947. Under omtalen av målsettingen for jordbrukspolitikken ble det pekt på at:

"Jordbruksbefolkningen må sikres levevilkår på nivå med de andre yrker i samfundet, og produksjonen må finne sted med rimelige kostnader."

I samme dokument uttales om produksjonsspørsmålene for det norske jordbruk:

"Målet i årene framover må være å produsere det landet trenger av melk, kjøtt, fløsk, egg, ost, grønnsaker og tildels frukt, en vesentlig del av spisefettet og en rimelig del av matkornet med mindre arbeidskraft enn jordbruket sysselsetter idag og uten urimelig import av kraftfor. Å gå vesentlig lenger i selvberegning som f.eks. å avle mesteparten av det matkorn som vi trenger, vil falle for kostbart, slik at det vil virke hemmende på utviklingen av vår levestandard. Omsynet til forsyningssituasjonen i tilfelle av krig og blokade må dog i denne forbindelse tas i betraktning. Ved den nærmere og mer konkrete utforming av målene for jordbrukspolitikken må en legge nødvendig vekt på konjunktur-stabilitet, befolkningspolitiske omsyn og de sosiale og kulturelle momenter som taler for at en rimelig del av befolkningen er knyttet til jordbruket."

Høsten 1947 ble spørsmålet om landbruksprisene bragt inn for Stortinget. I det vedtak som da ble fattet heter det bl.a.:

"Produksjonsøkning som en kan oppnå i jordbruket, bør i tida framover i første rekke brukes til styrking av jordbrukets stilling som ledd i jamstillingsarbeidet. Dette arbeidet må fremmes fra år til år, og det må sørges for at jordbrukets lønninger og lønnsevne relativt ikke forverres i forhold til andre næringer.

Jordbruket må sikres avsetning for sine produkter innenfor rimelig selvforsyningsgrad av jordbruksprodukter.

Lønnsevnen på de mindre bruk skal bedres slik at de driftsøkonomisk blir mer likestilt med de større bruk.

Spørsmålet om ekstra pristillegg på melk fra de mindre bruk skal utredes slik at utgreiingen kan ligge fore til forhandlingene om jordbruksprisene i 1948.

Ved fastsettingen av jordbruksprisene bør det etableres en fast ordning med forhandlinger med de faglige jordbruksorganisasjoner. Prisene bør baseres på avkastning et normalår."

Den sosiale side av jamstillingskravet er kommet sterkere fram i etterkrigstiden enn tidligere. Dette er bl.a. kommet til syne ved et krav om indre utjamning i jordbruket. Ved prispolitikken og de forskjellige utjamningstiltak er det blitt lagt ikke liten vekt på denne side av saken.

3. Organer som deltar ved fastsettingen av prisene.

Det er som foran nevnt oppnevnt ei nemnd, Budsjettnemnda for Jordbruket, som skal legge fram statistisk materiale til støtte for prisforhandlerne. Budsjettnemnda for Jordbruket ble oppnevnt av Kongen i 1948 for 4 år framover. Den har følgende mandat:

- a) Hvert år legge fram et totalregnskap og totalbudsjett for jordbruket.
- b) På eget initiativ eller etter anmodning fra vedkommende departement å legge fram annet materiale som nemnda finner kan belyse lønnsomhetsforholdene og produksjonsutviklingen for de ulike produkter, bruksstørrelser og distrikter.
- c) Å iverksette undersøkelser eller å ta initiativet til at det blir satt igang spesielle undersøkelser for å skaffe bedre tallmessig grunnlag for fastsettingen av arbeidsinntektene i jordbruket og prisene på jordbruksvarer.
- d) Fungere som rådgivende instans for Statistisk Sentralbyrå når det gjelder den statistikk som Budsjettnemnda legger til grunn ved oppstilling av totalregnskapet.

Nemnda består av 10 medlemmer. Disse er prinsipielt oppnevnt i egenskap av eksperter. Men samtidig er den sammensatt slik at den består av representanter såvel fra de interesserte statsinstitusjoner som fra jordbruksorganisasjonene. Formålet med ordningen er bl.a. at det materiale som legges fram uten videre kan godtas som grunnlag for forhandlingene av begge parter slik at en kan unngå uenighet om det tallmessige grunnlag.

Prisdirektoratet ivaretar det løpende arbeid med hensyn til prisreguleringen. De viktigere vedtak som Prisdirektoratet fatter, må godkjennes av Finansdepartementet før de settes i verk. Store og prinsipielle saker i forbindelse med prisreguleringen blir forelagt Det Økonomiske Samordningsråd. Dette består av representanter for de ulike næringsorganisasjoner og for Staten. Dette skal virke som rådgivende organ for Kongen og Finansdepartementet ved utformingen av de alminnelige retningslinjer for kontroll- og reguleringsvirksomheten etter pris- og trustloven og ved innpassingen av prispolitikken til den alminnelige økonomiske politikk. Samordningsrådet behandlet f.eks. omleggingen av subsidieordningen våren 1950.

Fra 1946 ble det praksis at de avgjørende forhandlinger om jordbruksprisene ble ført mellom et forhandlingsutvalg for de faglige jordbruksorganisasjoner på den ene side og et forhandlingsutvalg for Staten på den annen side. Det ble tidlig etter krigen ytret ønske om å få faste retningslinjer for framgangsmåten ved forhandlingene. Samtidig ble det

fra jordbrukets side reist krav om mer langsiktige avtaler om priser og avsetningsforhold. Etter langvarige forhandlinger ble det våren 1950 oppnådd enighet om en hovedavtale mellom jordbruksorganisasjonene og Staten. Denne avtale ble endelig godkjent av alle parter i august 1950. Avtalen gjengis her i sin helhet:

Hovedavtale for jordbruksnæringen.

Statens myndigheter og jordbrukets organisasjoner har hittil ført ut i livet en rekke tiltak for å styrke og bedre jordbruksnæringens stilling. En kan heller ikke heretter til vanlig gå ut fra at produksjon og etterspørsel helt uten regulerende tiltak vil tilpasse seg hverandre på forsvarlig måte. Slike reguleringer framover må tilpasses landets økonomiske muligheter til enhver tid. Det vil sikkert også vise seg ønskelig fortsatt med tiltak for å trygge jordbrukets utøvere en rimelig arbeidsinntekt i forhold til arbeidsinntekten i andre næringer. En må derfor regne med at det også i tiden framover trengs en rekke reguleringer som skal virke inn på jordbruksproduksjonens omfang, retning og lønnsomhet.

Tiltak av denne art må som hittil settes i verk dels av Statens myndigheter og dels av jordbrukets organisasjoner. I begge tilfelle bør det være nøye samarbeid mellom myndighetene og organisasjonene, idet et hvert tiltak vil ha virkning både for jordbruket og for nærings- og samfundslivet ellers. Statens myndigheter bør derfor utforme og gjennomføre, så langt praktisk gjørlig, sine regulerende tiltak etter samråd med jordbrukets organisasjoner. Når så skjer, bør organisasjonene på sin side søke å få tiltak de fører ut i livet, innordnet i den alminnelige økonomiske politikk. Samarbeidet mellom statens myndigheter og jordbrukets organisasjoner bør også ellers mest mulig utbygges og bringes inn i faste former.

På dette grunnlag har Finansdepartementet og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag vedtatt følgende avtale om regulerende tiltak for jordbruksnæringen:

Kapitel I.

Om forhandlinger

§ 1.

Prisforhandlinger.

Statsmyndighetene og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag skal føre forhandlinger om prisene på jordbrukets salgsvare og driftsmidler. Slike forhandlinger tas opp for et driftsår om gangen, om ikke myndighetene og de to organisasjoner blir enige om et annet tidsrom. Forhandlingene tar sikte på å finne fram til avtale om generelle eller spesielle retningslinjer for prisfastsettingen.

Prisforhandlingene skal opptas så tidlig at de kan være avsluttet før den 1. april, såfremt de gjelder prisene i ett eller flere driftsår.

§ 2.

Statens forhandlere.

På vegne av Finansdepartementet føres forhandlingene av et forhandlingsutvalg, oppnevnt av Kongen. Departementet kan bestemme at enkelte forhandlinger skal føres av departementet selv eller av en annen av Statens institusjoner.

Finansdepartementet kan tilkalle så mange sakkyndige som departementet finner høvelig.

§ 3.

Jordbrukets forhandlingsutvalg.

Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag skal føre prisforhandlingene ved et felles forhandlingsutvalg. De to lag nevner hver opp tre medlemmer i utvalget, som kan tilkalle så mange sakkyndige som det finner høvelig.

§ 4.

Beregningsmateriale.

Prisforhandlingene skal søkes innrettet slik at Budsjettnemnda for Jordbruket har sitt totalbudsjett for neste driftsår ferdig så det kan anvendes under forhandlingene om endringer i jordbruksnæringens forhold. Både Statens forhandlere og jordbrukets forhandlingsutvalg kan be nemnda om å foreta andre beregninger.

§ 5.

Forhandlingsmåten.

Prisforhandlingene ledes av formannen i Statens forhandlingsutvalg såfremt slikt utvalg er oppnevnt, og ellers av en av Statens forhandlere. Forhandlingene foregår for lukkede dører, og så lenge forhandlingene varer skal det bare gis meldinger som forhandlerne blir enige om til utsending gjennom forhandlingenes leder. De sakkyndige kan være til stede.

Ellers fastlegger forhandlerne selv framgangsmåten ved forhandlingene.

§ 6.

Andre forhandlinger.

Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag kan når som helst kreve opptatt forhandlinger med statsmyndighetene om andre regulerende tiltak for jordbruket enn fastsettingen av næringens priser. Kravet om forhandlinger kan gjelde tiltak som myndighetene har satt i verk eller akter å sette i verk eller tiltak som de to jordbruksorganisasjoner mener er nødvendig.

Statsmyndighetene kan på sin side når som helst kreve opptatt forhandlinger med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag om slike regulerende tiltak. Kravet kan gjelde tiltak som en jordbruksorganisasjon har satt i verk eller vil sette i verk, eller tiltak som myndighetene selv mener påkrevd i jordbruket.

Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag retter i fellesskap kravet om forhandlinger til Finansdepartementet. Departementet gir melding om hvilken statsinstitusjon eller hvilket forhandlingsutvalg

som skal føre forhandlingene på Statens vegne. Ellers gjelder bestemmelsene om prisforhandlinger på tilsvarende måte, også forhandlingene om andre regulerende tiltak.

Kapitel II.

Om de regulerende tiltak.

§ 7.

Statens tiltak.

Prismyndighetene fastsetter sine prisbestemmelser og gjennomfører sine regulerende tiltak ellers i samsvar med de retningslinjer som det måtte være inngått avtale om ved prisforhandlingene. Reguleringene skal utformes etter samråd med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag eller med de organisasjoner innen jordbruket som de to lag peker ut.

Det som her er bestemt om prismyndighetenes tiltak gjelder på samme måte for tiltak fra andre statsmyndigheter.

§ 8.

Jordbruksorganisasjonenes tiltak.

Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag skal gjennomføre sine regulerende tiltak i samsvar med de retningslinjer som måtte være avtalt ved forhandlingene med statsmyndighetene. De to lag skal også medvirke til at det samme blir tilfelle med de andre organisasjoner innenfor jordbruket.

§ 9.

Justeringer.

Både statsmyndighetene og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag i fellesskap kan kreve opptatt forhandlinger om endringer i de avtaler som måtte være vedtatt ved forhandlingene, såfremt det er inntrådt omstendigheter som etter bestemmelsene i avtalen gir grunnlag for krav om nye forhandlinger. Om ikke annen bestemmelse er fastsett i den avtale som er vedtatt ved prisforhandlingene, kan nye forhandlinger om prisfastsettingen kreves opptatt når det er inntrådt vesentlige endringer i prisene på jordbrukets salgsvarer eller driftsmidler og/eller i jordbrukets lønninger. Nærmere regler for hvilke endringer skal regnes for vesentlige og for utslagenes størrelse og beregningsmåten skal fastsettes ved prisforhandlingene.

Om justeringsforhandlingene gjelder for øvrig de samme regler som for de ordinære forhandlinger.

§ 10.

Produksjonsøkningen.

Den fordel som jordbruket kan skaffe seg gjennom økt produksjon og rasjonalisering av gårdsdriften, omsetningen og foredlingen, skal ved oppsetting av de kortsiktige prisavtaler så vidt mulig under hensyntaken til landets økonomi komme jordbruket til gode.

§ 11.

Krav eller tiltak i strid med avtalen.

Statsmyndighetene kan kreve opptatt forhandlinger med Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag i fall det reises krav eller settes i

verk tiltak fra annet hold innen jordbruket i strid med avtale som er inngått. Fører ikke forhandlingene til et tilfredsstillende resultat, kan myndighetene ta de skritt som de finner høvelig overfor de som deltar i aksjonen. Slike skritt skal i størst mulig utstrekning være av den art at de ikke skader jordbrukere som hverken direkte eller gjennom en organisasjon er med på kravet eller tiltaket.

Kapitel III.

Andre bestemmelser.

§ 12.

Forholdet til Stortinget.

Denne avtale og bestemmelser i henhold til den står tilbake for vedtak fra Stortinget. De pristilskudd som måtte bli vedtatt, forutsetter således de nødvendige bevilgninger. Avtalen kan heller ikke gjennomføres i strid med traktat som er godkjent av Stortinget. Ingen bestemmelse i avtalen forutsetter at statsmyndighetene skal ta rådgjerdere som de ikke har hjemmel til i lov eller annen gyldig forskrift.

§ 13.

Ikrafttreden og gyldighet.

Avtalen trer i kraft straks den er vedtatt av Finansdepartementet på den ene side og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag på den annen side. Den kan sies opp hvert år innen 31. desember med virkning fra 1. juli påfølgende år. Avtalen faller dog i intet tilfelle bort før utløpet av den prisavtale som måtte være vedtatt i henhold til den. Oppsigelse kan gis av Finansdepartementet på den ene side og av Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag i fellesskap på den annen side.

Hovedavtalen slår for det første fast jordbrukets forhandlingsrett både når det gjelder prisspørsmål og andre regulerende tiltak. I innledningen og ellers i kap. II gis uttrykk for viktige synsmåter når det gjelder nødvendigheten av reguleringer for å virke inn på jordbruksproduksjonens omfang, retning og lønnsomhet. Med hensyn til prisforhandlingene instituerer avtalen det forhandlingsapparat og den framgangsmåte ved forhandlingene som har vært brukt i de senere år. Avtalen er meget forsiktig i sin formulering når det gjelder det statistiske materiale som skal legges til grunn ved prisforhandlingene og sier ikke noe om hvordan materialet skal brukes ved prisfåttsettingen.

Hovedavtalen forutsetter at det innenfor dens ramme treffes mer kortsiktige prisavtaler. Det er meningen at disse skal utformes slik at det under visse vilkår kan opptas forhandlinger om justeringer innenfor periodene for prisavtalene.

Når jordbruksorganisasjonene skal opptre som partner ved forhandlinger med Staten, er det selvsagt meget viktig at det er et godt samarbeide mellom organisasjonene innbyrdes, og at kompetanseforholdene er helt klare. For å sikre dette ble det våren 1950 inngått en samarbeidsavtale mellom de faglige organisasjoner Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag og de økonomiske organisasjoner representert ved Landbrukets Sentralforbund. Denne avtale gir bl.a. bestemmelser om hvordan pris- spørsmålene og de andre økonomiske spørsmål skal behandles innen jordbruksorganisasjonene. Videre gir den det organisasjonsmessige grunnlag for det nødvendige samarbeid mellom prisforhandlerne og omsetningsorganisasjonene. Avtalen gjengis i sin helhet:

Avtale mellom Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og omsetningsorganisasjonene innen jordbruket ved Landbrukets Sentralforbund om samarbeidet mellom organisasjonene.

Kap. 1.

Landbruksrådet.

1. Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag oppretter i fellesskap et samarbeidsorgan under navn av Landbruksrådet. Landbruksrådet skal bestå av 6 medlemmer, 3 fra hver av de 2 organisasjoner. Den ene av de 3 skal være vedkommende organisasjons formann, de 2 andre skal være styremedlemmer. Dessuten velges 2 varamenn blant styrets medlemmer i organisasjonen. Generalsekretæren i de to organisasjoner deltar i rådets møter med ytringsrett, men uten stemmerett. Hver organisasjon bærer utgiftene ved sin representasjon.
2. Den ene organisasjon har formannen og den annen nestformannen i Landbruksrådet 1 år om gangen.
3. Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Norges Bondelag kan hver for seg bringe inn for Landbruksrådet saker som vedkommende organisasjon enten ønsker:
 - a) drøftet med den annen organisasjon
eller
 - b) fremmet i samarbeid med den annen organisasjon.

Pris- og regulerings spørsmål skal behandles som angitt i hovedavsnitt II i denne overenskomst.

4. Hvis det under behandlingen av en sak som er bragt inn for Landbruksrådet etter punkt 3 b, oppstår dissens, kan den eller de dissenterende forlange saken bragt inn for styrene i de 2 faglige organisasjoner til avgjørelse. Oppnås det dermed ikke enighet, står de to faglige organisasjoner fritt.
5. Det forutsettes at Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Landbrukets Sentralforbund fremmer alle saker angående økonomiske spørsmål, omsetnings-, avsetnings- og prisspørsmål gjennom Landbruksrådet

unntatt de pris- og reguleringsspørsmål som skal behandles som angitt i avsnitt II i denne overenskomst. Under behandlingen tilkalles 3 representanter oppnevnt av Landbrukets Sentralforbund til Landbruksrådetets møte. Uten at Landbrukets Sentralforbund er medlem av Landbruksrådet deltar disse representanter på like fot ved behandlingen av de nevnte saker. Det forutsettes lojalitet fra alle tre organisasjoners side, og bare dersom det ikke lykkes å bli enige, kan de opp-tre hver for seg.

6. De tre organisasjoner vil tilstrebe at all innbyrdes kritikk skal skje på saklig grunnlag, og for å sikre et godt samarbeide, skal de hver for seg godkjenne de andre organisasjoners organer.
7. Saker som etter pkt. 3 og 5 ønskes fremmet gjennom Landbruksrådet, meddeles Rådets formann (sekretær). Formannen innkaller til møte som regel med 14 dagers varsel, og sakliste med de nødvendige dokumenter oversendes medlemmene i god tid før møtet.
8. Der føres protokoll ved møtene. Avskrift av protokollen skal snarest etter hvert møte sendes medlemmene av Rådet og de to faglige organisasjoner. Landbrukets Sentralforbund og dets representanter får avskrift av de saker som representantene har vært med på.

Kap. II.

Behandling av pris- og reguleringssaker.

1. Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag oppnevner hver inntil 3 prisforhandlere og utformer deres mandater. En av de 3 forhandlere oppnevnes av de respektive organisasjoner etter innstilling fra Landbrukets Sentralforbund.

Prisforhandlerens funksjonstid skal falle sammen med avtaleperioden.

2. Prisforhandlerne oppnevner selv minst 2 faste sakkyndige som skal innkalles til alle møter og innkaller ellers de sakkyndige de ønsker såvel under det forberedende arbeid som under selve prisforhandlingene.
3. Når prisforhandlerne har utarbeidet sitt forslag til avtale, skal dette først forelegges for "Rådet for pris- og produksjonsregulering". Rådet skal bestå av prisforhandlerne og de faste sakkyndige pluss formannen og den daglige leder i de økonomiske organisasjoner som er direkte interessert i hovedavtalen for jordbruket.

Dette er for tiden:

Norske Melkeprodusenters Landsforbund,
Norges Kjøtt og Fleskesentral,
Norske Eggsentraler,
Gartnerhallen og
Felleskjøpenes Landsforbund,

Dessuten formannen og den daglige leder i Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Landbrukets Sentralforbund, såfremt disse ikke på annen måte allerede måtte være kommet med i Rådet.

4. Prisforhandlerne er ikke bundet av Rådets vedtak, men plikter å følge dette så langt det er mulig under forhandlingene.

5. Vedtakelsen av den endelige avtale tilligger de respektive instanser i henholdsvis Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. De økonomiske organisasjoner skal yte sin fulle medvirkning til gjennomføringen av en vedtatt avtale.
6. Landbruksrådet oppnevner en felles sekretær for prisforhandlerne og "Rådet for pris- og produksjonsregulering".
7. De økonomiske organisasjoner plikter å sende alle henvendelser om pris- og reguleringsspørsmål over til prisforhandlerne og å holde disse underrettet om alle priser og de omsetnings- og reguleringsforhold som har betydning for prisforhandlerne arbeid.
8. Prisforhandlerne skal såvel under utarbeidelsen av sitt forslag til avtale som under selve forhandlingene konferere med representanter for de enkelte organisasjoner om de priser, prisforhold m.v. som er av spesiell interesse for disse.
9. Når prisavtalen er vedtatt, skal den enkelte økonomiske organisasjon fastsette de nødvendige detaljbestemmelser vedrørende kvalitetsbetaling, sesongvariasjoner, enkeltpriser o.l. for sine varer. Disse må dog fastsettes slik at den vedtatte pris oppnås som gjennomsnitt for året.

Hvis omsetningsforholdene utvikler seg slik at de forutsatte priser ikke kan holdes, må prisforhandlerne straks underrettes og prisen fastsettes i samråd med disse.

10. Prisforhandlerne skal påse at den avtale de har inngått blir fulgt av alle parter. Oppstår det tvil eller vanskeligheter i denne forbindelse, kan disse av prisforhandlerne forelegges "Rådet for pris- og produksjonsregulering".
11. Oppstår det - eller en frykter for at det vil oppstå - avsetningsvansker for et eller flere produkter som gjør det nødvendig å gjennomføre importbegrensning, produksjonsregulering eller andre tiltak for å holde de fastsatte priser, skal de økonomiske organisasjoner i så god tid som mulig fremlegge forslag til rådgjerder for Landbruksrådet. Prisforhandlerne skal i samarbeid med "Rådet for pris- og produksjonsregulering" iverksette disse og påse at de vedtatte reguleringsbestemmelser blir gjennomført og fulgt.

Denne overenskomst trer i kraft den dag den er vedtatt av samtlige tre organisasjoner, Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag og Landbrukets Sentralforbund. Den kan når som helst sies opp av en av de tre organisasjonene med 3 måneders varsel.

.....

4. Totalbudsjettet og hvordan dette har vært brukt.

Formålet med totalregnskap^{o.v} og totalbudsjetter for jordbruket er å gi visse data til belysning av lønnsomheten i jordbruket sett som helhet. Til tross for den store forskjell det er i drifts- og avsetningsvilkårene i de forskjellige distrikter, for forskjellige bruk o.s.v., vil slike

sammenstillinger for hele jordbruksnæringen med forholdsvis enkle tall gi uttrykk for de gjennomsnittlige eller totale lønnsomhetsforhold. Regnskaps-tallene viser det faktiske resultat av driften for vedkommende år sett for jordbruket under ett. Når en får regnskapstallene for endel år, vil dette gi meget verdifulle statistiske data om pris-, produksjons- og inntektsutviklingen i jordbruket. De erfaringer en høster ved beregning av regnskaps-tallene vil også være til stor hjelp ved oppstillingen av den andre delen av totalalkylen, nemlig totalbudsjettet. Dette skal vise hvordan priser, produksjon og inntekt vil bli i det kommende år under bestemte forutsetninger.

Den norske totalalkylen for jordbruket tar prinsipielt utgangspunkt i den økonomiske sirkulasjonsprosess som foregår innen hver bedrift og innen enhver næring eller ethvert samfunn. Kalkylen skal gi et konsentrert uttrykk for det økonomiske resultat for jordbruket sett som helhet. Produksjonen foregår dels ved hjelp av produksjonsfaktorer som tilføres næringen utenfra, dels ved hjelp av produksjonsfaktorer som er fast knyttet til jordbruksnæringen, som arbeidskraft, jord og kapital. Gjennom produksjonsprosessen omskapes disse innsatselementer delvis til mellomprodukter som igjen settes inn i produksjonen, og delvis direkte til sluttprodukter. Med sluttprodukter menes da alle varer som jordbruket leverer fra seg, enten til konsum for jordbruksbefolkningen, salg til konsum eller ved salg til andre næringssektorer f.eks. som råstoff til industrien. Endel av produksjonen i næringen må logisk sett regnes som sluttprodukter vedkommende driftsår, selvom de ikke leveres ut av næringen. Disse må tas med ved beregning av inntekten i det driftsår de er produsert. Det gjelder f.eks. økning i husdyrbestanden, økning i forbeholdninger samt verdien av forskjellige slags investeringsarbeid (bygninger, jorddyrking) som er utført av næringens egne produksjonsfaktorer.

Endel av verdien av jordbrukets sluttprodukter vil gå til dekning av de produksjonsfaktorer som jordbruket har kjøpt utenfra (kraftfor, kunstgjødsel o.s.v.). Videre vil endel av verdien gå med til dekning av slitasje og vedlikehold av det faste kapitalutstyr (bygninger, maskiner m.v.). Det som er igjen av produksjonsverdien vil i nasjonaløkonomisk forstand være det som jordbrukets produksjonsfaktorer har skapt, eller sett fra en annen synsvinkel, det som jordbrukets produksjonsfaktorer får igjen for sin innsats. Det er dette (jordbrukets nettoprodukt) som er jordbrukets bidrag til nasjonalinntekten.

Jordbrukets nettoprodukt gir i en sum det beløp som står til disposisjon til jordbrukets arbeidskraft, jord og kapitalutstyr som godtgjørel-

se for produksjonsinnsatsen. Det er her nødvendig med en oppspaltning for å vise godtgjørelsen til den produksjonsfaktor som har størst interesse.

Strukturen i norsk jordbruk er slik at for det store flertall av bønder betyr arbeidsinntekten langt mer enn den beregnede kapitalinntekt av bruket. I den landbrukspolitiske diskusjon er det også stadig godtgjørelsen for arbeidet i jordbruket som er det springende punkt.

Ut fra disse synsmåter gjøres den norske totalkalkylen opp på følgende måte: Etterat jordbrukets nettoprodukt er beregnet blir det lagt til visse statstilskott til næringen som ikke er kommet til uttrykk ellers i beregningen. Derved kommer en fram til den totale godtgjørelse til kapital og arbeid i jordbruket. For å komme fram til arbeidsgodtgjørelsen, må rentekostnadene trekkes fra. Først beregnes den samlede kapital i jordbruksnæringen. Det verdigrunnlag som legges til grunn ved denne beregning er omsetningsverdien. Hvor mye av denne som er lånt framgår av gjelds- og bankstatistikken som også gir grunnlag til beregningen av de faktiske rentekostnader på den lånte kapital. Resten av kapitalbeløpet blir da jordbrukets egenkapital som tilskrives en rentegodtgjørelse svarende til den øyeblikkelige rente på langsiktige statsobligasjoner. Etterat den samlede rentekostnad er beregnet på denne måte, kommer en fram til den beregnede totale arbeidsinntekt i jordbruket. Om det av praktiske hensyn er ønskelig og om en har det nødvendige statistiske materiale, kan så denne spaltes opp i utbetalt lønn til leiehjelp, og i en rest som blir lønn til jordbrukeren selv og familiearbeidshjelpen.

Det statistiske materiale som nyttes ved utarbeidelsen av totalregnskapet er i vesentlig grad offisiell statistikk som utarbeides av Statistisk Sentralbyrå. Dette gjelder således alle data om planteproduksjonens størrelse hvor produksjonen beregnes av Byrået på grunnlag av oppgaver fra de lokale jordstyrer. Når det gjelder husdyrproduksjonen, må tallene i større grad baseres på beregninger, idet en tar utgangspunkt i besetningens størrelse, tilgangen av for, leveringen til salg og anslått hjemmeforbruk hos jordbruksbefolkningen. Forbruket av de forskjellige driftsmidler, slik som kunstgjødsel og kraftfor baserer seg på oppgaver fra vedkommende omsetningsorganisasjoner.

Opgavene over prisene på de forskjellige produkter og produksjonsmidler er det stort sett ingen vanskeligheter med å få tak i der hvor det er fastsatt maksimalpriser som er effektive. Vanskeligere er det å få sikre data når prisene på grunn av økede tilførsler faller under en fastsatt maksimalpris eller hvor maksimalprisordningen er opphevet. For de fleste slike

varer nytter en de prisoppgaver som innhentes av Landbrukets Priscentral fra forskjellige steder i landet.

Verdien av jordbruksbefolkningens egen innsats i investeringsarbeider på gården er det umulig å skaffe sikre oppgaver over. En har på grunnlag av regnskapsresultater kunnet finne hvor stor del av slike arbeider (f.eks. husbygging og grøfting) som utføres av den faste arbeidshjelp på gården. På grunnlag av kalkylene i nasjonalbudsjettet over den totale verdi av slike arbeider, beregner en så i totalregnskapet for jordbruket verdien av den del som er utført av jordbruksbefolkningen.

Også når det gjelder beregningen av kapitalslitet (kapitalslit = avskrivning + vedlikehold) er det for tiden umulig å skaffe helt sikre data. For driftsbygningenes vedkommende baserer en her beregningene på et anslag som Statistisk Sentralbyrå har gjort for verdien av jordbrukets driftsbygninger i 1939 og beregner det årlige kapitalslit til 2,75 % av verdien.

Det er her av interesse å nevne at en i totalregnskapet har gjennomført det prinsipp at kapitalslitet skal beregnes på grunnlag av gjenanskaffelsesverdien. Beregningsmessig blir dette gjort på den måten at den nedskrevne gjenanskaffelsesverdi som ble beregnet i 1939 blir omregnet til full gjenanskaffelsesverdi, og for etterfølgende år korrigeret i samsvar med en offisiell byggekostnadsindeks, idet en samtidig tar hensyn til de årlige nettoinvesteringer.

For maskiner regnes kapitalslitet som 9 % av gjenanskaffelsesverdien.

Når en i motsetning til vanlige regnskaper har valgt å nytte gjenanskaffelsesprinsippet, skyldes det at en ønsker å få uttrykk for hva det hvert år koster til de gjeldende priser å vedlikeholde og fornye jordbrukets kapitalutstyr. At den del av kapitalslitet som består i vedlikehold må vurderes til dagens priser er jo selvsagt. Men det kan også begrunnes at avskrivningen beregnes etter dette prinsipp. Når en ser næringen som helhet, skal nemlig det beløp som regnskapsmessig avskrives hvert år være tilstrekkelig til å finansiere de nybygg og nyanskaffelser som skal gå til erstatning for nedslitte bygninger og maskiner. Ved å nytte gjenanskaffelsesverdien som avskrivningsgrunnlag, vil næringen som helhet ha anledning til å opprettholde den tekniske kapasitet for kapitalutstyret.

Ved oppstilling av budsjettet er det mange usikre faktorer, ikke bare med hensyn til de avlingsmengder som skal føres opp, men også med hensyn til prisene. Når det gjelder arealfordelingen, har en valgt å gå ut fra samme arealfordeling som den faktiske arealfordeling foregående år. Unntak fra denne regel gjør en bare når helt avgjørende momenter taler for at arealet av en vekst vil gå i en bestemt retning.

Totalbudsjettet skal beregnes under den forutsetning at driftsåret blir "normalt". Nå er jo et normalt produksjonsår i jordbruket ikke noe entydig begrep. Således vil husdyrproduksjonen måtte budsjetteres under hensyntaken til tilgangen på innkjøpt kraftfor.

Ved fastsettelsen av normal avkastning for planteproduksjonen, går en ut fra at det skal bli middels nedbørs- og temperaturforhold. Etter at en har trukket fra de avlingsmengder som blir brukt til konsum, eksport eller teknisk bruk, får en tilgangen av for. Hertil legges, etter oppgave fra vedkommende rasjoneringsmyndigheter, den sannsynlige tilgang på innkjøpt kraftfor i driftsåret. Sammen med oppgaven over husdyrbestanden og tendensene i produksjonsutviklingen i de nærmest foregående år får en der ved grunnlaget for en noenlunde sikker kalkyle over den sannsynlige ("normale") husdyrproduksjon i kommende driftsår. En har også gjennomført kontroll av denne kalkyle ved å sammenholde den samlede fortilgang med det samlede forbehov som vil måtte dekkes med den forutsatte husdyrbestand og den kalkulerte produksjonsmengde.

Hittil er det beregnet totalregnskaper for det norske jordbruk for driftsårene 1938/39, 1939/40, 1945/46, 1946/47, 1947/48, 1948/49 og 1949/50. Til illustrasjon for utviklingen skal i tabell 5 tas inn noen hovedtall for resultatene for endel av disse år samt de tilsvarende tall i totalbudsjettet for 1950/51.

Det er utviklingen i total arbeidsinntekt en først og fremst tar sikte på å belyse ved totalkalkylen. Når det f.eks. ved prisforhandlingene skal fastsettes inntektsnivå og priser under forutsetning av normalår, er det klart at en ikke uten videre kan sammenlikne tallet for den totale arbeidsinntekt i budsjettet med de foregående års regnskapstall. For at sammenlikningen skal bli realistisk, må den foretas med budsjett-tall fra de foregående år.

Ellers må en når en skal vurdere brukbarheten av totalbudsjettet ved forhandlingene aldri glemme at totalbudsjettet bare kan belyse totalstørrelser, og ikke gi grunnlag for fastsetting av de enkelte produktpriser. Selve oppgjørsmåten i den norske totalkalkylen er preget av det synspunkt at en ved prisforhandlingene først må søke å komme fram til enighet om den totale sum som jordbruket skal ha i arbeidsinntekt. Det er særlig på dette punkt at totalkalkylen skal være grunnlag for forhandlingene.

Som foran nevnt finnes det ingen overenskomst om hvordan totalbudsjettet skal brukes ved fastsettelse av jordbruksprisene. Et springende punkt er her hvordan kompensasjon for en lønnsøkning skal kunne beregnes

Tabell 6. Noen hovedresultater fra totalkalkylen.

	1938/39	1945/46	1947/48	1948/49	1949/50	Budsj. 1950/51
A. Inntekter (mill.kr.)						
I. Sum planteprod. . .	109,6	246,4	271,0	313,5	276,4	314,6
II. Sum husdyrprod. . .	427,0	606,5	921,5	948,4	1122,9	1162,8
III. Andre inntekter . .	46,0	60,1	88,7	98,2	101,8	102,1
IV. Lagerendringer . .	51,3	68,4	-49,8	128,5	67,8	15,1
Sum A. Inntekter	633,9	981,4	1231,4	1488,6	1568,9	1594,6
B. Kostnader						
Innkjøpte driftsmidler m.v.	198,9	190,2	267,2	283,7	333,0	362,5
Kapitalslit m.v.	114,2	184,1	216,2	226,3	236,0	238,8
Sum B. Kostnader	313,1	374,3	483,4	510,0	569,0	601,3
C. Oppgjør						
Inntekter A	633,9	981,4	1231,4	1488,6	1568,9	1594,6
Kostnader B	313,1	374,3	483,4	510,0	569,0	601,3
V. Jordbrukets netto- produkt (A-B)	320,8	607,1	748,0	978,6	999,9	993,3
VI. Statstilskott, ikke regnet med foran	12,3	11,5	25,4	44,2	61,1	59,9
VII. Sum godtgjøring til arb. og kap. (V+VI)	333,1	618,6	773,4	1022,8	1061,0	1053,2
VIII. Rentekostnader . . .	104,3	117,1	96,3	108,3	111,3	113,1
IX. Beregnet total arbeids- inntekt (VII - VIII)	228,8	501,5	677,1	914,5	949,7	940,1

på grunnlag av jordbrukets totale arbeidsinntekt. Dette har hittil stort sett vært praktisert på den måte at lønnsøkningen pr. time for de tariff-lønnede arbeidere er blitt overført til jordbruket som helhet ved at det er blitt forlangt samme prosentiske forhøyelse på jordbrukets totale arbeidsinntekt som på tariff-lønningene.

Dersom det i forhandlingene oppnås enighet om at den budsjetterte totale arbeidsinntekt skal forhøyes (eventuelt reduseres) med et bestemt beløp, blir det i stor utstrekning annet materiale som må danne grunnlaget for forhandlingene om de enkelte pris- og tilskottsendringer. Det blir da her tale om spesielle produksjonskostnadsberegninger for de enkelte produkter, regnskapsresultater for ulike brukstyper og jordbruksområder, tendensene i produksjonsutviklingen, gjeldende avsetningsmuligheter o.s.v.

5. Den någjeldende prisavtale.

Prisforhandlingene våren 1950 førte ikke fram til noen prisavtale. Etter at de organiserte lønnsarbeidere ved forhandlinger høsten 1950 ved et lønnstillegg på 18 øre pr. time i stor utstrekning fikk kompensasjon for prisstigningen på grunn av subsidiereduksjonen om våren 1950, ble det også nye forhandlinger om jordbruksprisene. Jordbruket hadde under forhandlingene i samordningsrådet gitt avkall på kompensasjon under forutsetning at de andre grupper gjorde det samme. Forhandlingene om høsten førte til en prisavtale som strekker seg fram til 30/6 1952. Avtalen gjengis i sin helhet nedenfor:

Prisavtale for jordbruket 1950/52.

8. desember 1950.

Etter forhandlinger i samsvar med hovedavtale med jordbruksnæringen av 1950 har Finansdepartementet og Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag vedtatt følgende prisavtale for jordbruket 1950/52:

§ 1.

Mjølk og mjølkeprodukter.

De prisbestemmelser som prismyndighetene gjennomfører for mjølk og mjølkeprodukter skal fastsettes på grunnlag av følgende retningslinjer:

1. De nåværende maksimalpriser for mjølk og mjølkeprodukter skal forhøyes slik at jordbruket ved dette tiltak beregningsmessig får en økning i den totale salgsinntekt pr. år av 17 mill. kr. Denne økning i produsentprisene for mjølk skal ikke omfatte økning i forbrukerprisene på konsummjølk.
2. De maksimalpriser som etter prisendringene i samsvar med pkt. 1 blir gjeldende for mjølkeprodukter ved salg fra meieri til detaljist, skal ikke endres på slik måte at meieribrukets samlede inntekt på salg av mjølk og mjølkeprodukter av den grunn går ned. Maksimalprisene for salg av mjølk og mjølkeprodukter direkte fra mjølkeprodusent til forbruker skal settes i rimelig forhold til de til enhver tid gjeldende priser for meierimjølk.

De maksimalpriser som følger av disse retningslinjer forutsetter at statens pristilskott for mjølk og mjølkeprodukter blir opprettholdt med nåværende satser. Blir disse tilskott økt eller nedsatt, enten i sin helhet eller for bestemte vareslag, skal maksimalprisene settes opp eller ned tilsvarende.

Det som her er sagt er ikke til hinder for at prismyndighetene etter samråd med Norske Melkeprodusenters Landsforbund gjennomfører en større sesongdifferensiering av pristilskottet for mjølk såfremt det gjennomsnittlige pristilskott pr. liter mjølk ikke settes ned.

Den nåværende ordning med fjell- og fjordbygdtilllegg og med tillegg for småbruk opprettholdes i det vesentlige uforandret.

§ 2.

Kjøtt og fleesk.

De prisbestemmelser som prismyndighetene gjennomfører for kjøtt og fleesk skal fastsettes på grunnlag av følgende retningslinjer.

1. De någjeldende maksimalpriser for sau- og lammekjøtt ved salg fra produsent forhøyes med kr. 0,25 pr. kg. For gjøkalv innføres 3 klasser med følgende maksimalpriser ved salg fra produsent:

Klasse	I	kr.	5,50	pr.	kg.
"	II	"	4,75	"	"
"	III	"	4,00	"	"

2. De maksimalpriser som blir gjeldende etter endringene i samsvar med pkt. 1 skal ikke endres på en slik måte at produsentens samlede inntekt på salg av kjøtt og fleesk av den grunn går ned.

§ 3.

Andre jordbruksvarer.

For andre jordbruksvarer enn mjølk, mjølkeprodukter, kjøtt og fleesk fastsetter prismyndighetene regulerende bestemmelser i det vesentlige etter samme retningslinjer som hittil. Prismyndighetene godkjenner at noteringene for norsk heilårsull kl. AI og halvårs høstull kl. CI forhøyes til kr. 14,50 pr. kg, og at tilsvarende forhøyelse gjennomføres for de andre norske ullkvaliteter.

§ 4.

Korn.

De priser og pristilskott som følger av bestemmelsene i paragrafene 1, 2, 3 og 5, forutsetter at Statens Kornforretning fastsetter sine innkjøpspriser for norsk korn av 1951-års avl ut fra følgende grunnpriser:

Hvete og rug	73	øre	pr.	kg.
Bygg	63	-	"	-
Havre og blandkorn	54	-	"	-

§ 5.

Tilskott til nedkriving av prisene på driftsmidler o.l. for mindre bruk og bruk i distrikter med vanskelige driftsforhold.

Som tilskott til nedskrivning av prisene for tekniske hjelpemidler og andre driftsmidler, og eventuelt til andre tiltak for å rasjonalisere produksjonen på mindre bruk og bruk i distrikter med vanskelige driftsforhold, foreslår Finansdepartementet at det på statsbudsjettet 1951/52 bevilges 10 mill. kroner. De nærmere bestemmelser om hvordan beløpet skal anvendes, forutsettes fastsatt av Landbruksdepartementet etter forhandlinger med jordbruksorganisasjonene.

§ 6.

Reguleringsbestemmelser.

Dersom den alminnelige tarifflønn og tarifflønnen i jordbruket går opp eller ned i avtaleperioden, skal jordbruket ha krav på at det straks tas opp forhandlinger som tar sikte på å heve eller senke jordbrukets arbeidsinntekt tilsvarende, med tarifflønn menes her den ledende sats i avtalen mellom JA og NSLF.

Ved disse forhandlinger skal en eventuell inntektsendring beregnes på den totale arbeidsinntekt i følge totalbudsjettet for 1950/51 med de priser som følger av denne avtale og de endringer i priser og stats-tilskott som fant sted ved omleggingen av subsidiene i 1950.

Ved forhandlingene skal det tas omsyn til de retningslinjer som er gitt i § 10 i hovedavtalen for jordbruket. En eventuell avtalt inntektsforbedring for jordbruket skal bare gis ved forhøyelse av utsalgsprisene på jordbrukets produkter, om ikke annen dekningsmåte blir avtalt.

Ved revisjonsforhandlingene skal partene søke å oppnå at inntektsendringen gjøres gjeldende fra og med samme tidspunkt endringen i tarifflønnen gjøres gjeldende.

§ 7.

Ikrafttreden og gyldighet.

Bestemmelsene i denne avtale trer i kraft straks og gjelder til og med 30. juni 1952.

Protokolltilførsel.

1. Regjeringen vil for kornavlingene i 1952/54 foreslå at Statens Kornforretnings innkjøpspriser for norsk hvete ikke settes lågere regnet i øre pr. kg enn 1,5 x gjennomsnittlig utbetalingspris pr. liter mjølk ved meieriene. For 1952-års kornavling legges den gjennomsnittlige utbetalingspris ved meieriene i 1951 til grunn, og tilsvarende for de senere år. Prisene for de andre kornslag skal settes i et rimelig forhold til hveteprisen.
2. Da avtalen rekker over et tidsrom av $1\frac{1}{2}$ år, foreslår Finansdepartementet at det for inneværende budsjettår bevilges 5 mill. kr. til anvendelse etter de i § 5 fastsatte bestemmelser.
3. Statens og jordbruksorganisasjonenes forhandlere er enige om at det skal gjelde følgende særregler ved forhandlingen om revisjon av denne avtale pr. 15. mars 1951:

Dersom den alminnelige tarifflønn og tarifflønnen i landbruket pr. 15. mars 1951 eller senere stiger i henhold til IV, a og b i avtalen mellom JA og NSLF av 21/11 1950, har jordbruket krav på en tilsvarende heving av den totale arbeidsinntekt i samsvar med de bestemmelser som gjelder i hovedavtalen for jordbruksnæringen. Utgangspunktet for beregningen skal være at jordbruket har krav på 4,25 mill. kr. pr. øre som de alminnelige tarifflønninger og tarifflønnen i jordbruket pr. time stiger med.

Dersom der har vært nødvendig for myndighetene ved avtalerevisjonen pr. 15. mars 1951 å gjøre tiltak på det penge- og finanspolitiske område som fører til at den likevekt mellom de alminnelige tarifflønn og jordbrukets inntekter som er tilveiebragt ved denne avtale, blir endret, skal myndighetene ha rett til å kreve opptatt forhandlinger for å få likevekten gjenopprettet. Det samme gjelder dersom slike penge- og finanspolitiske tiltak blir truffet i det tidsrom avtalen gjelder etter at den er blitt revidert på det grunnlag som er nevnt ovenfor.

Tilsvarende endringer i avtalen skal foretas dersom den alminnelige tarifflønn og tarifflønnen i jordbruket går ned.

Inntektsforbedring for jordbruket skal bare gis ved forhøyelse av salgsprisen på jordbruksprodukter om ikke annen dekningsmåte blir avtalt.

Når en endring i den alminnelige tarifflønn er inntruffet, skal Finansdepartementet straks sammenkalle partene til forhandlinger om hvordan prisendringene for jordbruksprodukter skal gjennomføres.

4. Under henvisning til hovedavtalens Kap. II går en ut fra at Staten i samarbeid med jordbrukets organisasjoner i tida tar opp til drøftelse de tiltak som er nødvendig for å hindre eventuelle tapbringende avsetningskriser for jordbrukets produkter.

::::::::::

Om en ser på prisforhøyelsene er disse først og fremst søkt lagt på varer som det er ønskelig å stimulere produksjonen av. Dette gjelder både for korn, gjøkalv, sauekjøtt og ull. For melk og melkeprodukter er markedet omtrent dekket, og det gjelder å lede produksjonen over på områder hvor det enda er udekkede behov. Spesielt vil en omlegging til større kornproduksjon her være av betydning. For å stimulere til en slik utvikling er i en protokolltilførsel for kornavlingene for årene 1952/54 kornprisene "bundet fast" til melkeprisene. Innkjøpsprisene for norsk hvete regnet i øre pr. kg skal ikke settes lågere enn 1,5. ganger den gjennomsnittlige utbetalingspris pr. liter melk ved meieriene. Ved beregningen skal den gjennomsnittlige utbetalingspris for forrige år legges til grunn. Prisene for de andre kornslag skal settes i et rimelig forhold til hveteprisene.

I avtalen er videre tatt inn bestemmelser om at ved endringer i jordbrukets tarifflønninger skal det tas opp forhandlinger som tar sikte på å heve eller senke jordbrukets totale arbeidsinntekt tilsvarende. Her er det altså snakk om en halvautomatisk form for justering. Det er første gang at det er kommet klart fram i en avtale at tallmaterialet skal brukes på denne måte. I protokolltilførselen er videre inntatt bestemmelser om helautomatisk justering dersom tarifflønnen i jordbruket stiger pr. 15. mars 1951 i henhold til tariffenes bestemmelser om indeksregulering. Jordbruket skal da ha krav på 4,25 mill. kr. pr. øre som tarifflønnen pr. time stiger med.

::::::::::

B. SVERIGE.

De prinsipper som nå brukes ved fastsettingen av prisene på jordbruksprodukter i Sverige går ut på at prisene skal avveies slik at jordbruket under normale værforhold i gjennomsnitt oppnår dekning for stigningen i produksjonskostnadene etter utbruddet av siste verdenskrig. Til grunn for fastsettingen av prisene under hvert reguleringsår legges en total-kalkyle over jordbrukets totale inntekter og kostnader for den egentlige jordbruksdriften. Denne totalkalkyle skiller seg fra den totalkalkyle som blir lagt fram i Norge ved at også arbeidskostnadene blir tatt med på kostnadssiden. Full dekning av kostnadsøkningen siden krigsutbruddet ansees for å foreligge når inntektene viser samme relative stigning i forhold til produksjonsåret 1938/39 (basisåret) som kostnadene.

I årene 1940-41 foregikk prisfastsettingen for jordbruksprodukter ved direkte forhandlinger mellom Regjeringen på den ene side og de sentrale landbruksorganisasjoner, Sveriges Lantbruksförbund og Riksförbundet Landsbygdens Folk på den annen side. I 1942 oppnevnte Livsmedelskommissjonen en ekspertkomite, den såkalte L.K. delegasjon, som skulle utarbeide en kalkyle over jordbrukets totale inntekter og kostnader. Denne ekspertkomite bestod opprinnelig av 4 medlemmer, men er nå utvidet til å omfatte 6 medlemmer.

Spørsmålet om en beregning av en totalkalkyle for det svenske jordbruk ble første gangen tatt opp i 1940 i en betenkning til Livsmedelskommissjonen, utarbeidet av direktør Stensgård, Sveriges Lantbruksförbund. Siden 1942 har et spesielt utvalg de "kalkylsakkyndige", hvert år satt opp en forkalkyle over jordbrukets kostnader og inntekter. Ideen til det norske totalbudsjett er hentet fra Sverige. De kalkylsakkyndige er et organ tilknyttet Statens Jordbruksnämnd. De sakkyndige er å betrakte som økonomiske eksperter og ikke som representanter for gruppeinteresser.

Fra de kalkylsakkyndige oversendes kalkylen til Statens jordbruksnämnd som lar den behandle av sitt råd hvor de forskjellige organisasjoner og interessegrupper er representert. Etter rådets granskning utarbeider jordbruksnämnden et forslag om prisene som også gjøres til gjenstand for rådets granskning. Deretter utarbeider nämnden et definitivt forslag angående prisfastsettingen som blir oversendt til Regjeringen. Regjeringen fattar så sin beslutning som etterpå blir prøvet av Riksdagen.

Gangen kan også være slik at den reelle avgjørelse blir tatt i forbindelse med direkte forhandlinger mellom representanter for jordbrukets organisasjoner og Regjeringen slik som i Norge. At forhandlingene spiller

mindre rolle i Sverige enn i vårt land henger sammen med at det der hersker større enighet om prinsippene for fastsettingen av jordbruksprisene, for hvordan tallmaterialet skal brukes etc.

Bruken av totalalkylen går som foran nevnt prinsipielt ut på at kostnadene og inntektene skal ha samme prosentiske utvikling. Indeksen for kostnadene og inntektene har som basisår 1938/39, som da settes = 100, og inntektene 1938/39 blir så senere multiplisert med kostnadsindeksen for de respektive beregningsår. Viser denne beregnede inntekt en lavere sum enn den kalkylemessige inntekt, er jordbruksprisene såpass høye at det kan foretas prisreduksjon. Om på den annen side den beregnede inntekt viser en større sum enn den kalkylemessige, er det grunnlag for prisforhøyelser.

Den svenske totalalkyle er i prinsippet en normalkyle, idet den bygger på det grunnlag at det under normale avlingsforhold skal være likevekt mellom jordbrukets samlede kostnader og inntekter.

Når totalalkylen settes opp om våren, den såkalte normalkyle, er det ikke mulig å bedømme størrelsen av høstutbyttet i jordbruket for kommende år, men forhåndsberegningene skjer med utgangspunkt i de kjente oppgaver over jordbruksarealet og en beregnet avling pr. hektar under forutsetning av normale værforhold. Husdyrproduksjonen beregnes med utgangspunkt i de kjente oppgaver over husdyrtallet, og under hensyntaken til den forventede fortilgang.

Den prisfastsettelse som skjer om våren på grunnlag av ovenfor nevnte totalalkyle, er i prinsippet definitiv. Det er imidlertid fastsatt regler etter hvilke endringer kan foretas senere når oppgave over jordbruksproduksjonens faktiske størrelse foreligger og en korrigert totalalkyle er satt opp, vanligvis i august måned. Etter den såkalte 4%-regelen skal det, om den reviderte kalkyle viser et overskott eller underskott av mere enn 4 % av den normalkylen presiserte inntektssum, foretas en justering av prisene, for å utjamne det foreliggende overskott eller underskott. En kan således si at jordbruket får beholde fordelene ved en god høst og at det må bære tapet ved en dårlig høst innenfor en margin på 4 % av verdien av den for året beregnede normale produksjon.

Hva planene for jordbrukspolitikken framover angår, satte svenskene i 1942 ned en mannsterk jordbrukskomite for å utrede problemene. Denne leverte i 1946 en innstilling på 3 bind med retningslinjer for jordbrukspolitikken framover. Forslagene ble i 1947 opptatt til behandling i Riksdagen, hvor det ble oppnådd flertall for de fleste av forslagene.

Når det gjelder produksjonens størrelse og innretning, er det blitt satt opp som mål å holde oppe en jordbruksproduksjon av en slik størrelse at landet kan være selvberget også under avsperring. Bortsett fra matfett og sukker tas det således sikte på å dekke det normale behov innen landet. Hva matfett angår forutsettes at en del av behovet skal dekkes av marginen, som for mindre del skal baseres på innenlandsk oljevekststyrking. Sukkerproduksjonen forutsettes holdt omtrent på samme nivå som før krigen, selv om denne produksjon ikke vil dekke hele det innenlandske behov. Målsettingen innebærer videre at den jordbrukende befolkningen skal sikres muligheter for ved rasjonell drift å oppnå et inntektsnivå som gir jamstilling med andre sammenliknbare yrkesgrupper.

Staten skal støtte jordbruket gjennom en regulering av importen av jordbruksprodukter og forstoffer. Reguleringen skal i første rekke skje gjennom ulike slag av importavgifter. I den utstrekning det blir nødvendig og mulig skal også brukes kvantitative reguleringer. Innenfor rammen av importbeskyttelsen skal jordbruket selv ordne opp med avsetningsforholdene. Eventuell overskottseksport vil ikke bli støttet av Staten.

For å bestemme rammen for det statlige importvernet, skal det som tidligere hvert år utarbeides en normkalkyle. Statsmaktene skal så for hver produksjonsgren som trenger et importvern bestemme det prisnivå på produktene som skal søkes oppnådd gjennom importvernet.

Etter en viss overgangstid er det meningen at totalkalkylen skal erstattes med såkalte typjordbrukskalkyler. Disse skal bygge på de faktiske driftsresultater ved et visst antall representative bruk. Med støtte i disse nye kalkyler skal importvernet siden fastsettes til det som ved normalt høstutbytte er nødvendig for å gi full lønnsomhet for jordbruk som tilsvarende gjennomsnittsstørrelsen i størrelsesgruppen 100-200 dekar og som fyller rimelige krav til arrondering og størrelsen på de faste anlegg. Jordbruk av denne beskaffenhet er blitt betegnet basjordbruk.

Spesielle typjord^{bruk}kalkyler skal oppsettes for å følge lønnsomhetsutviklingen for ulike størrelsesgrupper og for ulike deler av landet.

Ved siden av prisstøtten skal staten medvirke til en omfattende fortsatt rasjonalisering av det svenske jordbruket for å senke produksjonskostnadene. Staten skal på dette område bistå jordbruket med en utstrakt opplysningsvirksomhet, med økonomisk støtte og gjennom den nødvendige lovgivning.

Rasjonaliseringstiltakene er inndelt i tre grupper: ytre rasjonalisering, indre rasjonalisering og driftsrasjonalisering.

Til den ytre rasjonalisering regnes tiltak som tar sikte på å skape bruk med en formålstjenlig størrelse og arrondering. Den økonomiske støtte skal her først og fremst gis til sammenslåing og komplettering av ufullstendige bruk. Det er innført forkjøpsrett for Staten til visse jordbrukskategorier samt visse utfyllende bestemmelser om ekspropriasjon.

Med indre rasjonalisering menes produksjons- og driftsforbedrende tiltak av mer eller varig natur med henseende på jorda eller driftsbygningene på jordbruk av en bestemt størrelse og arrondering. Den indre rasjonalisering skal spesielt støttes gjennom billige lån.

Rasjonaliseringen av driften skal fortsatt støttes gjennom opplysnings-, forsknings- og lånevirkosomhet.

På grunn av den tid som vil forløpe før den planlagte rasjonalisering er gjennomført, er det bestemt at staten i en overgangsperiode skal yte spesiell støtte til innehaverne av mindre jordbruk enn basjordbruket. Disse støttetiltak som alt er under utforming utbetales i første rekke gjennom såkalte produsent-bidrag for melk.

::::::::::

C. DANMARK.

Det danske landbruk er for den vesentligste del av produksjonen avhengig av eksport. Prissettingen på jordbruksprodukter kommer derfor i en annen stilling for dette land enn for de øvrige nordiske land. Fra høsten 1947 har prisene på det danske hjemmemarked fått tilpasset seg eksportprisene. Dette vil dog ikke si at prisdannelsen er fri i dette ordets egentlige mening. Eksporten er nemlig sentralisert idet den bare kan foregå gjennom eksportorganer opprettet av jordbruks- og eksportörorganisasjonene. Disse selger varene til ulike priser på de ulike markeder og produsentene avregnes etter beregnede gjennomsnittspriser. Eksportprisene framkommer som et resultat av forhandlinger mellom de sentraliserte eksportorganer og de utenlandske avtakere som i alminnelighet også er representert ved sentrale instanser. Prisfikseringen skjer da utenfor de vanlige skjemaer for prisdannelse. Maktposisjoner, tilfeldigheter, forhandlings-teknikk, undertiden antakelig bluff spiller under slike forhandlinger en stor rolle ved siden av saklige argumenter, ^{Av de saklige argumenter} kan først og fremst nevnes beregninger over produksjonskostnadene. Argumenter om jamstilling mellom jordbrukerne og andre befolkningsgrupper spiller under slike forhold liten rolle.

Prinsipielt går de danske jordbrukere inn for full frihandel når denne igjen kan etableres på like vilkår. Men så lenge de stort sett står overfor organiserte og sentraliserte kjøpere mener de at utenriks-handelen må drives omtrent som nå for å gi det beste utbytte for jordbru-
ket og for samfundet som helhet.

Det har i forbindelse med etableringen av jordbrukets egne eksport-
utvalg vært ytret frykt for at disse sentralsalg skulle "utarte" til mono-
poler som også på hjemmemarkedet ville utnytte en maktstilling overfor
forbrukerne. Disse organer tar imidlertid bare sikte på eksporten. Om
verdensmarkedet etter hvert frigjøres, blir nytten av dem mere usikker.
De er først og fremst nyttige så lenge det er basis for prisdiskriminasjon,
og så lenge viktige avtakerland har sentralinnkjøp. Men også på lengere
sikt er det fra jordbrukets side gitt uttrykk for viljen til i framtiden
å ville følge med varene på deres vei fra produsent til forbruker og
ikke i så stor utstrekning som tidligere overlate dette til handelsled-
dene.

.....

D. ENGLAND.

Før siste verdenskrig var det engelske jordbruk på mange måter
tilbakeliggende. Under krigen ble satt i verk en rekke ekstraordinære
tiltak for å øke produksjonen og selvforsyningsgraden. Også i etter-
krigsårene har landbruket vært omfattet med stor interesse, og det er
satt i verk en rekke tiltak for å stimulere produksjonen. Det viktigste
formålet med å øke jordbruksproduksjonen har vært å redusere behovet for
import av matvarer fra dollarland. Det har også vært lagt vekt på for-
bindelsen mellom et produksjonskraftig jordbruk og en tilfredsstillende
ernæring, nødvendigheten av å rasjonalisere jordbruksproduksjonen og
ønsket om å sikre jordbruksbefolkningen en rimelig arbeidsinntekt og
levestandard.

Grunnlaget for landbrukspolitikken i England finnes i den
såkalte Agriculture Act som i 1947 ble vedtatt av parlamentet. Det er
en lov som spenner over en meget stor del av landbrukspolitikken. Den
gir retningslinjer for både prispolitikken, jordbrukspolitikken, leie-
forholdene og reisingen av nye jordbruk, samt for administrasjonen av
det engelske jordbruk.

The Agriculture Act omsetter i lovform en ordning som i det vesentlige ble utarbeidet i krigsårene og senere forbedret. I forarbeidet til loven sies at hensikten med den politikk regjeringen vil føre er å skape en stabil og effektiv jordbruksnæring som er istand til å produsere en så stor del av landets mat som er ønskelig ut fra en nasjonal interesse, og å produsere den til så lav pris som mulig med en rettferdig belønning og levestandard for bøndene og landarbeiderne og et rimelig utbytte til den investerte kapital.

Det heter videre at de to hovedpilarer som regjeringens jordbrukspolitikk hviler på, er stabilitet og effektivitet. Den viktigste metoden til å skape stabilitet er gjennom garanterte priser og sikrede markeder, mens den høyest mulige grad av effektivitet skal nås ved å gjøre jordbruksforskningens resultater kjent for bøndene, ved å sikre at jordbruket blir godt drevet, ved å påse at dyrkingsjord ikke i unødvendig grad blir nyttet til annet formål, ved å hindre at gårder blir oppdelt i uøkonomiske enheter, ved å sikre tilfredsstillende forhold mellom jordeier og leier og endelig ved en småbrukspolitikk som skal gi interesserte landarbeidere anledning til å bli selvstendige på bruk som er tilstrekkelig store til å fø en familie. Det blir i denne forbindelse pekt på at den tidligere småbrukspolitikk hovedsakelig var basert på sosiale betraktninger, mens den nåværende småbrukspolitikk er en integrerende del av hele jordbrukspolitikken.

Den delen av The Agriculture Act som omhandler prispolitikken, gir retningslinjer for den framgangsmåte som skal følges ved forhandlingene og påbud om å bygge disse på statistiske data i størst mulig utstrekning. Videre gir loven regler som tar sikte på å hindre at regjeringen uten etter forutgående forhandlinger med jordbrukets faglige organisasjon endrer priser i en for jordbruket ugunstig retning. Grunnsynet er som nevnt at jordbruket skal sikres stabilitet, d.v.s. at prisene skal garanteres for flere år framover, og det skal sørges for en tilfredsstillende avsetning til de priser som er fastsatt.

Det statistiske materiale som legges til grunn for prisfastsettingen i England er for det første en total kalkyle som settes opp omtrent etter de samme prinsipper som totalbudsjettet og totalregnskapet for det norske jordbruk. Den engelske beregning av jordbrukets nettoinntekt (net income) skiller seg fra de norske beregninger av jordbrukets totale arbeidsinntekt ved at i de engelske beregninger blir de faktiske lønnsutgifter til leiehjelpen og hjemmeværende familiearbeidskraft bortsett fra

brukeren og kona ført opp som kostnadspost. Mens den totale arbeidsinntekt etter våre beregninger omfatter alt som blir igjen til betaling for arbeidsinnsatsen for såvel leiehjelp som familiehjelp og brukeren og kona, omfatter altså det engelske begrep net income bare godtgjørelsen til brukeren og kona. Det settes opp både "normalkalkyler" som bygger på normale værforhold etc. og regnskapskalkyler.

For det annet legges det vekt på resultatene av driftsgranskningene. Beregningene og sammenstillingene foretas av landbruksøkonomene ved 10 av universitetene i landet. Beregningene omfatter 3700 av de 350 000 gårdsbruk i Det Forente Kongeriket. Altså en representasjon på litt over 1 %. Disse regnskapene grupperes slik at de viser inntektsutviklingen på de ulike brukstyper (i alt 11 grupper) og på de ulike bruksstørrelser (i alt 7). Ved å kombinere disse forskjellige gruppeinndelinger får en i alt 77 forskjellige grupper etter ulike bruksstørrelser og brukstyper. Dette materiale brukes spesielt som vurderingsmateriale ved avveiningen av prisene på de ulike produkter imot hverandre.

Landbruksøkonomene ved universitetene utfører også representative undersøkelser over kostnadstrukturen for alle produkter av noen betydning. Dette materiale brukes til å vurdere kostnadsendringenes betydning for kostprisene. Det har også stor betydning for reguleringen av prisforholdet mellom de enkelte produkter. Dette materiale får størst betydning når det inntreer vesentlige forskyvninger i prisforholdet mellom de enkelte driftsmidler.

Det engelske landbruksdepartement utfører indeksberegninger over utviklingen av jordbrukets lønnsomhet og over utviklingen av inntektene hos andre grupper av landsbygdbefolkningen. Disse indekser brukes da til å sammenlikne inntektsutviklingen i landbruket med inntektsutviklingen for andre yrkesgrupper på landsbygda (jernbanefolk, håndverkere, transportarbeidere o.s.v.).

Gjennom de erfaringer en vant i krigsårene kom en i England etterhvert fram til temmelig bestemte regler for det forhandlingsapparat som skulle settes i sving for å bestemme landbruksprisene. Den framgangsmåte som er fastsatt i The Agriculture Act er derfor nærmest å betrakte som en lovfesting av en ordning som allerede tidligere har vært praktisert. I henhold til de gjeldende bestemmelser er landbruksministeren hvert år pålagt å skaffe utførlige oversikter over den alminnelige økonomiske stilling og framtidsutsiktene for jordbruksnæringen gjennom det materiale som er behandlet foran. Denne oversikt skal legges fram i

februar måned hvert år, og forhandlingene da kalles "the february price review". Dette review arter seg da som utførlige drøftelser mellom regjeringen og National Farmers Union (de engelske bønderes faglige organisasjon) om landbrukets stilling. Allerede før disse drøftelser finner sted er det statistiske materiale som skal brukes, totalregnskapet, regnskapsresultatene, kostnadsberegningene og indeksberegningene ferdigbehandlet av økonomene, og er på forhånd blitt godtatt av begge parter. Når dette materialet foreligger og er godtatt, holder landbruksdepartementet en konferanse med andre interesserte departementer, særlig forsyningsdepartementet og finansdepartementet og fastsetter i samråd med disse en totalsum som en ut fra en rekke betraktninger mener det er nødvendig å øke landbrukets inntekter med.

Når globalsummen er fastsatt, har også de interesserte departementer gjort seg opp en mening om hvorledes denne totale sum skal fordeles på de ulike produkter, og det er da såvel produksjonsmessige, forsyningsmessige og valutamessige hensyn som spiller inn ved denne vurdering.

Det totale beløp som departementene har blitt enige om å foreslå, blir så forelagt for National Farmers Union som tar stilling til beløpet. Hvis det oppnås enighet, skal så National Farmers Union framkomme med forslag til fordeling av globalsummen. Representantene for de ulike produkter gjør så sine priskrav gjeldende innefor N.F.U. Dersom fordelingen av N.F.U. foreslås slik at den stort sett stemmer overens med hva regjeringen ut fra nasjonaløkonomiske og ernæringsøkonomiske forhold har kommet fram til, er saken i orden. Ellers må fordelingen revideres og bli gjenstand for videre drøftelser.

Disse årlige revisjoner foretas som nevnt i februar måned, og da fastsettes priser for husdyrprodukter for det følgende driftsår fra 1. april det år drøftelsen finner sted til 31. mars neste år. Samtidig fastsettes prisene på planteprodukter for den høst som kommer vel halvannet år etter prisdrøftingene. Videre blir det fastsatt minimumspriser for flere år framover. Disse minimumspriser hadde ikke særlig stor betydning i de første etterkrigsår, men i forbindelse med den 4 års plan for det britiske jordbruk som ble lagt fram i august måned 1947 er de nyttet som et instrument for å fremme de mer langsiktige produksjonsmål.

Dersom det i tiden mellom to february reviews inntreffer vesentlige endringer i kostnadene, skal det foretas et såkalt special price review. Dersom disse endringer i kostnadene fører til økninger, skal initiativet til dette special review tas av N.F.U., mens dersom de vil føre til en kostnadssenkning, skal initiativet tas av Landbruksdepartementet.

Som foran nevnt er framgangsmåten ved de årlige price reviews den at det statistiske materiale på forhånd er ajourført så langt som mulig, slik at drøftingene kan ta utgangspunkt i den aktuelle situasjon innen jordbruket. Det er imidlertid fast praksis at en ved forhandlingene ikke bare bygger på det statistiske materiale, men også trekker inn i diskusjonen hensynet til forbrukernes næringsbehov, tilførselene av oversjøiske næringsmidler, den generelle økonomiske situasjon i landet og andre forhold som kan være av betydning. Det blir dog framhevet at de statistiske data spiller en meget viktig rolle i overveielene. Først og fremst drøfter en her den såkalte globale sum for nettoinntekten til hele jordbruksnæringen i det foregående år og sammenlikner disse inntektstall med tidligere års tall og med de antatte inntekter for den kommende periode. Videre foretas det på grunnlag av driftsundersøkelsene sammenlikninger mellom inntektene ved forskjellige driftsmåter og bruksstørrelser og videre brukes kostnadsstrukuroversiktene for hvert enkelt vareslag til å belyse hvordan produksjonsforholdene for disse varene blir påvirket av endringer i kostnadsforholdene.

Sammenlikningen av inntektsforholdene for jordbruksbefolkningen og inntektsforholdene for de øvrige befolkningsgrupper på landsbygda er et arbeid som ble tatt opp i 1946, og det er ikke tatt noen bestemmelse om at bevegelsene i disse to serier skal være bundet av noe bestemt forhold. Også disse tallserier brukes som vurderingsgrunnlag og ikke som beregningsgrunnlag for automatiske reguleringer.

:::~::~:

E. U.S.A.

Prisfastsettingen på jordbruksprodukter i U.S.A. er fremdeles preget av de prinsipper som ble satt ut i livet ved Agricultural Adjustment Act i 1933 og senere tilleggslover. Denne lovgivning tok sikte på å sikre böndene slike priser for deres produkter at kjøpekraften overfor de varer böndene måtte kjøpe ble bortimot den samme som i gjennomsnitt for årene 1909/14. Denne periode var en relativt god tid for de amerikanske bönder.

Ved en tilleggslov av august 1935 ble det bestemt, at det ved beregning av pariteten også skulle tas hensyn til rentebetaling på hypotekgjelden pr. acre og skatten sammenliknet med slike betalinger i basisperioden. Prinsippet om å opprettholde kjøpekraftpariteten for landbruksvarene på samme nivå som i en gitt basisperiode er vanlig referert til

som paritetsprissystemet. I mars 1933 til desember 1935 steg landbruksproduktene kjøpekraft overfor industrivarer fra 55 til 90. Landbrukets samlede kontantinntekt steg i fra 1932 til 1935 med over 60 %. I samme periode steg de alminnelige levekostnader med omtrent 25 %.

Det var planen at oppgangen i landbruket skulle medvirke til å utløse en alminnelig oppgang. Roosevelts rådgivere var nemlig klar over, at når varebytte mellom de ymse næringer for en stor del var stoppet opp, så var årsaken først og fremst at landbruket hadde mistet så stor del av sin tidligere kjøpekraft. Det foreligger beregninger som viser at omkring 60 % av den store arbeidsløshet i industrien i 1932 kunne føres tilbake til manglende bestillinger fra landbruket. En styrking av landbruket var derfor en nødvendig forutsetning for en varig bedring av de økonomiske forhold i sin alminnelighet. I denne forbindelse var det videre et viktig forhold at en kunne regne med at bøndene straks ville bruke sin økte pengefortjeneste til økt forbruk og investering.

Det synes stort sett som den teori som i grove trekk er gjengitt ovenfor, holdt stikk. Den økonomiske oppgang satte tidligere inn i landdistriktene enn i landet forøvrig. Og oppgangen var forholdsvis størst i landdistriktene. Det foreligger beregninger som viser at omkring 40 % av økningen i sysselsettingen i industrien fra 1932 til 1935 kan tilskrives økningen av bøndenes kjøpekraft. Når Roosevelts recovery-program allikevel ikke ga resultater som svarte til forventningene, synes grunnen å være svikt i programmet for andre næringssektorer og spesielt for industrien.

Jordbruksprispolitikken i U.S.A. gjennom 1930-årene tok i korthet sikte på å støtte farmere gjennom planlagt "knapphet" på jordbruksprodukter. De lover som ble vedtatt av Kongressen ga regjeringen vidtgående fullmakter til regulering av produksjonen og gjorde det mulig for bøndene å ta opp den samme restriktive politikk for å holde prisene oppe som lenge hadde vært brukt av monopolistiske sammenslutninger i andre næringer. Det kan fra et sosialt synspunkt reises innvendinger mot en slik politikk i sin alminnelighet. Men erfaringene tyder på at det vil være vanskelig å skape rimelige og stabile økonomiske kår for jordbruksprodusentene om de blir stående tilbake som en uorganisert sektor med innbyrdes fri konkurranse mellom utallige småprodusenter i en verden hvor de øvrige næringssektorer etter hvert blir sterkere og sterkere organisert.

A.A.A. av 1933 ble i 1936 av høyesterett erklært stridende mot konstitusjonen. Når høyesterett kom til dette resultat, var det spesielt

fordi loven gjennomførte en regulering av landbruksproduksjonen. Høyesterett mente denne myndighet måtte være forbeholdt enkeltstatene. Imidlertid er det et gammelt ordspråk som sier, at "det er mer enn en måte å flå en katt på". Det er jo ikke mulig etter flere års regulering av landbruksprisene plutselig å la saken falle. Regjeringen utformet derfor et annet program som ikke ble rammet av høyesterettsdommen av 1936, for å nå de samme mål. En valgte som utgangspunkt for den nye ordning problemet om "soil erosion", ødeleggelsen av den dyrkbare jord. I løpet av kort tid ble loven om "Soil-Erosion and Domestic Allotment" utarbeidet og vedtatt. Denne lovgivningen ga grunnlag for å fastsette stort sett det samme program som A.A.A., idet den ved siden av tiltak som spesielt tok sikte på å bevare jorda også hjemlet tiltak for å holde fram med den tidligere førte paritetspolitikk.

A.A.A. av 1933 ga vide og generelle fullmakter med hensyn på den prisparitetsgrad som skulle sikres for de ulike produkter. Senere reduserte Kongressen i stigende utstrekning landbruksministerens fullmakter og ga spesifiserte regler for paritetsgraden i lovbestemmelsen.

I 1941 ble bestemt at det skulle sikres priser som tilsvarte 85 % av full paritet. Denne regel skulle gjelde for avlingsårene fra og med 1941 til og med 1946. I 1942 ble paritetsgraden hevet til 90 %. Denne bestemmelse skulle gjelde til utgangen av første to-årsperiode regnet fra 1. januar i året etter verdenskrigen sluttet. (Regelen ble således gjeldende inntil 1. januar 1948, da president Truman offisielt erklærte krigen avsluttet 31. desember 1946.) Økningen av prisstøtten gjennom krigsårene ble gjennomført for å stimulere produksjonen til dekning av de økte behov krigen medførte.

I 1948 la både Senatet og Representantenes Hus hver for seg fram forslag til et framtidig landbruksprogram. Representantenes Hus foreslo en lov som stort sett betød et kortsiktig tiltak for å holde jordbruksprisene oppe i forhold til prisene på de varer bøndene kjøper. Forslaget forutsatte at de fleste av de tidligere prisstøttetiltak skulle fortsette to år framover uten justeringer etter endringer i tilbud og etterspørsel. Senatets forslag var på den annen side et langsiktig program som innebar en mer smidig form for prisstøtte. Forslaget ble støttet av nesten alle senatorer uansett politisk parti. Agricultural Act av 1948 som gir hjemmel for den nåværende regulering av landbruksprisene er resultatet av et kompromiss mellom de to forskjellige syn. Loven kombinerer det

kortsiktige program til representantenes Hus som innebar en "stiv" prisstøtte som tidligere med det langsiktige program til Senatet med en "smidig" prisstøtte. Den lov som endelig ble vedtatt var resultatet av en blanding av de to programmer slik at fra 1. juni 1948 til 1. januar (eller 30. juni) 1950 skulle politikken til Representantenes Hus bli fulgt, og etter disse datoer skulle Senatets langtidsprogram settes ut i livet. Dette innebar at prisstøtten av "basic"-produktene mais, hvete, bomull, ris og jordnötter fortsatt ble 90 % av full paritet inntil 1949 års høst var markedsført eller inntil 30. juni 1950.

Hvordan har så virkningene av prispolitikken vært i den første periode Agricultural Act av 1948 har vært gjeldende? Da støtteprogrammet garanterte avsetning for ubegrensede mengder til gitte priser, ble resultatet bl.a. at farmerne sådde til store arealer og intensiverte driften. Dette sammen med heldige værforhold førte til den nest største årlige landbruksproduksjon i U.S.A.s historie. Det inntrådte overskottsproduksjon for flere varer i 1949, og regjeringen brukte 2 milliarder dollar årlig for å holde landbruksvarer borte fra markedet. Landbruksministeren måtte til slutt søke Kongressen om mer penger, om det skulle være mulig å fortsette reguleringen etter gjeldende lov. Det ble således fort vanskelig å følge det program loven trakk opp. Når dette ble tilfellet i en periode med nære på full sysselsetting og hög etterspørsel, er det fare for at programmet ville blitt nesten ugjennomførlig i en periode med sviktende konjunkturer. På den annen side må en anta at et slikt program vil ha en viss stabiliserende virkning på konjunkturerne.

Den "stive" prispolitikk førte således til mindre gode resultater bedømt ut fra et samfundsøkonomisk helhetssyn. Det er tvilsomt om den på lang sikt ville være den beste politikk også sett fra böndenes synspunkt. Regjeringen måtte tilslutt for å skaffe avsetning for overskottsproduksjonen begynne å selge til eksportører for avsetning utenlands og for svært lave priser i forhold til prisene på hjemmemarkedet. Dumping-salg til utlandet kan imidlertid ikke i alminnelighet regnes for noen god løsning av problemet med overskottsproduksjon av jordbruksvarer.

Den periode hvor den kortsiktige politikk til Representantenes Hus dominerte, er imidlertid nå passert, og en er kommet over i det langsiktige program med en "smidig" prisstøtte som ble forfektet av Senatet. Den annen fase av Agricultural Act av 1948 begynte for de fleste jordbruksprodukters vedkommende 1. januar 1950 og for resten 1. juli 1950. I forbindelse med lovens langsiktige opplegg er gjennomført viktige endringer for det første ved en ny formel for beregning av paritetspriser

og for det annet ved innføringen av en "smidig" prisstøtte som tar hensyn til endringene i tilbud og etterspørsel i motsetning til den "stive" støttepolitikk tidligere.

Endringen av paritetsformelen er meget viktig. Den eldre formel for beregning av paritetsprisene, som ble brukt fram til 1. januar 1950, opprettholdt bytteverdien i basisperioden 1909-14 for de forskjellige landbruksvarer om ikke en annen basisperiode var blitt valgt. For 2/3 av de 155 jordbruksprodukter som det har vært notert paritetspriser for, har imidlertid prisene vært kalkulert på grunnlag av en annen basisperiode valgt av Landbruksdepartementet. De produkter for hvilke paritetsprisene ble beregnet på grunnlag av basis 1909/14 innbragte imidlertid 4/5 av farmernes totale salgssinntekt. Ved denne framgangsmåte ble også prisforholdet mellom produktene opprettholdt slik det var i perioden 1909/14. Valget av basisperioder er foretatt ut fra den forutsetning at forholdet mellom prisen på et bestemt jordbruksprodukt og prisene på de produkter som böndene kjøpte i denne periode skulle være i "balanse". Resonnementet har vært at salget av vedkommende jordbruksprodukt i basisperioden ga böndene anledning til å kjøpe kvanta av andre varer som sikret dem en rimelig levestandard i forhold til andre grupper. Målet for støtteprogrammet har vært å opprettholde dette balanserte forhold mellom prisene på de varer böndene kjøper og selger. Dersom prisene på de varer böndene kjøper gikk opp, skulle også prisene for jordbruksproduktene bli hevet tilsvarende slik at böndenes levestandard ikke gikk tilbake.

Anta som et hypotetisk eksempel at (1) basisperioden er 1909-14, (2) at gjennomsnittsprisen i basisperioden var 1,10 dollar pr. bushel og (3) at indeksen for prisene på de varer som böndene kjøper, renter og skatter på beregningstidspunktet er 150. Paritetsprisen pr. bushel vil da bli:

$$\frac{1,10 \text{ dollar} \cdot 150}{100} = 1,65 \text{ dollar.}$$

Den tekniske framgangsmåte er altså følgende: 1) Først fastsettes en basispris for hvert enkelt produkt for perioden 1909/14, eller eventuelt en senere basisperiode. 2) Det beregnes en generalindeks for de varer böndene kjøper, samt renter og skatter. I denne generalindeks inngår ikke mindre enn 93 artikler som jordbrukerne kjøper inn som driftsmidler i forbindelse med jordbruksproduksjonen og 86 vareslag som de benytter i sin husholdning. Priser for disse produkter blir innhentet fra samtlige delstater, og det beregnes et veiet middeltall for hele U.S.A. Ved beregning av indeksen har de forskjellige priser vært gitt vekt etter de forbrukte mengder i perioden 1924-29. 3) Ved hjelp av denne "utgiftsindeks"

beregnes så paritetsprisene for de forskjellige produktslag, som forutsetningsvis skal ha samme kjøpekraft som prisene i basisperioden.

4) Det har imidlertid ikke vært paritetsprisene som direkte har vært lagt til grunn for de priser bøndene skulle sikres. Disse har vært fastsatt som en viss prosent av paritetsprisene. (Prosenttallet har i de siste år for de fleste produkter vært 90.)

Denne metode for kalkulering av paritetsprisene var benyttet inntil 1. januar 1950. Det forhold at basisperioden lå så langt tilbake var uheldig på forskjellige måter og spesielt fordi at forholdet mellom de aktuelle priser kunne være temmelig avvikende fra forholdet i basisperioden. Endringer i produksjonsmetodene for de forskjellige produkter, bedre plante- og dyreslag, endringer i den relative etterspørsel og mange andre faktorer gjorde at den gamle basisperiode etter hvert ble mindre brukbar. Det var nødvendig å gå over til en "modernisert" paritetsformel som tok hensyn til de endringer som hadde foregått på tilbuds- og etterspørselsiden i de siste 30 år.

Den nye paritetsformel er noe mer komplisert enn den eldre, men mer praktisk og realistisk. For basisperioden inngår i den nye formel forholdet mellom prisen på vedkommende jordbruksprodukt og indekstallet for alle jordbruksprodukter for den foregående tiårsperiode. Derved blir paritetsprisen for de forskjellige jordbruksprodukter tilpasset til endringene i etterspørselen og prisforholdene. Beregningen av paritetsprisen for de enkelte produkter foregår i to trinn. Først divideres den gjennomsnittspris som farmerne har oppnådd for produktet for de siste 10 år med det gjennomsnittlige indekstall for prisene for alle jordbruksprodukter gjennom den samme periode. En kommer derved fram til "den korrigerte basispris". Det neste trinn er å multiplisere "den korrigerte basispris" med det aktuelle indekstall for prisene på de varer bonden kjøper og for renter og skatter. Derved kommer en fram til den aktuelle paritetspris for vedkommende produkt. Anta som et hypotetisk eksempel at gjennomsnittsprisen for de sist foregående 10 år er 1,00 dollar pr. bushel og gjennomsnittet av totalindekstallene for alle varer bonden selger gjennom den samme periode 125. Ved å deflatere gjennomsnittsprisen for vedkommende produkt med gjennomsnittet for totalindeksen (trinn 1) beregnes "den korrigerte basispris" til 0,80 dollar. Ved å multiplisere "den korrigerte basispris" 0,80 dollar med det aktuelle indekstall for kjøpte varer, renter og skatter (trinn 2) som antas å være 150, kommer en fram til den aktuelle paritetspris på 1,20 dollar.

Basisperioden for prisindeksen for samtlige jordbruksprodukter er perioden 1909-14 som for prisindeksen for de varer bøndene kjøper samt renter og skatter. Det nye ved den "moderniserte" paritetsformel er således ikke at en definitivt har sluppet kontakten med tiden før 1914, men at det innbyrdes forhold mellom de forskjellige produktpriser blir bestemt av relasjonene i siste 10-årsperiode.

De viktigste virkninger av den nye paritetsformel er reduserte paritetspriser for flere av de viktigste planteprodukter som hvete, bomull og mais med fra 10 til 20 % og økning av paritetsprisene for de fleste husdyrprodukter. Gjennomsnittsnivået for paritetsprisene for alle produkter er praktisk talt uforandret. For å unngå en for rask reduksjon av paritetsprisene for viktige produkter bestemmer den nye lov at hvis den nye paritetspris er lavere enn den gamle, skal justeringen av prisen nedover ikke foregå med større hastighet enn 5 % pr. år. Er derimot den nye paritetspris høyere enn den gamle, kan justeringen opp til den høyere pris foregå med en gang. Det har nemlig vært antatt at en slik endring ville bli fordelaktig ved at den ville stimulere produksjonen av de produkter som er sterkest etterspurt.

Ved siden av at paritetsformelen er endret, er støtteprisene gjort "bøyelige" for å kunne tilpasses endringene i tilførselen. Normale tilførsler av basisprodukter skal nå støttes opp til 75 % av den nye paritetspris. Normale tilførsler av et landbruksprodukt er definert som summen av (1) det innenlandske forbruk foregående år, (2) og forventet eksport i vedkommende år etter (3) visse korrigeringer for lagerendringer. Hvis totaltilførslene er lik normalttilførslene, er den minstepris produsentene skal sikres satt til 75 % av paritetsprisen. For hver økning på 2 poeng i tilførselsprosenten (totale tilførsler i prosent av normale tilførsler) blir minsteprisen redusert med et poeng inntil bunnen på 60 % av full paritet når tilførslene kommer opp på 130 % av normale tilførsler. På den annen side blir minsteprisen økt med et poeng for hvert to poeng nedgang i tilførselsprosenten opp til et maksimum av 90 % av full paritet når tilførslene er mindre enn 70 % av det normale. Slike bøyelige priser innenfor visse rammer tar sikte på å unngå de uheldige virkninger av at prisene støttes opp til samme nivå uten hensyn til tilførslenes størrelse.

Etter den nåværende lov skal farmerne spørres om de ønsker produksjonsbegrensning når prisene for basisproduktene faller til 66 % eller mindre av full paritet for tre måneder etter hverandre. Dersom bøndene bestemmer seg for begrensning av produksjonen, skal minsteprisen være 20 % over markedsprisen ved markedsårets begynnelse, men skal ikke i noe

tilfelle overstige 90 % av full paritet. Dersom det foreligger overskudds-tilførsler og bøndene ikke vil gå med på kontroll av produksjonen, skal støt-teprisen være 50 % av full paritet. Bøndenes uttalelser om de ønsker pro-duksjonsbegrensning eller ikke, blir innhentet ved utsendelse av spørre-skjemaer til hver enkelt bonde. De produksjonskontrollerende tiltak kan bli tatt opp til revisjon etter hvert som den nødvendige tid forløper for å se om de er vel begrunnet.

De to viktigste endringer i lovens annen fase er (1) den böyelige prisstøtte innenfor en ramme fra 60 til 90 % av full paritet og (2) den nye metode for beregning av paritetsprisen.

De viktigste virkninger av de nevnte endringer kan i korthet summeres opp i følgende punkter:

1. Den reviderte paritetsformel vil tendere til å stimulere produksjonen av husdyrprodukter.
2. Videre vil den böyelige prisstøtte som fastsettes i loven gjøre tilbud og etterspørsel til de viktigste ledestjerner for landbruksproduksjonen.
3. Minimumsstøtten skal forhindre ruinerende lave priser for landbruks-produktene.
4. Dersom andre midler ikke strekker til for å holde produksjonen innenfor rimelige grenser forutsettes bruk av produksjons- og markedskvoter om flertallet av bøndene stemmer for det.
5. Minimumsstøtten på 50 % av full paritet, som bøndene har rett på selv om de motsetter seg produksjonsbegrensning, skal tjene til å forhindre at farmerne tvinges til å godta produksjonskontroll. Dette kunne sies å bli tilfelle dersom all støtte ble dratt tilbake om bøndene stemte mot produksjonskontroll.

Om en skal forsøke å gi en teoretisk vurdering av det såkalte paritetssystem, er det for det første innlysende at ved et slikt system vil valget av basisår være av avgjørende betydning. Forutsetningen må være at det er et rimelig forhold mellom prisene på utgifts- og inntekts-siden i basisårene.

Da mengdene av solgte produkter og forbrukte produksjonsmidler ikke går inn i formelen, kan paritetsberegningene ikke sikre inntekts-paritet i forhold til basisperioden. Beregningene sikrer heller ikke pro-dusentene samme relative endring i inntekter og produksjonskostnader. Det er i denne forbindelse viktig å merke seg at posten arbeidslønner i det hele tatt ikke går inn i beregningene. Det har vært hevdet at arbeids-lønnene er representert indirekte i formelen for paritetsprisen gjennom

prisene på forbruksvarene. Forbruksvarenes priser gir dog ikke uttrykk for arbeidslønnens utvikling når ikke endringene i arbeidernes levestandard tas med i betraktning.

Da

Bare om en forutsetter at effektiviseringen av jordbruket skjer i samme takt som økningen i jordbruksarbeidernes levestandard, vil paritetsberegningene gi böndene de priser som er nødvendige for dels å dekke prisstigningen på det som må kjøpes og ved siden av høyningen av levestandarden til arbeiderne og tilsvarende standardforbedring til böndene selv.

De indeksberegninger som ligger til grunn for prisparitetssystemet, reiser også spørsmålet om hvordan disse skal beregnes for å svare best mulig til de faktiske forhold. Beregninger på grunnlag av faste vekter gjennom lengre tidsrom vil hindre endringer i de forbrukte mengder av produksjonsmidler og forbruksvarer i å slå ut i indekstallene.

Etter den reviderte paritetsformel vil forholdet mellom prisene på de enkelte jordbruksprodukter bli bestemt av situasjonen i siste tiårsperiode. Her må en imidlertid være merksam på at forholdet mellom prisene i siste ti-årsperiode også delvis har vært bestemt gjennom paritetsberegninger som har bygget på relasjonene i perioden 1909-14. Selv etter den reviderte beregningsformel kommer en således ikke bort fra innvirkningen av disse gamle prisrelasjoner.

Som foran nevnt, går renter og skatter inn i generalindeksen for utgiftene. De forskjellige utgiftsgrupper går inn med følgende vekter i generalindeksen:

Forbruksvarer	48,6 %
Produksjonsmidler for jordbruksdriften	37,4 "
Renter	7,2 "
Skatter	6,8 "
	<hr/>
	100,0 %

Det kan synes nokså eiendommelig ut fra vanlig tankegang her hjemme, at skatter er trukket inn ved beregningen av indeksen. Her i landet er det jo vanlig å betrakte skattene som en anvendelse av bedriftenes overskudd og ikke som en kostnad. Ut fra samfundsøkonomiske forhold kan det selvsagt reises innvendinger mot at skattene tas med ved slike paritetsberegninger. Hva de indirekte skatter angår, kommer dog ikke dette forhold prinsipielt i noen annen stilling enn den tilsvarende ordning ved at disse regnes inn i levekostnadsindeksen som har vært lagt til grunn for indeksreguleringen av industriarbeidernes lønninger.

Utviklingen har i 1950 gått i den retning at ikke lagringsdyktige varer etter hvert er blitt unntatt fra støtteprogrammet. Oppkjøp og lagring av ikke lagringsdyktige varer som meieriprodukter og egg har nemlig kostet den amerikanske regjering svære summer, idet disse varer enten måtte destrueres eller selges til utlandet til meget lave priser. Fra 1. januar 1951 har regjeringen stanset oppkjøpene til støtte av eggprisen og stanset de store opplagringer av tørrede egg. Kongressen har også motsatt seg landbruksministerens plan om å la farmerne selge eggene på det frie marked til den pris som kunne oppnås og så la regjeringen utbetale den differansen mellom denne og støtteprisen. Prisstøtten til fleisk og fjærfeslakt er også opphørt. Videre er prisstøtten til poteter opphevet. Av ikke lagerfaste varer som støttes under loven, er nå bare tilbake smør, ost, melk og honning.

.....